د افغانستان ملي تحريک
AFGHAN NATIONAL MOVEMENT
2013 ۱۳۹۲

جنګ او فرهنګ
په افغانستان کې

(د پوهنيزو، ادبي او څېړنيزو ليکنو ټولګه)

Ketabton.com

محمد اسمعيل يون

۱۳۹۴ لمريز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګ او فرهنګ

په افغانستان کې

(د پوهنيزو، ادبي او څېړنيزو ليکنو ټولګه)

محمد اسمعيل یون

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: جنګ او فرهنګ په افغانستان کې

لیکـــوال: محمد اسمعیل یون

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېــبپـانـه: www.melitahrik.com

کمپوز: ضیاء ساپی

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکــال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۷)

لیکوال د خپرونو لړ: (۴۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

د افغانستان ملي تحریک د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریک دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریک په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریک ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریک هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریک له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریک فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لیکنه	مخ

- په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ.................................۱
- بیا هم په جنګ او فرهنګ کې..۷
- یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه ۹
- پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې...........۱۴
- بابي ګله! ستا دلیدو په هیله..۲۱
- په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟.................................۲۳
- پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کربښه!..............۳۰
- د ودان اوښکه..۳۶
- د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزېږي.....................................۴۲
- جنګ او فرهنګ په افغانستان کې.....................................۴۴
- د خوشـــال پوځي نړۍ لید..۶۳
- ((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟......................۷۸
- پښتو کې دري نوي شعري فورمونه ۸۶
- پښتو اوسنی شعر د حوادثو په مسیر کې............................۱۱۲
- د یو ښه لیدلوري لپاره یوه ښه هڅه..................................۱۳۸
- د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري........................۱۴۱
- د نظم رغنده توکونه..۱۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ

په افغانستان کې له تېرو څو لسیزو راهیسې په بېلابېلو نومونو جنګ یانې د تمدنونو ټکر (Clash of Civilisation) یا د (باچا خان بابا) په وینا د پردي جنګ تنور تود دی، چې خشاک یې افغانان په تېره بیا پښتانه دي، وینه د افغان توېږي، پښه د افغان غوڅېږي، کور د افغان ورانېږي، ښوونځی د افغان سوځول کېږي، ډاکټر، انجنیر، ښوونکی، سپین ږیری او ملک د پښتانه وژل کېږي، خو ثمر یې د سیمې او نړۍ زبېښونکي هېوادونه څټي. په جنګ کې ګوړې نه وېشل کېږي، جنګ افغانستان ته زیات مادي او معنوي زیانونه اړولي دي، په تېره بیا زموږ فرهنګ یې تر کچې ډېر زیانمن کړی دی، چې بېلګه یې له هېواده د پښتون کدر فرار، پردي فرهنګي یرغل او نور دي، خو ددې ترڅنګ بیا هم ځینې ژمنو پښتنو د جنګ په دغه بټ کې هم خپله فرهنګي او علمي ډیوه بله ساتلې او وخت نا وخت یې نوموتي اثار پنځولي دي، چې په دې جمله کې (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) د درانه استاد پوهنوال محمد اسمعیل یون د بېلابېلو ارزښتمنو لیکنو ټولګه ده، چې دده بېلابېلې لیکنې په کې شاملېږي.

په نوموړې ټولګه کې استاد ډېر ښکلي او په زړه پورې لیکنې، چې ځینې یې د تېرو پنځو کلونو په بهیر کې د علمي کنفرانونسونو لپاره چمتو کړې وې او علمي ارزښت لري، ځای کړي دي، او ځینې نورې یې وخت ناوخت د هېواد په روانو حالاتو د زړه درد او د هغو تداوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوا ړه له ټولنې سره شریک کړي دي او ځینې نورې یې د هېواد د معتبرو لیکوالو پر اثارو تحلیلي لیکنې دي، د بېلګې په توګه: (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) لیکنه، چې په همدې نامه کتاب هم نومول شوی، استاد دغه لیکنه د سارک هېوادونو سکرتریت لپاره لیکلې وه، چې په کې یې د هېواد فرهنګي غنا ته نغوته کړې او هم یې د روان ((پردي جنګ)) له امله زموږ هېواد ته اوښتي فرهنګي زیانونه ارزولي او په نړدې راتلونکي کې یې د شتو فرهنګي اثارو او فرهنګ ته د اوښتونکو زیانونو د مخنیوي لارې چارې په ګوته کړې دي. د (د یو مثبت فرهنګي بدلون اوښتون هڅه) لیکنه د هېواد پر نوښتګرو چارو باندې را څرخي، چې څرنګه موږ په ګډه د یون کلتوري یون له لارې د استاد یون (۳۳) بېلابېل اثار په پښتون ځېونکي ارګ کې راټول، ترتیب، کمپوز، ایډیټ او خپاره کړل، چې بېلګه یې تر اوسه په افغانستان کې نه ده لیدل شوې، د دغو کتابونو په پار په کابل سرینا هوټل کې شانداره غونډه جوړه شوې وه، چې بېلابېلو لیکوالو له هماغه ځایه د خپلو اثارو د راټولولو او د چاپ له لارې د خوندیتوب فکر واخیست او هوډ یې وکړ چې ورته کار به ترسره کوي، خو ((کار سخت کار دی))، له بده مرغه چې تر اوسه پورې یو پوخ لیکوال هم په دې چاره بریالی شوی نه دی.

په تېرو څوارلسو کلونو کې نړیوالو د پیسو د جوال خوله د افغانستان لپاره پرانیستې وه، چې له امله یې زیاتې رسنۍ راوټوکېدې، خو له بده مرغه زیاتې رسنۍ په کې یرغمل شوې. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زورواکو او بهرنيو له خوا يرغمل شوې رسنۍ اوس د هېواد د ملي ګټو پر ضد خپروني کوي. له ښه مرغه په دې ټيل کې يو شمېر پښتو رسنۍ هم را وټوکېدې، چې په (پښتو رسنيو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې) په ليکنه کې د پښتو رسنيو د چارو د لا ښه والي او رسنيز ځواک د اغېزمن کارولو لارې چارې په ګوته شوي دي، چې څنګه پښتو رسنۍ په تېره چاپي او برښنايي رسنۍ د بې ځايه تورونو او رسنيزو اخلاقو خلاف چارو پر ځای پر ملي او فرهنګي مسايلو تمرکز وکړي.

په افغانستان کې تل پر يوه غم پسې بل غم وي، يوازينۍ لوبې دي، چې د هېوادوالو په شونډو يې موسکا راوستې چې په دوی کې زموږ د کرکټ ملي لوبډلې لوبغاړي په سر کې راځي، دوی د هېواد بېرغ د نړۍ په ګوټ ګوټ کې ورپاوه. د تنظيمي جګړو پر مهال به موږ په پېښور کې کرکټ لوبې کتلې او کولې، خو په زړه کې مو د خپل هېواد د لوبډلې د لوبې د کتلو غټ ارمان و، چې الحمد الله دادی دا ارمان مو هم پوره شو، موږ به په خپلو ناستو کې ويل چې کله به د افغانستان ملي لوبډله په نړيوالو لوبو کې لوبېږي او موږ به په فخر ورته چکچې وهو او خپل احساسات او ولولې به څرګندوو، له ښه مرغه دا ورځ مو هم وليده، استاد په خپله ليکنه (د ودان اوښکه) کې د کرکټ لوبې لېوالتيا ته او د هېواد د ملي لوبډلې لپاره خپل، د خپلې کورنۍ او کشري زوی (ودان) احساسات انځور کړي، چې نن سبا د هر افغان کورنۍ همدا احساسات دي، (ودان) بختور دی چې وار له مخه په ماشومتوب کې يې د ملي لوبډلې لوبې وليدې او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي ټیم د ماتې له امله یې اوښکې د بریا په هیله تویې کړې، کېدی شي راتلونکې کې د هېواد د همدې لوبډلې ستوری شي، زموږ د نسل خو یوازې دا ارمان و، چې خپل بېرغ د نړۍ په میدانونو کې رپانده ووینو، د (ودان) دا هیله چې ملي لوبډله به د نړۍ سترو لوبډلو ته ماتې ورکوي، یوه په بلې پسې رښتیا کېدونکې ده او هغه ورځ لرې نه ده چې زموږ هېواد به د نړۍ په کچه اتل وي.

یو چا رښتیا ویلي دي چې ((پښتانه ښه ژوندي او بد مړي نه لري)) خو دغه خبره بیا د د پوهاند محمد حسن کاکړ په اړه صدق نه کوي، ځکه چې پوهاند صیب او ارواښاد زرملوال صیب دوه تکړه تاریخ لیکونکي وو، چې تل یې د غرضي او مرضي ستمي تاریخ تحریفوونکو لیکوالو پر وړاندې په زغرده په ثبوتونو او د تاریخ د علم د اصولو په رڼا کې ځوابونه ویلي دي، درانه استاد یون هم د (پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!) لیکنې تر سرلیک لاندې د پوهاند صیب په اړه خورا کره او پخه لیکنه کړې، چې په کې یې د پوهاند صیب کاکړ پر کړو خدمتونو رڼا اچولې ده.

یون صیب د یو ژمن او وفادار دوست په څېر خپل ملګري په ژوند او مرګ دواړو پاللي دي، چې د ښاغلي عبدالحمید بابي صیب پر مرګ یې هم په (بابي ګله! ستا دلیدو په هیله) لیکنه کې اوښکې تویې کړي. دغه راز یې د (ضمیر پر مړینه ضمیر لړزېږي) سرلیک لاندې د ځوانیمرګ لیکوال (احمد ضمیر علم دوست) پر مړینه اوښکې توی کړي او هغه ته یې د عقیدت پیرزوینې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟] ليکنه يې د نوموتي ليکوال فاتح الملک ننګ يوسفزي پر يوه کتاب (ځانګو) کښلې ده، چې په کې يې د کتاب منځپانګه په ژوره توګه روښانه کړې او د کتاب پر ارزښت او د موضوع پر اهميت رڼا اچولې ده.

زه چې څومره يون صيب پېژنم له خوشال بابا سره يوه روحي تړاو لري، چې پرې تر حده زيات ګران دی او ما چې د استاد څومره اثار لوستي، ده د خوشال بابا د شعر ببلګې په کې په يو نه يو ډول راوړي دي. (د خوشال پوځي نړۍ ليد) يې يوه بله جالبه ليکنه ده. دا ليکنه د پروفيسر علي احمد جلالي پر کتاب (د خوشال د عصر او چاپېريال پوځي څېړنه) نومي کتاب باندې شوې ده، چې د بابا فکر يې په کې ښه شنلی دی. په دې کتاب کې داسې ببلګو ته اشاره شوې چې د هېواد په اوسنيو حالاتو کې هم د تطبيق وړ دي او ليکوال هڅه کړې چې نه يوازې د بابا د وخت، بلکې د هغه په رڼا کې اوسني جنګي چاپېريال او تکتيکونه هم وڅېړي. ورپسې ليکنه يې د نقيب احمد اتل پر ژباړه چې د نوموتي ارواپوه ډېل کارنيګي کتاب (د برياليتوب لار) کتاب باندې کړې ده، چې د کتاب ټوله محتوا يې په لنډ ډول په کې واضح کړې ده، نوموړې ليکنه د کتاب پر منځپانګې سربېره نور ډېر ګټور مطالب راپېژني او د شخصيت جوړونې په اړه په کې لازمې لارې چارې راښيي، د کتاب په بله برخه کې يې د (د نړيوالو اړيکو، اند او انګېرنې) پر کتاب چې د ښاغلي (نورولي خان نور) يو څېړنيز او شننيز اثر دی، هم يوه هر اړخيزه ليکنې کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز استاد یون د خپلو علمي ترفیعاتو لپاره ځیني څېړنیزې علمي لیکنې هم په دې ټولګه کې ځای کړې دي، چې وخت ناوخت یې په کابل پوهنتون کې د کنفرانسونو له لارې وړاندې کړې دي، چې (په پښتو شعر کې دري نوي شعري فورمونه)، (پښتو او سنی شعر د حوادثو په مسیر کې)، (د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري) او (د نظم رغنده توکونه) عنوانونو لاندې لیکنو کې یې په پوره تفصیل سره علمي او ادبي بحث کړی دی، چې د علم او ادب لارویانو لپاره یوه مشعل کېدی شي او په ورته موضوعاتو کې ترې د ریفرنس په توګه ګټه اخیستلای شي.

په پای کې د ادب او لیکوالۍ د یو شاګرد په توګه ویلای شم، چې په دغه اثر کې کولای شو، د سریزې لیکنې، کره کتنې، یادښت لیکنې او نورو بېلابېلو لیکنو د لیکلو په اړه پوره مالومات ترلاسه کړو او کولای شو چې له دغو لیکنو په الهام اخیستنې سره ورته لیکنې وکړو، چې دا به زموږ د فردي وړتیا په غوړېدنه کې ستر رول ولوبوي، که څه هم ما هڅه کړې چې د کتاب د منځپانګې په اړه لنډیز وړاندې کړم، چې ایله په همدې خو کرښو په تورولو توانېدلی یم، په پای کې درانه لوستونکي ددې اثر لوستو ته رابولم او استاد ته د لوی الله ج له درباره د اوږد عمر، تاند قلم او ځیرک فکر هیله لرم.

په درناوي
پوهنیار وفاالرحمن وفا
کابل- بګرامي
د مرغومي ۲۲مه ۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

بیا هم په جنګ او فرهنګ کې

دا زما د متفرقه پوهنيزو، ادبي او څېړنيزو ليکنو يوه ټولګه ده، دا ليکنې د (۱۳۸۸ل) کال له پيل څخه بيا د (۱۳۹۴ل) کال تر پايه پورې په بېلابېلو وختونو کې ليکل شوي دي. ځينې يې چاپي او برېښنايي رسنيو کې پر خپل وخت خپرې شوي او ځينې يې لا خپرې شوي هم نه دي. په دې هيله يې د يوې ټولګې په توګه خپل ولس ته ډالۍ کوم، چې ګټه يې عامه شي. په دې ليکنو کې ځينې پر بېلابېلو ادبي اثارو ليکل شوي چې د همغو اثارو څرنګوالی څېړي.

څلور ليکنې په کې داسې دي چې ما د (پوهنوالۍ) او (پوهاندۍ) د علمي رتبو لپاره د علمي کنفرانسونو په توګه وړاندې کړي او د کنفرانسونو ژوري هيئت له خوا مثبتې ارزول شوي دي، د هغوی سپارښتنه هم دا وه، چې دا کنفرانسونه بايد چاپي بڼه هم خپله کړي. (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) په دې ټولګه کې شامله يوه ليکنه ده، دا ليکنه ما په هندوستان کې د جنوبي اسيا د ليکوالو د ټولنې د سکرتريت په غوښتنه هلته د يوه جوړېدونکي علمي کنفرانس لپاره ليکلې وه. ياد سکرتريت د يادې ټولنې د غړو هېوادونو له يو دوه درې تنو ليکوالو څخه غوښتي وو چې په خپله خوښه يوه مهمه فرهنګي موضوع وټاکي، يوه علمي ليکنه پرې وکړي او ياد سکرتريت ته يې ورولېږي!

څرنګه چې افغانستان يو جګړه ځپلی هېواد و او فرهنګ يې د پرله پسې جګړو له امله ډېر زيان ليدلی و ، ما د څو کلونو په ترخ کې په دې برخه کې څېړنې کړې وې او لږ تر لږه مې (درې عنوانه) ځانګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثـار هـم پـه دې برخـه کـې چـاپ کـړي وو ، نـو ځکـه مـې د (جنـګ او فرهنګ) موضوع وټاکله، له دې ليکنې څخه مې هدف دا و چې مورږ، نـړۍ پـه تېـره بيـا خپلـو ګاونـډيو هېوادونـو تـه دا پـه ډاګـه کـړو چـې افغانستان له فرهنګي پلوه يو غني هېواد و ، خو جګړو يې ډېره زيا ته مـادي او معنـوي شـتمني لـه منځـه وړې او پـاتې يـې هـم ډېـره زيـانمنـه کړې ده. ددې تر څنګ مې هدف دا و چې ددې فرهنګي شتمنۍ د نـور ويجاړي مخه ونيول شي، زموږ يـو شـمېر تـاريخي اثـار بېرتـه ترلاسـه شي او هم د نړۍ پام زموږ د فرهنګي شـتمنۍ خوندیتابـه تـه راواوړي. دا ليکنه ما هغوی ته ورولېږله، دا چې هغوی پرې څه وکړل، په درد به يې ورته خوړلي وي که نه، خو ما خپل ملي او فرهنګي مسؤليت ادا کړ. دلته مې په دې ټولګې کې يو ځل بيا دا ليکنـه ځـای پـر ځـای کـړه، که بهرنيان زموږ د فرهنګي شتمنۍ سـاتنې تـه پاملرنـه نـه کـوي، مـوږ خپله بايد لاس په کار شو. نو همدې مسئلې تـه د زيـاتې پـاملرنې پـه خـاطر ددې ليکنـو ټـولګې تـه مـې همـدا نـوم (جنـګ او فرهنـګ پـه افغانستان کـې) غـوره کـړ. هيلـه ده درانـه لوسـتونکي ددې ليکنـې تـر څنګ نورې ليکنې هم په غور سره ولولي او هر څه يې چې د هېـواد د فرهنګ د بېلابېلو خواوو د خدمت لپاره په وس کې وي، له هغو څخه ډډه ونه کړي. په همدې هيله د ليکنو دا ټولګه ستاسو مخې ته ږدم.

په ټوله هېوادنۍ فرهنګي مينه

محمد اسمعيل يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه

> دا یادښت د (۱۳۸۷ل) کال په وروستیو کې د یون کلتوري یون له خوا د (۳۳) عنوانو بېلابېلو اثارو د چاپ په مناسبت لیکل شوی و.

په افغانستان کې روان د پرش کلن بحران بېلابېل علتونه لري، سیاسي، ټولنیز، اقتصادي، فقر، بهرني او کورني سیاسي غرضونه او نور ډول ډول محرومیتونه ددې بحران د اوږدېدو لاملونه دي. خو ددې ترڅنګ یو بل مهم عامل چې تر اوسه لا چا ورته ډېره اشاره نه ده کړې او نه یې ورته ډېر کار کړی دی، هغه فرهنګي فقر، فرهنګي محرومیت او فرهنګي محکومیت دی. همدا فرهنګي فقر او محرومیت ددې سبب شوی، چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو خواوو ترمنځ د تفاهم امکانات کمزوري شي او هم له نورو ټولنو سره د افغاني ټولنې ذهني واټن رامنځته شي. د فرهنګي محرومیت او محکومیت د ختمولو لپاره په هېواد کې د زیاتو ښوونیزو، روزنیزو، علمي او فرهنګي مرکزونو جوړول ډېر ضروري دي. د رسنیو فعالیت او خلکو ته د مثبت پیغام رسول هم ډېر مهم دي. د ډول ډول علمي، ادبي، ټولنیزو او سیاسي کتابونو چاپ او د هېواد هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستي او کم لوستي وګړي ته د هغو رسول د فرهنګي فقر او کلتوري محکوميت په ختمولو کې مهم نقش لري.

هر څومره چې په هېواد کې د کتابونو د چاپ او خپرونو مراکز زياتېږي، همغومره د فرهنګي فقر لمن راټولېږي، د خلکو ذهنونه روښانېږي، يو بل سره يې د تفاهم او تحمل روحيه پياوړې کېږي. (يون کلتوري يون) چې په هېواد کې د يو ازاد علمي او کلتوري مرکز په توګه له (۱۳۸۷ل) کال راهيسې فعاليت کوي، د لومړي ځل لپاره يې په افغانستان کې د يو مثبت فرهنګي کار بريالۍ تجربه ترسره کړه. (يون کلتوري يون) د (۱۳۸۷ل) کال په وروستيو کې (۳۳) عنوانه بېلابېل ادبي، ټولنيز، سياسي، روزنيز او علمي کتابونه په يوځايي ډول چاپ کړل. ددې (۳۳) عنوانو کتابونو مالي لګښت بېلابېلو افغانانو پر غاړه اخيستی و. کله چې دا کتابونه ټولنې ته وړاندې شول، نو د ټولنې له خوا يې تود هرکلی وشو، کتابونه نه يوازې په چاپي بڼه وو، بلکې (۳۳) عنوانه کتابونه په يوه سي ډي (CD) کې هم او د انټرنېټ له لارې هم لوستونکو ته وړاندې شول. ددې کتابونو هر عنوان له (۱۰۰۰-۲۰۰۰) ټوکو پورې په چاپي بڼه او نږدې (۳۰۰۰) سي ډګانو په شکل او همدارنګه په انټرنېټ کې د روهي، بېنوا، کتابتون او نورو سايټونو له خوا د لوستونکو په واک کې ورکړل شول. ټول (۳۳) عنوانه کتابونه د يوه پېکج يا بستې په شکل د هېواد هغو علمي، ښوونيزو او روزنيزو مرکزونو ته چې کتابتونونه يې درلودل، په وړيا ډول ورکړل شو، نږدې (۲۰۰) بکسې چې په هره يوه کې (۳۳) واړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثـار ايښـودل شـوي لـه يـوې سـي ډي سـره د افغانسـتـان د خيبـر پښتونخوا ايالت کتابتونونو ته ولېږل شول. نږدې (۵۰) پېکجـه، روسيې، هندوستان، ډنمارک، بلجيم، امريکـا متحـده ايـالات، کويټ، سعودي عـرب، جرمني، متحده عربـي امـاراتو او ځينو نورو هېوادونو ته له سي ډيانو سره ولېږل شـول. نږدې (۲۰۰۰) سي ډيانې افغان محصلينو، زده کوونکو، ښوونکو، ليکوالـو، شاعرانو او قلموالو ته ورکړل شوې او هيله ورڅخه وشوه، چې نورو اړتيا وړ کسانو ته هم دا (سي ډيانې) کاپي کړي. په دې ډول يوه نوي تاسيس شـوي علمـي، خپرنيز مرکز د هېـواد وګړو يـوه پام وړ برخه تر علمـي پوښښ لاندې راوسته. دا د افغانسـتـان پـه تاريخ کې لومړی ځل دی، چې يو نوی تاسيس شـوی ازاد علمـي مرکز دې په خپلو هڅو او نوښت علمـي خدمتونـه د چـاپ، سـي ډي، انټرنيـټ لـه لارې پـر يـوه وخـت وړانـدې کـړي. کلـه چـې دا کتابونه د هېـواد بېلابېلو مرکزونـو او کتـابتونونو تـه ورسـېدل، نو د لوستونکو ډېرې زياتې او مکررې غوښتنې (يـون کلتـوري يون) تـه راورسـېدلې او ددې اثـارو د لاړيـات تکثيـر غوښـتنه يـې وکړه، خو يون کلتوري يون چې لـه کلونـو راهيسـې پـه دې پروژه کار کړی و، ددې اثـارو د بيـا چـاپ، تقسـيم او بيـا تکثيـر ورتـه اسانه نه و. دا چې يون کلتوري يون څه ډول يـو علمـي مرکـز دی، دلته به يې په لنډيز سره معرفي کړو:

يون کلتوري يـون: يـون کلتـوري يـون يـو علمـي او خپرنيز مرکـز دی چـې پـر (۱۳۸۷ل) کـال يـې فعاليـت پيـل کـړ او پـه يـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځـايي ډول يـې (۳۳) عنوانـه علمـي، ادبـي او روزنيـز کتابونـه ټولنې ته وړاندې کړل. دا علمي مرکز زما (محمد اسمعيل يـون) او زمـا نـورو ملګرو (ضـيـاء الـرحمن ضـيـاء، وفـاء الـرحمن وفـا او شېر عـالم املـوال) لـه خـوا تاسـيس شـوی. دا داسـې يـو مرکـز دی چې نه سياسي فعاليت کوي، نه انتفاعي اهداف لـري، يـوازې د علمـي، ټـولنيز او روزنيـز، سياسـي او تفريحـي اثـارو د چـاپ او خپـراوي لپـاره کـار کـوي. د هېـواد د کوچنيـانو، ځـوان نسـل او فرهنګيانو د روزنې لپاره روزنيز، علمي او ښوونيز سـيمينارونه او ورکشـاپونه جوړوي او فرهنګـي اسـتعدادونه روزي، دا مرکـز يـو علمـي مشـورتي بـورډ لـري، چـې د مرکـز لـه تګـلارې او کړنلارې سره د مرکز فعاليتونه تنظيموي.

د يون کلتوري يـون د علمـي بـورډ پـه مشـوره لـومړی مـا (يـون) خپل اثار ددې علمي مرکز له لارې ځکه چاپ کړل چې دا لـومړۍ تجربه وه، لګښتونه مې هم خپلـه ورتـه پيـدا کـړل؛ ډېـر دوسـتان مې وهڅول هغـوی يـې لګښـتونه ورکـړل. مـوږ ټولـو وويـل کـه دا تجربـه بريـالۍ شـوه، نـو بيـا بـه يـې همداسـې پسـې وغځـوو، کـه چېرې پـه دې کـار کـې کومـه نيمګړتيـا وه، نـو مسؤليت يـې هـم موږ تـه راجـع کېـږي. سـره لـه دې چـې دې مرکـز سـره زمـا تخلـص تړلی، خو دا په دې مانا نه وه چې يـوازې زه بـه خپـل اثـار ورځخـه چاپوم، ما ځکه خپل اثـار لـه دې لارې چـاپ کـړل چـې زه لـه خپـل کاره وزګـار او د نورو خلکو کار ته وخت پيدا کـړم، مـا خـو بـه هـم خپل اثار لـه يوې لارې چاپول، نورو خپرنـدويو ټولنـو کېـدی شـي د شکل او محتوا لـه مخې ددې ټولـو اثـارو همهـالي او يـو ځـايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپ ته زړه نه وای ښه کړی، نو ځکه ما له دې مرکزه دا اثار چاپ کړل، له نورو لیکوالو مې هیله ده چې خپل لیکلي او بشپړ شوي اثار دې مرکز ته د چاپ لپاره راولیږي.

دا د یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون لپاره یوه هڅه ده، موږ هیله لرو، ددې په شان نورې فرهنګي هڅې هم ترسره کړو، له ټولو هیوادپالو فرهنګیانو هیله کوو چې ددې ډول هڅو د بریالیتوب لپاره زموږ ملاتړ وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو رسنيو ته څو د زړه خبرې
او څو د راز مشورې

دا ليکنه ما پر (۱۳۸۷ل) کال هغه مهال وکړه، چې يو شمېر ليکوالو په بېلابېلو وېبپاڼو کې په مستعارو او ځينو په خپلو نومونو يو په بل پسې ليکنې کولې او يو بل ته يې سپکاوی کاوه.

د تاريخ په اوږدو کې کله هم چې پښتانه له بهرني يرغل څخه څه ناڅه په وقفه يي ډول بې غمه شوي، نو بيا يې په خپلو منځونو کې يو په بل پسې را اخيستي ده، دا تجربه له پخوا نه تر دې دمه لا تکرارېږي، خو اوس ددې وخت رارسېدلی چې دا تجربه پريوې مثبتې تجربې بدله کړو؛ تر بحران وروسته حالت او وخت پر پرمختګ او جوړونې ولګوو، نه د اختلافاتو پر راپنځونې. اوس سره له دې چې موږ لا د کورنيو او بهرنيو دښمنانو له ډول ډول ګواښونو څخه نه يو بې غمه شوي خو په فرهنګي برخه کې مو څه نا څه پرمختګ کړی او کوو يې، خو له بده مرغه يو شمېر ګړني او ليکني ويناوال او ليکوال لا هم اوسنيو سترو خطرونو او ګواښونو ته په ژور نظر نه ګوري، ددې پر ځای چې خپل فکر او قلم د هېواد د ملي کلتور د غوړونې لپاره وکاروي، پر تا ويلو او ما ويلو سر دي او ځينې هم په دې خاطر چې د خپل شهرت غريزه خړوب کړي، پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفي ليکنو خپل وخت تېروي او پر داسې مطرحو او مثبتو شخصيتونو غرضي ليکنې کوي، چې په ټولنه کې د درناوي پوړۍ ته رسېدلي دي، دا ډول اشخاص په دې ډول د بل چا د سپکاوي له لارې د خپل شهرت اسباب برابروي. دا عيبونه پخوا هم وو خو اوس په ځينو اشخاصو کې زيات ليدل کېږي، نو په دې ډول دا کټګورۍ اشخاص په عام ډول په ټولنه کې د شخصيت جوړونې پر معيارونو د ابهام تيارې خوروي او غواړي نور مثبتي شخصيتونه په خپلو دې ډول هلو ځلو خپلې کچې ته راټيټ کړي. زموږ د ټولنې د ځينو کسانو همدغه عيب ته په کتو سره (استاد روهي) مرحوم دا تشويش ښکاره کړی چې ((په وروسته پاتې ټولنو کې د شخصيت معيار معلوم نه دی)) مانا دا چې ځينې کسان په ټولنه کې د مثبتو شخصيتونو زغم ته تيار نه دي، دوی د رخې او کينې پر داسې يوې ناروغۍ اخته دي چې له ځانه پرته بل څوک نه شي زغملای. دوی ددې پر ځای چې پر ځان کار وکړي، د نورو کارونو او عملونو ته متوجه وي او هغه د خپل ذوق او تمايل په تله تلي، په حقيقت کې د دوی شخصيت د نورو په شخصيت پورې تړلی دی، که نور ښه، بشپړ او يا نيمګړي کارونه وکړي، نو دوی ته په واقعيت کې کار پيدا کېږي. څه د پاسه شل کاله کېږي چې زه د خپلو يو شمېر نورو ژمنو فرهنګي ملګرو تر څنګ پر کلتوري هلو ځلو بوخت يم او ددې تر څنګ يو شمېر سياسي او ټولنيزو هلو ځلو ته په دې خاطر زړه ښه کوم چې خپلو او د نورو ليکوالو ملګرو کلتوري هلو ځلو ته لار اواره کړم، خو په دې دوو-دوه نيمو لسيزو فرهنګي هلو ځلو کې مې د زمانې ډېرې تجربې ليدلي او دخپلو ځينې نږدې او لرې فرهنګيانو ذهني او شخصيتي حالت که راته ټول نه وي خو تر زياته حده معلوم دی. موږ داسې ليکوال هم لرو چې هم يې خپله کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او هم يې نورو ته کار پيدا کړي، هم يې خپل شخصيت جوړ کړي او هم يې د نورو د شخصيت د ودې او تثبيت لپاره پانګه جوړه کړې، خو له بده مرغه مونږ ځينې داسې په اصطلاح ليکوال هم لرو چې د نورو د شخصيت د ودې د مخنيوي په خاطر له ځان سره پر جګړه اخته دي، ددې پر ځای چې د خپل ځان، خپل قلم او خپل ژوند د پرمختګ په لټه کې شي د نورو کارونه شمېري. د نورو د جيبونو حساب کوي او د نورو د پرمختګ پوړۍ شمېري، د دوی پر دې سر خلاص نه دی چې له هر چا څخه چې کوم لوی شخصيت جوړېږي هغه د ازمون له بټۍ څخه تېرېږي، شخصيت په دې نه جوړېږي چې يو به زحمت ګالي او بل به په راحت وخت تېروي، بيا به په ټولنه کې د دواړو موازنه برابره وي. يو وخت مونږ په پېښور کې ډېر کتابونه چاپول او بيا به مو کابل ته راوړل نو اکثره خلک ډېر خوشاله وو، يو وخت تکړه کره کتونکي (استاد اسدالله غضنفر) ماته وويل ((ډېر کارونه کوې او ښه کارونه کوې خلک درته ډېر احترام لري، خو ګوره چې يو شمېر خلک کينې او رخې هم لري يو څه عيبونه په ځان کې پرېږده، چې کينه ګر دې عيبونو ته متوجه شي او ته به خپل کار وکړې که نه وي نو کينه ګر به درته ډېر مشکل پيدا کړي...)) د استاد غضنفر به اوس دا خبره هېره وي که به يې په ياد وي خو زما ځکه په ياد ده چې زه عملاً په ژوند کې له دې ستونزې سره مخامخ شوی يم. له دې ليکنې څخه مې موخه دا ده، چې زمونږ په ټولنه کې د ځينو شخصي عقدو له مخې يو منفي کړکېچ را ټوکېدونکی دی او که ددې بحران مزي کش شي نو کېدلای شي پر يو ژور بحران بدل شي. ددې بحران لومړنۍ نښې نښانې په ځينو چاپي او کتنيو رسنيو (ويبپاڼو) کې څرګندېږي او که مخه يې ونه نيول شي کېدی شي پر يوه فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بحران بدل شي. ستونزه په دې کې ده چې يو شمېر کم لوستي په اصطلاح ليکوال غواړي د خپل شهرت لپاره پر لويو او مطرح ليکوالو او شخصيتونو غرضي ليکنې وکړي، هغه څوک چې لويې ارادې او لوی پلانونه لري که داسې ماشومانه جنګ او ځواب ته تمرېږي، نو خپل قيمتي وخت له لاسه ورکوي او لويو پلانونو ته يې زيان رسي او په نامستقيم ډول د کمزوري ليکوال د شهرت سبب ګرځي. زموږ يو شمېر مطرح ليکوال اوس له دې ستونزې سره مخ دي. زه په خپله ددې تجربو يو نچوړ لرم؛ يو ځل يو کمزوري، بل ځل متوسط او بل ځل يو قوي ليکوال زما د شخصيت پر وړاندې داسې سپورې ليکنې وکړې، چې د هغو يوه نښه څه چې څرک يې هم زما په شخصيت کې نه و، له روحي پلوه ډېر ارام ځکه وم؛ هغه څوک چې د عقدې له مخې يې زما مخالفت ته دانګلي، څومره سهوه شوي او څومره په نا حقه دي او زړه کې مې ويل چې ليکنه توکړې لاړې دي چې يو ځل تو شوې بيا نه پورته کېږي، ماويل يو وخت به دا اشخاص ډېر پښېمانه شي، ځکه انسان د خپل فطري جوهر له مخې يو وخت خپله ملامتي مني. مياشتې لا وتې نه وې چې يوه وويل ((زه د پښتنو په جرګه درته پړ يم، هر څه چې ته يې غواړې زه يې منم، حتی پړي اچولو ته هم تيار يم)) بل راته له شرمه مخامخېدی نه شو، په تليفون کې يې راته وويل: ((استاده زه درته ډېر کوز ګوری يم، ستا کور او دفتر کې مې ستا نمک خوړلی، د شپې ارام نه لرم، که غواړې زه ارام شم زما د ليکنې ځواب راکړه، له ځواب پرته ما ته هېڅ خوب نه راځي...))

درېيم په جلال اباد کې دفتر ته راغی، ډېر وخت ناست و کله چې نور خلک لاړل نو زما څنګ ته راغی ويې ويل: ((استاده ستا پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې مې يو دوه کاله مخکې بې ادبي کړې، زه هيله لرم ما وبښې...)).

دې درې واړو کسانو ته ما نه هغه وخت او نه هم وروسته ځواب ورکړ، ځواب مې ځکه ور نه کړ چې زه نه غواړم خپل يو روحي پور چاته په همدې ډول ځواب کړم، زه غواړم ملامت ټول عمر زما پوروړی پاتې شي.

په دې ورځو کې يو څو ښاغلي غواړي زما او زما څو تنو نورو هېوادپالو افغان ليکوالو پر ضد د ناوړه تبليغ له لارې ځان په پنځو کې حساب کړي، يو ښاغلی خو لا په کې داسې هم دی چې تر خپلې مور او پلار وروسته يې تر هر چا ما او زما ملګرو زيات خدمت کړی دی، له يو داسې حالت څخه مو چې دلته يې يادونه ضروري نه ګڼم، تر ليکوالۍ او نور مقامه پورې را ورسوه، هغه هم په ګړنې تبليغ څه چې لا په ليکنې تبليغ کې برخه اخلي، کېدی شي دوی فکر وکړي که دوی هر ډول ادبي ليکنې وکړي دومره قوت به په کې نه وي چې دوی زيات مشهور کړي، خو که پر پښتو ادبي کړيو او ليکوالو پسې بدې راونغاړي نو بيا خو کېدی شي ډېر خلک د دوی د ليکنو پر ضد عکس العمل وښيي او دوی به نو بيا په پنځو کې ياد شي. زه نه غواړم په دې ليکنه کې ددې ښاغلو ګړنيو اوليکنيو ويناوو مستقيم او نامستقيم تبليغ ته ځواب ورکړم، زه غواړم دا ډول اشخاص د يادو شويو مثالونو په شکل، ځواب کړم خو له ټولو چاپي، ليدنيو، اورېدنيو او کتنيو رسنيو څخه مې دا هيله ده چې د هېڅ هغې ليکنې خپراوي ته لاره اواره نه کړي چې اساس يې شخصي عقده او رخه وي او هېڅ ډول، سياسي، علمي، هنري او ټولنيز پيغام نه لري. دا ډول ليکنې مثبت او منفي غبرګون راپاروي، د سوال او ځواب لړۍ يې غبرګېږي، ورو ورو د يوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساري ناروغی ښه نیسي او ډېرو لیکوالو ته سرایت کوي، په پایله کې زموږ فرهنګي بهیر ته درون زیان اړوي. دې کې هم هېڅ شک نشته هغه کمزوري لیکوال چې له دې لارې د خپل شهرت په لټه کې دي، په وروستۍ نتیجه کې دوی هم له خپلو دې ډول عملونو څخه پښېمانه کېږي، خو هغه پښېماني بیا څه ګټه ځکه نه لري چې زموږ د لیکوالو ډېره انرژي به یې ضایع کړې وي. زموږ ډېرو پخو لیکوالو ته ډېر غټ کارونه په مخ کې پراته دي، دوی باید د غنې په جال کې راګیر نه شي. له دې خبرو څخه مې مقصد عام لیکوال او رسنۍ دي، چې د پښتنو لیکوالو تر منځ د هر ډول ټکر مخه ونیسي که د کوم ښاغلي د صبر کاسه ډېره ډکه وي نو وخت پر وخت ادبي غونډې، مشاعرې، بهیرونه او د کره کتنې غونډې جوړېږي، که انتقاد یې اصولي وي نو هلته دې مطرح کړي که مقابل طرف یې د ځواب وس درلود ځواب به یې ووایي او که نه دده انتقاد به خپل ځای ونیسي. تر کومه ځایه چې دې ښاغلو ته خبره زما په خپل ځواب پورې اړه لري زه نه غواړم چې خپله انرژي له کم لوستو، رخه ګرو اوشهرت غوښتونکو په اصطلاح لیکوالو سره پر تا ویلو او ما ویلو مصرف کړم، که څه هم د دوی ځوابونه ماته ډېره اسانه ده، زه چې د افغانستان د ملي ګټو او د هېواد د ځمکني بشپړتیا د مخالفینو څو ګونو جبهو اود هغو له لسګونو لیکوالو سره مقابله کولای شم، نو دا څو تنه خو هغه د چا خبره نسوار هم نه دي. تر موږ مشرانو، پخو لیکوالو او لویو استادانو څخه مو هم هیله ده چې خپلې شخصي لیکنې، ستونزې او نور ډول ډول زړه بداوي دې رسنیز ډګر ته نه راباسي، ځکه دا ډول لیکنې نور زړه بداوي او نور لیدلوري پیدا کوي او په پای کې دهېواد، ملت او ملي فرهنګ ژغورنه او پرمختګ له موږه پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، اوس چې د ځينو مشرانو ليکوالو دا ډول ليکنې په رسنيو کې ګورو دا يو خواشينوونکی حالت دی او زموږ د ځوان کلتوري پښت پر سالمه روزنه ناوړه اغېز کوي، له خپلو نورو ځوانو ليکوالو څخه چې موږ ورته د ښې راتلونکي هيله لرو، هم غواړو چې د چا پر تائيد يا رد دې ليکنې نه کوي، د خپلې ليکوالۍ لپاره دې ډېر لوی او اوږده ليدلوري په پام کې ونيسي او ځانونه دې دومره د پوهې، ذکاوت، ملتپالنې او ژوند جوړونې په پانګه سنبال کړي چې د خپل هېواد او کلتور له دښمنانو سره د مقابلې وس يې زيات شي او کينه ګر او رخه ګر يې له برياوو څخه خپل لړمون وخوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابي ګله! ستا دلیدو په هیله

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د بابي صیب د شهادت د خبر په اورېدو لیکل شوې ده.

کله چې مې انټرنیټ خلاص کړ ، نو پر همدې دردونکي خبر مې سترګې ولګېدې ، زړه مې وښوید ، بیا پر مورږ یوه بله ټکه پرېوته ، عبد المجید بابي هم راڅخه ولاړ ، د ژوند قافله مو څومره ورو ورو درومي ، خو د مرګ هغه څومره په ځغاسته ده ، هسې خو مرګ له مورږ سره روږدی دی ، مورږ هغه ښه پېژنو او هغه مورږ د خپلې سزا وړ ګڼلي یو ، په ډېرو مرګونو مو له مرګه ګیله نه ده کړې ، خو په یو نیم مو خامخا له لوی ذات او دا هغه له کوچني مخلوقاته ګیله کېږي چې ولې یې دومره مجبور لیدلي یو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونه کلونه وشول چې عبدالمجید بابی د خپل فرهنګ د غوړیدا پر هڅو بوخت و، ستړی و، ستومانه و، د چا یې زنه نیولې وه د چا یې لاس او د چا لمنه، ټولو ته په زاریو و، چې زموږ دژغور لاره همدا ده، په نورو لارو زړه مه خورئ. هغه نور دتل لپاره هر چاته له زاریو خلاص شو، پر یو داسې سفر لاړ، چې بیا به هیڅکله رانه شي، ځان یې د ټول عمر لپاره بې غمه کړ، خو موږ یې د ټول عمر لپاره د غم پر ټغر کېنولو. بابی بیا له موږ څخه یو ګام دمخه شو، خدای خبر چې عبد المجید بابي پسې به دا ځل د کوم بل خدمتګار بابي وار وي، د مرګ کډه زموږ له کلي نه ځي. بابي ګله! هلته ستا د لیدو په هیله ستا یون، نوی ډیلی ـ هندوستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په «ځانګو» کې کوم فکر زانګي؟

دا ليکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د «ځانګو» کتاب د مخکتنې په وياړ شوې وه.

که موږ ټول پښتو ادبيات په تېره بيا شاعري له مانيز پلوه ډلبندي کړو، نو د ملي فکر برخه به په کې خورا درنه راڅرګنده شي. د ملي اند دايره پراخه ده، د ټولنيزو ناخوالو انعکاس، ژبپالنه، ملتپالنه، د ولسي ولولو پاروونه، پر تېرو تورو وياړنه او د سترو اتلانو ځلونه ټول د ملي فکر په دايره کې شاملېږي.

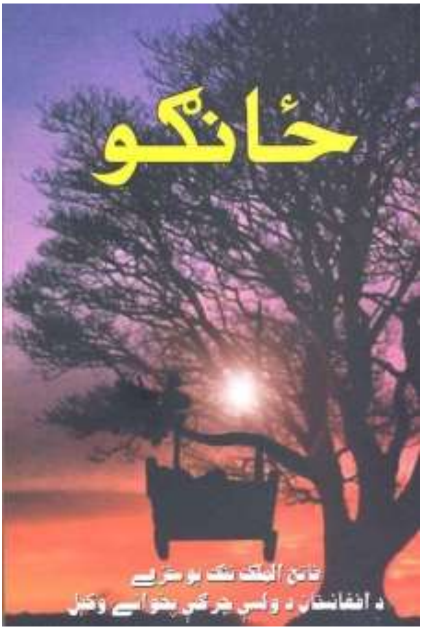

په پښتو کې به داسې ليکوال او يا شاعر د ګوتو په شمار پيدا شي، چې له دې دايرې بهر وي، نور اکثره ليکوال د همدې دايرې په داخل کې د خپل فکر او تخيل وزرونه غوړوي. دا چې ولې دا دايره دومره پراخه ده، دا يوه اساسي پوښتنه ده چې کېدی شي له څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیدلوریو ځواب شي، زما په نظر یې یو ځواب دادی چې زموږ په ټولنه کې ملي ارزښتونه، ملي هویت، ملي خپلواکي او ملي ارمانونه، زیاتره وختونه تر تهدید لاندې وو او لا دي. شعر او شاعري او په ټولیز ډول ادبیات د محکومیت، محرومیت او اختناق پر وړاندې یو ډول غبرګون او بغاوت دی، ملي احساس د ملي محکومیت په بهیر کې ډېر راپارېږي. دا چې په پښتو ادبیاتو کې ملي ولوله تر نورو برخو زیاته ځلېږي، ددې یو علت دادی چې دلته د متواتر محکومیت لړۍ همداسې غځېدلې پاتې شوې ده. د ساري په توګه د نړۍ ډېر کم قومونه به وي چې د خپلې ژبې مظلومیت ته دې شعرونه وایي، هغوی خپلې ژبې سره مینه لري، کار هم ورته کوي، خو شعرونه ورته ځکه نه وایي چې ژبنی محرومیت او محکومیت یې لا هغه حالت ته نه دی رسېدلی چې په دوی کې د شعر ولولې راوپاروي، خو موږ پښتانه ځکه خپلې ژبې ته شعرونه لیکو چې له ورایه یې مظلومه احساسوو.

زه چې څومره د ښاغلي فاتح الملک ننګ یوسفزي له کلام او لیک سره له پخوا اشنا وم او بیا چې مې دده د فکر په (ځانګو) کې وزانګل نو لا راته ثرګنده شوه چې ننګ صیب د هغو شاعرانو او لیکوالو په ډله کې دی چې زموږ د ملت همدې پرله پسې محکومیت، مظلومیت او محرومیت ته په ځیر سره متوجه دي. ننګ صیب همدې محرومیت کړولی، ځورولی او ژړولی دی. دده اکثره لیکنې چې موږ ګورو، د همدې جبر پر وړاندې یو غبرګون دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې زموږ په هېواد کې یو ملي اکثریتي محکومیت او ژبنی محرومیت نه وای، نو بیا خو موږ (فاتح الملک)، (ننګ) او (یوسفزي) ته دا ډول اړتیا نه احساسوله. وګورئ یو عجیب ترکیب دی:

(فاتح الملک ننګ یوسفزی). یو چا دې خاورې ته سترګې نیولې وې، چې موږ (د هېواد فاتح) ته اړتیا پیدا کړه، یوه مبارزه راپسې وه چې (ننګ) مو په کار شو، کوم مغول سره مو رقابت و چې (یوسفزي) ته مو اړتیا پیدا شوه. ظاهراً خو دا نومونه یو تصادف ښکاري، خو څوک چې ددې تصادفاتو تر شا ولاړ دی او دا ټوله نړۍ له تصادفاتو پرته کنټرولوي، هغه ته دا ډول تصادفات مانا نه لري، هغه ته (دم او قدم دواړه په حساب دي). زه چې کله د ښاغلي فاتح الملک ننګ یوسفزي دا (څلور کلمه ییز ترکیبي نوم) ته ګورم، ماته په کې تر ظاهري تصادف اخوا د یوه اوږده نري رنځ د علاج یوه نسخه ښکاري، داسې رنځ چې پېړۍ پېړۍ مو څوروي او ډوبوي ، خو لا یې هم موږ غوځ علاج نه دی کړی. دا چې په (ځانګو) کې کوم فکر زانګي د بېته به لږ وروسته نغوته وکړو، خو دا چې خپله ټوله ځانګو ورته ډالۍ شوې هغه کوم درد، کوم فکر او کوم سوز دی؟

هغـه زړه تـه چـې د خـدای پـه مینـه پـایي
هغــې ژبــې تــه چــې خپلــه ژبــه وایــي
هغې څړیکې ته چې زېرې د ژوندون وي
هغـه رګ تـه چـې یـې وینـه د پښـتون وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو کله چې یو څوک خپل ټول کتاب داسې یو ارمان ته ډالۍ کوي، نو هلته سړي ته ښه پته لګي چې ننګ صیب پر څه شي ننګ کړی او د څه لپاره یې قلم چلولی دی.

د ننګ صیب په خپلې وینا چې (په ژوند کې یې تر خوږو ترخه زیات دي)، د ژوند په داسې یو انډوله بهیر کې لیکوال نه شي کولای، تصنعي خواږه تولید کړي، څه شی چې په ټولنه کې وي، هغه د لیکوال ذهني دایرې ته ورداخلېږي، ننګ صیب هم د خپل ژوند په اوږدو کې (ژوند) ته ډېر کم وخت پیدا کړی دی، که هغه د ژوند ډېر خواږه لیدلي وای، ده غوښتل که نه غوښتل هغه به ترې څرګندېدل:

د خوشال خټک له عشقه ګفت و ګوی شي
چې په لوښي کې څه وي هغه ترې توی شي

زموږ یو مرحوم لیکوال (مولانا سیفي صیب) به ویل: پښتانه کالیو (جامو) ته ځکه کالي وايي چې په کال کې یې یو ځل کوي.

نو پښتو ادبیاتو کې چې غنايي یا بزمي برخه د رزمي هغې په انډول کمه بریښي علت یې دادی چې دلته ددې قوم لیکوال ژوند ته وزګار پاتې شوی نه دی. ننګ صیب که د ولس استازی و او که د تنظیمي بهیر په تاریخي جبر کې راولاړ مبارز او یا هم یو ازاد لیکوال، یو شی چې ورسره همېشه مل و هغه ملي فکر و او ملي ولوله وه. چې دده نږدې شپېته کلن سیاسي-فرهنګي ژوندانه کې یې هېڅکله منکسر حرکت ونه کړ. که څوک د ننګ صیب فکري بهیر له پیله بیا تر دې دمه وڅاري، نو پر یوه مستقیم خط یې عمودي حرکت کړی دی. په ټولیز ډول انسان یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګړی د پښتو متل په مصداق (تر کاڼي کلک او تر ګل نازک دی)، ځيني کسان د زمانې ناخوالو ته ځان نه شي ټينګولای، خو هغه کسان چې د زمانې بادونه يې د فکر ليکې کږې نه کړي، هغه په سترو شخصيتونو کې راځي. که موږ د ننګ صيب د ژوندانه د سختيو ټولو پړاوونو ته پام وکړو، نو په هر ډول حالاتو کې يې د ملي احساس او ملي فکر مستقيم خط همداسې پسې تعقيب کړی دی. دا کار د هر انسان په وس پوره نه دی. دې خبرې ته په پام سره چې د ننګ صيب په ليکوالۍ کې د ژوند نور ډګرونه هم په ښه ډول ځلول شوي او ستر انساني پيغامونه يې ټولنې ته وړاندې کړي، خو که په ټوليز ډول له فکري پلوه دده پر اثارو غږېږو، نو د ملي فکر برخه په کې تر ټولو برخو درنه ده. دده خپل کرکټر په حقيقت کې د ملي فکر د دايرې په محور کې واقع دی. د همدې اثر (ځانګو) په (ضمير) نثري ټوټه کې د (سر) او (زړه) د دوو متضادو کرکټرونو په مکالمه کې ستر انساني پيغام پروت دی. ددې ليکنې يا راډيويي فيچر پيغام دادی، چې مينه او عواطف په پای کې پر زر او زور بريالي کېږي.

په (نوم ورکي شپون يا نامتو تورکښ شهيد) ډرامه کې د (شين خالۍ) او (شاعر) ډيالوګ د ژور ملي او وطني احساس څرګندونه کوي. دا ډرامه د شاعر د هغه فطري حالت او د ضمير د حقيقي درد انځورنه کوي چې په ټول وطن کې هېڅ کور نه لري، خو دی د ټول وطن دعوه کوي، نه د هغو په شان چې په هېواد کې هر څه لري خو هېڅ نه لري. دا ډرامه د شاعر هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګې تـه اشاره کـوي، چې اکثـره شـاعران پرې ډېره لګـوي: ((د شاعر بچي د هغه شعرونه دي.))

د (کمیس او ژولۍ) په ډرامه کې د پېروز په کرکټر کې د نیمه ځمکوالۍ ټولنې د یوه حریص وګړي شخصیت انځوروي او پـه ډېره جالبه اصطلاح د هغه ناعلاجه ناروغۍ ته د (حرص الدرهم) اصطلاح کاروي. دا ډرامـه پـه انسـان کې د بولهوسه نـاروغیو د کنټرول او مهار لپاره ستر انساني پیغام لېږدوي.

(ځانګو) چې ددې ټولګې مرکزي ډرامـه ده، ټولـه ډرامـه یـوه سـتره ملـي او تـاریخي پېښـه انځـوروي. ددې ډرامـې د مرکـزي کرکټرونو (بېټ نیکه، نازو انا او میرویس نیکـه) پـه ډیـالوګونو کې سـتر پیغـامونـه پراتـه دي. د نـازو انـا پـه دعـا کـې سـتر ارمـان پروت دی. د بېټ نیکه او نـازو انـا مکالمـه د یـوه سـتر، واحـد او بریمن ملت روح تمثیلوي.

د ((تربګني)) په نوم ډرامه خو له ورایه ښکاري، چې د کـومې ټولنې زېږنده ده، تربګني د چا تـرمنځ وي او نتیجـه یـې څـه وي؟ ننګ صیب په دې ډرامه کې خورا کمال دا کړی، چې لـومړی یـې د دوو کرکټرونو (تور ګل) او (انار ګل) تـرمنځ د تربـورولۍ داسـې ډیالوګ پیل کړی، چې د تربګنۍ له ناعادلانه منطق سره بشـپړ انطباق لري، لوستونکی تر دې حده ځان سره کشـوي چـې وایـې ضـرور بـه اوس یـو څـه پېښـېږي، خـو خبـره لاد ډزو پـړاو تـه نـه رسـېږي چـې د (جانبـاز) او (سـر بـاز) د تربګنـۍ داسـتان چـې (مرچکـې) پـه کـې د خپلـې چغلګـرۍ پرېمانـه مـرچ دوړولـې، پیلېږي. ددې تربګنۍ په بهیر کې سرباز او جانباز د یو بل ورونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وژني او خپله کلونه کلونه زندان ګالي، نو کله چې جانباز د خپل برخليک دا غمجنه کيسه (تور ګل) او (انارګل) ته کوي، هغوی ترې عبرت اخلي او دښمني يې پر دوستۍ بدلېږي.

د (غيرتي مېرمن) په ډرامه کې يې د احمدشاه بابا د وخت يو تاريخي روايت په ښکلې هنري ژبه بيان کړی او يو ستر ملي ارمان يې په کې ځلولی دی. د عينو نوم، د عينو کاريز له پېړيو راهيسې مشهور دی او له ښکه مرغه چې نن (عينو مېنه) په کندهار کې د نړۍ د يوه متمدن ښارګوټي په توګه نوی جوړېدونکی ښارګوټی دی.

همداسې نورې ډرامې چې د ټولو يادول دلته د وخت د کمي له امله ضروري نه بولم. په پای کې خپلې خبرې رالنډوم او وايم: له فکري پلوه (ملي فکر) په دې ډرامو کې داسې دی، لکه په شمسي نظام کې چې (لمر) وي. له ژبني پلوه دا ډرامې په ډېره پخه، کره، تر ډېره حده په نږه او معياري ژبه ليکل شوي، ليکوال چې څه غوښتي هغه يې په ښه بڼه افاده کړي. د ډرامو پيغامونه يې مثبت دي او ښه خو لا دا چې د هندي فلمونو په شان مثبت کرکټرونه په پای کې برې مومي او منفي هغه ماتې خوري، دا حالت د لوستونکو په ذهن کې د مثبتو شخصيتونو د روزلو روحيه روزي او لوستونکي په پای کې د راحت احساس کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند محمد حسن کاکړ
د جګړې پر لومړۍ کربښه!

دا لیکنه مې پر (۱۳۸۹ل) کال په کابل کې د پوهاند صیب محمد حسن کاکړ په یاد جوړه شوې غونډه کې اورولې ده.

کېدی شي ځینو دوستانو ته به دا پوښتنه عجیبه وي؛ په داسې حال کې چې زموږ هېواد له لکونو، کورنیو او بهرنیو جنګیالیو، جګړه مارو، جګړه پالو، جنګسالارانو، طالبانو، جنرالانو، مارشالانو، کینړلاسو او ښي لاسو وسلوالو ډک دی او دا دوه دېرش کاله کېږي، متواتره جګړه روانه ده، نو بیا داسې یوې جګړې ته څه اړتیا ده چې پوهاندان دې هم په کې

راټاله شي؟ او هغه هم بیا د پوهاند محمد حسن کاکړ په شان یو پوهاند، چې هم د دودیزو علومو او تجربو په بتۍ کې پوخ شوی او هم د عصري علومو داسې پوره تجربه ورسره ده چې د ځمکې او اسمانونو ننداره پرې کېدلی شي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند کاکړ داسې يو ځوک دی، چې په لغمان کې د طبيعي علم، چل، هنر او مهارت له سينده يې اوبه څښلي او په (ډيوه) کلي کې يې د علم ډيوې ته سترګې غړولي او هم يې د اوسنۍ عصري او تخنيکي نړۍ د تمدن د مخکښانو، امريکا، انګليستان او نورو کې د عصري علومو په ټولو معيارونو برابرې زده کړې کړې دي. ياني دا چې زموږ پوهاند داسې يو پوهاند دی، چې د دوديزو او عصري دواړو علومو پخه تجربه لري. پوهاند کاکړ د تاريخ ليکنې د علمي ميتودلوژۍ پر بنسټ خپلې ليکنې اعياري کړي. دی لکه د ځينو نورو په شان د شخصي احساساتو تر اغېزې لاندې نه دی راغلی، پښتې لکه څنګه چې دي همغسې يې څېړلي، البته د يوه تاريخ ليکونکي په توګه يې د پښتنو هر اړخيزه شننه او څېړنه خپل حق ګڼلی دی؛ نه يې خپل وياړونه په پردو پورې او نه يې پردی، توري خپل ځان پورې تړلي دي، شته داسې تاريخ ليکونکي چې کله کله د خاصو سيمه ييزو، قومي او مذهبي احساساتو تر اغېزې لاندې راځي او پښتنو ته له خپل ليد لوري ګوري، يو دوه بېلګې به يې راوړو: (محمود افشار يزدي) يو ايرانی ليکوال دی، هغه د افغانستان په اړه په (۱۷۰۰) مخونو کې د (افغان نامه) په نامه يو کتاب ليکلی دی، په هغه کې يې نه يوازې د افغانستان ټول وياړونه په ايران پورې تړلي، بلکې د خدای په خلقت کې يې هم ګوتې وهلي او ليکلي يې دي، چې د افغانستان په غرونو کې کومې طبيعي ونې کېږي هغه هم له ايران څخه باد راوړي او دلته شنې شوې دي، هغه په کينه ييز ډول د افغانستان د تاريخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسخه کولو هڅه کړې ده. مرحوم کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي بیا دا کتاب نقد کړی او دده افراطي نظریات یې رد کړي دي، عطایي صیب بیا د افراطي لیکوالو یا تاریخ لیکونکو په جمله کې د یو پښتون لیکوال یادونه هم کوي او وایي چې هغه بیا ځمکه او اسمانونه، غرونه او رغونه ټول پښتانه معرفي کړي، د بشر ټول خلقت یې پښتنو ته منسوب ګڼلی او لیکلي یې دي: ادم علیه السلام هم اصلاً پښتون و، نوم یې همېشه ګل و او په تیرا کې به اوسېده.

له دې بېلګو مې هدف دا و، چې په تاریخ لیکونکو کې هم داسې کسان شته چې ښې او کینې افراطي نظریې لري، خو زموږ پوهاند صیب حسن کاکړ بیا له دا ډول افراطي نظریاتو څخه پاک دی، هغه د تاریخ د علمي میتودونو له مخې پر یوه مستقیم خط روان دی، خو ایا له دې علمي قوت، سپېڅلتیا او دقت سره سره بیا هم د پوهاند صیب د موافقینو او مخالفینو اندول برابر دی؟ دا مهمه نه ده چې پوهاند صیب څومره مخالفین لري، خو دا مهمه ده چې پوهاند صیب څه ویلي دي؟ په شرقي ټولنو کې دا یو دود دی چې کله کله د ربښتیاوو پر وړاندې د مخالفینو شمېر زیات وي.

اوس راځم همغې پوښتنې ته چې زموږ دا پوهاند ولې جګړې ته لاړ او بیا ولې د جګړې لومړی کرښې ته؟

ټولو ته څرګنده ده چې له پخوا څخه د ځینو ګاونډیو او د ځینو پردیپالو په اصطلاح لیکوالو او تاریخ لیکونکو د افغانستان مستقل هویت او حیثیت نه خوښېده او نه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښېږي، پر افغانستان د شوروي له یرغل سره سم یو شمېر بهرنیو او د هغو کورنیو اړوندانو ته ددې لاره اواره شوه چې په منظم او سیستماتیک ډول د افغانستان پر تاریخ، ویاړونو او تېر برم بلوسه وکړي او دا بلوسې لا تر اوسه په خپل قوت سره روانې دي، ددې منظم یرغل پر وړاندې ودرېدل د هر چا په وس پوره نه دي، خو پوهاند صیب د امیر کروړ په څېر چې په یو تن به له سلو جنګاورانو سره جنګېده، په یوازې ځان د دوی پر وړاندې ودرېده، هغه څه یې ولیکل چې بلوسګرو ته مناسب ځواب و، دا ډول سیاسي، اخلاقي او علمي جرئت د ډېرې قربانۍ په بیه کېږي. د افغانستان د تاریخ مسخه کوونکي له هرې وسیلې څخه کار اخلي چې زموږ پر دې ډول ملي او علمي شخصیتونو د ژوند ساحه راتنګه کړي؛ په ټولنه کې یې د نشنلیست، فاشیست او ژبپال په نامه معرفي، په ټولنیزو او سیاسي چارو کې یې فعالیت ور محدود کړي او بیا له دې بېلګې نورو لیکوالو ته هم دا پیغام ولېږي چې که تاسو هم دا لاره تعقیبوئ نو برخلیک به مو دغسې شي، زموږ اکثره پښتانه لیکوال، سیاستوال او تاریخ لیکونکي زموږ د هېواد د هویت د پتهو او ښکاره مخالفینو له خوا د نشنلیست او فاشیست له توره دومره وېرېږي، لکه ملا چې پر چا د تکفیر ټاپه ولګوي او یا هم لکه پر سیسیو چې د شاهین د وزر سیورۍ خور شي، خو زموږ پوهاند صیب د عوامو په اصطلاح د مخالفینو ددې غور و پش په کیسه کې نه دی، هغه د شاعر ددې بیت په مصداق چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چا به ښه په چا به بده لګي
ما د رښتیا کیسه پوره وکړله

خپل حقانیت غځوي او بلوسګرو ته علمي او منطقي ځواب ورکوي. پوهاند صیب د هغو مخالفو بلوسګرو په شان نه دی چې د چا پر ویاړ او پرتم بلوسي او یا ور سره رخه لري، بلکې هغه د خپل تاریخ، خپل ویاړ او خپل پرتم د مخالفینو پر وړاندې دفاع کوي، په همدې خاطر خو یې د یوه مهم اثر نوم: (رښا او دفاع) دی. زموږ پوهاند تیاره روښانه کوي او د خپل تاریخ دفاع کوي، که دده په زړه کې لکه د نورو په شان خیرى وای، نو بیا خو به یې د (رښا او دفاع) پرځای (تورتم او تیرى) اثر لیکلی و. هوکې! یو مدبر، مفکر، نوښتګر، ناپییلی، ځیرک او هوښیار تاریخ لیکونکی او تاریخ پوه باید همداسې وي، لکه زموږ د پوهاند په شان چې (رښا او دفاع) لیکي، نه (تورتم او تیرى). موږ پرې ویاړو.

اوس راځم خپلو څو مشخصو وړاندیزونو ته:

ددې په خاطر چې زموږ نسلونه د تل لپاره د پوهاندصیب لیکنو ته لاسرسی ولري او په خپل هیواد کې د هیواد د مخالفینو پر وړاندې له (رښا او دفاع) څخه محروم نه شي، نو:

۱- د پوهاندصیب ټول چاپي او ناچاپ اثار دې یو ځل بیا په منظم ډول چاپ شي.

۲- د استاد متفرقه لیکنې دې له پیله بیا تر دې دمه راټولې، ډلبندي او بیا دې پر یوه وخت چاپ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د استاد ځینې اثار چې په انګرېزۍ او یا نورو ژبو لیکل شوي وي، په پښتو دې وژباړل شي.
۴- د استاد ځینې اثار دې د نړیوالو د ذهن د روښانتیا په خاطر په نړیوالو ژبو وژباړل شي.
۵- د کتابونو پر چاپ سربېره دې د استاد ټول اثار په یوه سي ډي (CD) کې خوندي او بیا دې اړتیا وړ شمېر تکثیر شي.
۶- د استاد ټول اثار دې په انټر نېټ کې خواره شي چې د نړۍ په هر ګوټ کې یې هر مینوال ترې ګټه پورته کړي.
۷- په انټرنېټ کې دې د ځوانو لیکوالو په مرسته د استاد د ژوند، نظریاتو او اثارو لپاره یو ځانګړې وېبپاڼه جوړه شي.
۸- او له استاد څخه مو هیله ده چې د ژوند پاتې عمر کې (له بابا ادمه تر دې دمه) د افغانستان یو مشرح تاریخ ولیکي چې زموږ ځوان نسل د هېواد د تاریخ د مخالفینو پر وړاندې د (ربړا او دفاع) جوګه شي.

اوس همدومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (ودان) اوښکه

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د افغانستان او هندوستان د کرکټ د ملي ټیمونو تر منځ د شل اوریزه سیالیو پر مهال شوې ده.

(ودان) زما کوچنی زوی، د ښوونځي د لومړي ټولګي زده کوونکی، په غوښه خوار خو په عقل پوخ دی، د خپل ټولګي اول نومره دی، هره ورځ چې له ښوونځي څخه کورته راځي نو ښوونکې یې پرمخ د لیاقت ستوري رسم کړي وي، د کتابچې په هره پاڼه کې ورته ښوونکې، افرین، ډېر ښه، Very good او excellent، لیکلي وي. خپلې کورنۍ دندې پرته له دې چې زه او یا مور یې ورته ووایو وخت پر وخت ترسره کوي. کله چې له ښوونځي راستون شي نو ژر تر ژره خپله کورنۍ دنده ترسره کړي، وخت ځانته سپما کړي، ددې یو علت شاید دا وي چې دی له ټلویزیون او کمپیوټر سره ډېره علاقه لري، په ټلویزیون کې یې ټول هغه چینلونه په نښه کړي چې سپورتي لوبې په کې وي او یا کارتوني نشرات لري، زما د ټلېفون څو سیټونه یې په ګېمونو خراب کړل، کله چې مې ټلېفون پرې بند کړ، نو ده راته وویل: ((د چا زوی چې اول نومره وي پلار یې هر څه ورته اخلي، خیر چې ټلېفون راته نه راکوې لیپټاپ راته واخله))، ما ویل کور کې ډیسکټاپ کمپیوټر شته، هغه کاروئ! ده ویل: ((هغه ته ټوله ورځ سمسور (مشر ورور یې) ناست وي هغه مانه پرېږدي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما ویل پرېږدي دې، ده ویل نه مې پرېږدي، ما ورته وویل څه که چېرې په کلنۍ ازموینه کې اول نومره شې، نو لیپټاپ درته اخلم، هغه اولنومره شو، نو ما هم ورسره خپله وعده پوره کړه، اوس نو پر لیپټاپ کمپیوټر دومره حاکم دی چې زه کله کومه پوښتنه ورڅخه کوم، نو موسکی شي مانا دا چې ته لا پر ډېرو شیانو نه پوهېږې. زه یې کله کله مور ته وایم چې دې د کمپیوټر نسل ته خو زه او ته دومره ساده ښکارو، لکه د غره سړي چې ښار ته راشي. هغه راته وایي، ما پورې هم کله کله خاندي ساده ورته ښکارو، دوی سره به څه کوو؟

په اکثرو کورونو کې د ټلویزیوني چینلونو د بدلولو واک له کوچنیانو سره وي، خو د ډرامو او تفریحي فلمونو پر سره د میندو او ماشومانو ترمنځ کله کله ټکر پېښېږي، ما په خپل کور کې درې ټلویزیونونه لګولي: یو د ماشومانو په خونه کې، یو په خپله خونه کې، یو په مېلمستون کې او په کتابتون کې مې کمپیوټر ایښی، هدف مې دادی کله چې د ماشومانو او زموږ د ذوق ترمنځ اختلاف راځي، نو چې هر یو د خپلې خوښې چینل ته لاسرسی ولري. پر دې مابښام چې د افغانستان او هندوستان ترمنځ د کرکټ لوبه مستقیماً ښودل کېدله، زه خپله خونه کې ټلویزیون ته کېناستم، لمر، شمشاد او نورو ټلویزیونونو لوبه په مستقیم ډول ښودله، لوبه لومړۍ افغانانو پیل کړه، له هر ځایه ټیلفونونه راتلل! استاده! ټلویزیون ته کېنه ټلویزیون ته، ما ورته ویل ناست یم. زړه مو د خپل هېواد لوبډلې ته ډب ډب کاوه، له دعاګانو پرته مو نور هېڅ نه شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولاې، مېرمن به مې يوه شېبه په پخلنځي کې وه، يوه شېبه به يې زما په خونه کې ټلويزيون کاته، کله چې به افغانستان کومه نومره واخيسته نو دواړو به چکچکې کړې. مېرمن به مې همدا ويل، خدای خو دې افغانستان کامياب کړي، ډېر غريبان يو، افغانستان قندول ډېر مظلوم دی. کله چې به د افغانستان کوم لوبغاړی وسوځېده، نو ددې په غږ کې به هم تغير راغی.

زما مټ به يې کېکاږه خدای دې زموږ افغانان کامياب کړي، زه به ورته ډوډۍ تياره کړم يو ښه محفل به ورته ونيسم. ودان له هغې بلې کوټې رامنډه کړه، اغا! اغا دا (سمسور) او هيلو (مشره خور يې) ګوره! ما ټلويزيون ته نه پرېږدي، غږ مې کړ: وه هلکو پرېږدئ ودان، سمسور راغی اغا دی بيا کارتوني نيسي او (کشتی کج) نيسي موږ هغه نه غواړو، ودان بيا راغی ګوره اغا نه مې پرېږدي، ودان ته مو وويل راځه ماسره کېنه، نن د افغانستان او هند د کرکټ مسابقه ده، خدای دې وکړي چې موږ يې وګټو! زويه که موږ وګټله نو ښه تحفه درته اخلم، هلک راغی، زما څنګ ته کېناست، بالښت ته يې ډډه ولګوله او سر يې زما پر ولې کېښود، ما يې پر سر ورو ورو لاس راکښه، هلک ورو ورو لوبې ته متوجه کېده، ودان تر ما زيات پر کرکټ پوهېده، ماته يې ويل دوی ژر ژر او په تېزه توپ نه ولي؟ ما ويل زويه ولې يې خو هند ډېره تجربه لري هغوی شپېته کاله کېږي چې دا لوبه کوي او موږ او تاسې خو دا دی ځلور پنځه کاله کېږي چې دا لوبه کوو، ودان وويل: اغا هند کې کافران دي که مسلمانان؟ ما ورته وويل زويه هند کې اکثريت

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوان اوسي خو مسلمانان هم په کې شته! ده بیا یو سوړ اوسېلی وکېښ، کله چې به لوبه د افغانستان په ګټه نه وه، نو دده پر روحیاتو به پوهېدم چې ورو ورو به په کې تغیر راته. دی به کله کله هغه ریفري ته چې سرې جامې یې پر تن وې ډېر په قهر شو، ویل یې خدای خو دې دا سور ږیری مړ کړي ټول کار په همده کې دی، دی زموږ دښمن دی، ما ویل نه زویه هغه خو ریفري دی، ده ویل نه د توپ مخه نیسي. ربښتیا هم څو ځله داسې وشول چې د افغانانو توپ د ریفري ترڅنګ تېر شو او هغه به ځان بچ کړ. مېرمن خو مې چې څو شېبې نوره لوبه وکتله ویل یې زه د لیدو تاب نه لرم، که کوم ښه زېری و ما باندې غږ کړئ، افغانانو هند ته (۱۱۵) منډې هدف وټاکه. کله چې هندیانو لوبه پیل کړه، نو دا وخت ډوډۍ هم تیاره شوه، نو ما ویل چې لوبه خلاصه شوې نه وي، ډوډۍ نه خورو، زه او ودان کرکېټ ته ناست وو او هیله، سمسور، سوله او مور یې په خپله خونه کې، کله چې به افغانانو کوم هندي لوبغاړی اوټ کړ، نو ما او ودان به چکچک وکړ، ټولو به یوځل زموږ خونې ته رامنډه کړه، دا به یو ښه زېری و، خو د لوبې حالت ته مې چې کتل، د افغانستان د ګټې چانس ورو ورو کمېده، د ودان وضعیت هم ورو ورو خرابېده، پر ما یې هم ډېر بد تاثیر کاوه، کله چې د لوبې د پای شېبو ته رانږدې شو، نو د ودان حالت نور هم خراب شو، یو وخت چې ورته متوجه شوم، د هلک په سترګو کې د اوښکو ډنډ راځرګند شو ورو ورو یې د ښې سترګې له کونجه یوه اوښکه راووتله! ما ویل زویه خیر دی بل ځل یې ترې ګټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله یې پرېږدو، دا خو اول ځل دی، دې وخت کې مې مېرمن (ارین یون) سوله (کشره لور مې) سمسور (مشر زوی مې) ټول زما خونې ته راغلل، مېرمن مې وویل وش افغانستان قندولک بایلوله! ما ویل بېچاره ګانو ډېر زور وواهه خو هېڅ چاره نه وه، دې وخت کې سمسور او سوله ودان ته متوجه شول، یو دم دواړه په خندا شول، اوهـ ودان خو ژاړي ودان ژاړي، چکچک یې کړ، د ودان په سترګو کې نورې اوښکې هم راغلې، شونډې یې مړې مړې شوې، ګوره اغا که نه ما باندې ریشخند وهې! پر هغوی په قهر شوم، چوپ شئ غلي شئ، تاسې خو نه پوهېږئ، دا خو مې هوښیار زوی دی، پر خپل هېواد یې زړه خفه شوی، دی خو دومره تکړه سړی دی، چې هم په صنف کې اول نومره دی او هم خپل هېواد ورباندې ګران دی تاسې په دې خبرو څه پوهېږئ، دی خو په هر څه پوهېږي، دی چې له خیره غټ شي په کرکېټ ټیم کې یې داخلوم، ټولو هندوانو ته به ماتې ورکوي، بیا به یې وګورئ، مور یې هم پر هغوی په قهر شوه دواړو ودان مچ کړ، د لاسه مو کړ، غېږ کې مې ونیو ما ورته وویل زویه تاته ښې ډېرې تحفې اخلم او دې نورو ته هېڅ شی نه اخلم پرې چې دوی ته ښه زور ورکړي.

څو شېبې وروسته ډوډۍ ته لاړو، خو ډوډۍ هېچا ته خوند ور نه کړ، ډېره ترخه راباندې تمامه شوه، زه خپلې خونې ته راغلم، لږه شېبه وروسته ودان خپل قلم او کتابچه راواخیستل او د خپلې کورنۍ دندې پر لیکلو یې پیل وکړ. هلک بیا لکه چې د کرکېټ کوم خیال کې تللی وي، څو شېبې وروسته بیا سولې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمسور چغه کړه، اوه ودان ژاړي ودان ژاړي، ورمنډه مې کړه، بیا پر هغوی سخت په قهر شوم، دواړه مې له غوږونو ونیول په خپلو بسترو کې مې ځملول، چوپ شئ بې ادبو، ودان په سلګو و، ګوره اغا دوی په ما ریشخند وهي، نور نو د خبرو نه و د زړه له درده یې ښه په خوټ خوټ وژړل، خپله کتابچه یې لاندې مخې ته نیولې وه، کله چې کتابچې ته متوجه شوم، نو د اوښکو ځاځکو د پنسل کرښې سره ګډې کړې او تورې لیکې یې د پاڼې بېلابېلو برخو ته غځولې وې، غېږ کې مې ونیو خپلې خونې ته مې راوړ، ډاډ مې ورکړ، ما ویل زویه ته چې لږ غټ شې په کرکټ ټیم کې دې داخلوم، ټولو ته به له خیره سره ماتې ورکوې، د افغانستان غچ به له خیره اخلې، د رخصتۍ پر ورځ به درته ډېرې تحفې اخلم، هر شی چې ته غواړې هغه به درته اخلم، د هلک په وېښتانو کې مې ورو ورو ګوتې وهلې، یو وخت ماشومانه خوب هغه په غېږ کې نیولی و، پر ما هم د پرېشانۍ داسې خوب راغی چې له پرېمانه نهیلو سره مل و، ودان خپلې اوښکې وځځولې، خو ما او مور یې خپلې ګرمې اوښکې خپل زړه ته تېرې کړې او هېچا هم ونه لیدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزېږي

دا یادښت د ځوانیمرګ لیکوال (احمد ضمیر علم دوست) پر مړینه پر (۱۳۸۹ل) کال لیکل شوی دی.

کله چې په یوه ټولنه کې (ضمیر) ژوندی وي، نو هغه ټولنه پرې روښانه وي، خو کله چې ضمیر مړاوی شي، په ټولنه کې د عدالت وړانګې هم تتې شي. زموږ (احمد ضمیر علم دوست) هم زموږ د ټولنې د ځوان کهول لپاره یوه رڼا وه او یوه ځلا وه؛ هغه هم (احمد) و، هم (ضمیر) و او هم (علم دوست) و، پر یوه وخت خدای(ج) موږ له دریو نعمتونو بې برخې کړو.

(ضمیر) د خپل (ضمیر) په رڼا کې د خپل ولس د سوکالۍ لپاره ډېر ((لوړ خیالونه)) او ((ژور فکرونه)) لرل، خو د مرګ قاصد هغه خپل لوړ (فکر) او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(تفکـر) تــه پرېنښــود ، د هغــه د مينــې او فکــر خزانــه همداســې ناسپړلې پـاتې شـوه. اوس نـو د (ضـمير) لاروپـان پرتـه لـه دې چـې خپل (ضمير) ته د دعا لاسونه پورتـه کړي او مهربـانې کـورنۍ تـه يې د لوی خدای(ج) له درباره د لوی زغـم هيلـه وکړي، نـور هـېڅ يې په وس کې نه شـته، کـه نـه خـو ټـول پـوهېږو چې بـې (ضـميره) ژوند څـومره ګران دی او سـړی لـه کومـو تيـارو سـره مخـامخوي.
لوی رب دې د (ضمير) د فکر او خيال ډيوه په دې نړۍ او د ابـدي ژوند ډيوه دې ورته په فردوس جنت کې بله لري.

د (ضمير) په مينه

يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګ او فرهنګ
په افغانستان کې

> دا لیکنه مې پر (۱۳۹۰) ل کال د سارک هېوادونو د لیکوالو د ټولنې په غونډه کې چې د هغوی له خوا یو رابلل شوي علمي سیمینار ته لیکلې او ورلېږلې وه.

جنګ او فرهنګ د مانا او محتوا له مخې دوه متضادې کلمې دي. فرهنګ د یوې ټولنې یا یوه ملت د ټولې مادي او مانیزې شتمنۍ یوه مجموعه ګڼل کېږي او جنګ بیا داسې پدیده ده چې د یوه ملت ټوله مادي او معنوي شتمني له منځه وړلای شي.
د جنګ او فرهنګ پر معنوي تضاد هغه ملتونه ډېر پوهېږي چې د غني فرهنګ خاوندان وو، خو جنګ ورځخه دا ټوله شتمني لوټلې وي. موږ (افغانان) د اسیا په زړه کې هغه ملت یو چې لرغونی کلتور او تاریخ لرو، خو د پېړیو په اوږدو کې جګړو زموږ د فرهنګ اکثره فزیکي او معنوي شتمني داسې له منځه وړي چې اوس یې یوازې د کتابونو په پاڼو کې نمونه ګورو. ان دا چې دا نمونه او ویاړونه لاکله کله د شک تر وهم او وېرې لاندې هم راځي.
پر افغانستان باندې د عربو، چنګېزیانو، انګرېزانو، روسانو او غربیانو د یرغلونو او د هغو پر وړاندې د جنګېدونکو افغانانو د جګړو له امله په متواتر ډول د افغانستان ډېره زیاته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلتوري شتمني لـه منځـه تللې، چې ددې ټولې لـه منځـه وړل شوې شتمنۍ څېړل ددې ليکنې په وس کې نه دي، خو زه غـواړم د خپل نسل او خپلې زمانې د يوه شاهد پـه توګـه هغې کلتوري شتمنۍ ته اشاره وکړم، چې لـه (۱۹۷۸ع) کـال بيـا تـر (۲۰۱۱ع) کال پورې يا په بشپړ ډول له منځه تللې يا زيانمنـه شوې ده. زه د هغو افغانانو په ډله کې يم چې د تېرې (۳۳) کلنې جګړې پـه ټول بهير کې په افغانستان کې پاتې شوی يم. مـا د جګړې هر ناتار په خپلو سترګو ليدلی او د جګړې ډېرې ناخوالې مې پـه خپلـه لمس کړي دي. د همدې درې دېرش کلنې جګړې په ترځ کې چې به هر کله د جګړې اور زمونږ هر فرهنګي ميراث تر ستوني تېر کړ، نو زما پر زړه به لمبې شوې، قلم او کاغذ به مې راواخيست او هغه پېښنه به مې ثبت کړه. د همدې جګړه ييزو کلونو پـه بهير کې مې (د افغانستان فرهنګ تـه اوښتي زيانونـه)، (د مغزونو فـرار)، (کلتـوري يـون) او (افغـاني اوسنۍ رسنۍ) بېلابېـل اثـار وليکل. په دې اثارو کې اکثـرو هغـو فرهنګي ميراثونو تـه کتنـه شـوې چې د جګړې لـه امله يـا بېخي لـه منځـه تللي او يـا هـم زيـانمن شـوي دي. پـه دې ليکنـه کـې زه غـواړم د افغانسـتان فرهنګ ته د اوښتو زيانونو يو نچوړ وړاندې کړم او پـه دې کـې مې پيغام دا دی چې نړيوال زمونږ پر فرهنګ د راغلې غمېزې لـه حجم او څرنګوالي څخه خبر شي، بل پيغام مې دادی چې نړيـوال د نړۍ په هر ګوټ کې چې وي بايـد د هـر ډول جګړې مخنيـوی وکړي او بـل پيغـام مـې دادی چې فرهنګـي شـتمني کـه څـه هـم د دنيـا پـه هـر ګـوټ کـې رامنځتـه شـوې وي، د ټـول بشـريت ګـډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګه ګڼل کېږي؛ د ساتنې او پالنې لپاره يې بايد ټول په ګډه کار وکړي. افغانستان فرهنګ د تېرو د برشو کلونو په ترڅ کې دومره زيانونه زغملي چې که پر هره برخه يې بحث وکړو جلا جلا اثار پرې ليکل کېدی شي، خو زه به دلته يوازې مهمو زيانمن شويو فرهنګي ميراثونو ته په لنډيز سره اشاره وکړم:

۱- ښوونځي:

ښوونه او روزنه د يوه هېواد د فرهنګ اساس جوړوي. کله چې په افغانستان کې جګړه پيل شوه، نو تر ټولو لومړی او سخت ګوزار يې پر همدې ښوونځيو وکړ. له (۱۹۷۸ع) کال څخه چې په افغانستان کې ګرمه فزيکي جګړه پيل شوه، بيا تر (۱۹۹۲ع) کال پورې په افغانستان کې د ټولو ښوونځيو شمېر د اوو زرو (۷۰۰۰) په شاوخوا کې وو. د څوارلس کلنې جګړې په ترڅ کې ددې ښوونځيو له جملې څخه درې زره پينځه سوه (۳۵۰۰) ښوونځي وسوځول شول. دا (۳۵۰۰) ښوونځي اکثره د هېواد په کليوالو سيمو کې وو چې د (ډاکتر نجيب الله) حکومت له کنټروله وتي وو او د (مجاهدينو) تر کنټرول لاندې ساحه کې وو. کله چې د (ډاکتر نجيب الله) حکومت ړنګ شو، مختلف او متفرق (مجاهدين) پر ښارونو خواره شول، نو په ښارونو کې پاتې ښوونځي هم اکثره له همغه برخليک سره مخامخ شول؛ يا ړنګ او يا هم زيانمن شول، د پاتې ښوونځيو ايله نيمايي برخه په نسبي ډول پرانيستي پاتې شوه چې په هغو کې هم درسي کيفيت ډېر ټيټ و. دې دورې نږدې څلورنيم کاله دوام وکړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وریسي د طالبانو رنځ او کړاو راغی، هغو نو هغه پاتې ښوونځي هم په بله بڼه واړول، د ښوونځیو درسي نصاب یې له عصري علومو څخه دیني علومو ته واړوه، نږدې یوولس سوه (۱۱۰۰) ښوونځي یې پر سوچه دیني (مدرسو) واړول. په دې ډول په افغانستان کې د هر سیاسي نظام په بدلون سره د پوهنې بنسټونه زیانمن شول او دا لړۍ تر دې دمه روانه ده.

د نارسمي ارقامو له مخې یوازې له (۱۹۷۸ع) څخه تر (۱۹۹۲ع) کال پورې لږ تر لږه د اوه نیم ملیونه (۷۵۰۰۰۰۰) افغانانو د باسواده کېدو مخه نیول شوې. له (۱۹۹۲ع) څخه تر (۲۰۰۰ ع) کال پورې هم د همدومره کسانو د باسواده کېدو د مخنیوي اټکل کېدی شي. دا هغه معنوي زیان دی چې د یو بشپړ نسل زمانه په غبرګ کې نیسي او جبران یې هم همدومره وخت او په ملیاردونو ډالرو مالي لګښت ته اړتیا لري. که څه هم له (۲۰۰۱ع) څخه بیا تر ننه پورې د افغانستان د معارف په ډګر کې ډېر پرمختګ شوی؛ اوس په ټول افغانستان کې لږ تر لږه یوولس زره (۱۱۰۰۰) ښوونځي فعال دي چې نږدې اته اعشاریه درې ملیونه (۸،۳۰۰۰۰۰) زده کوونکي په کې زده کړه کوي او له هغې جملې څخه (۳۰) په سلو کې یې نجونې دي. د خصوصي ښوونځیو د جوړولو زمینه هم برابره شوې چې شمېر یې اوس په ټول هېواد کې نږدې څلور سوه (۴۰۰) خصوصي ښوونځیو ته رسېږي. دې سره سره د افغانستان په زیاتو سیمو کې اوس هم د ښوونځیو د سوځونې لړۍ روانه ده. د همدې تېرو لسو کلونو په ترڅ کې لږ تر لږه تر دوه سوه (۲۰۰) زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوونځي سوځول شوي او همدا اوس (۲۲۱) ښوونځي تړلي دي. د هېواد په زياتو سيمو په تېره بيا په جنوب، جنوب لويديځ او ختيځ کې د وهم وېره خوره ده، په دې يادو سيمو کې د دوه نيم مليونه (۲۵۰۰۰۰۰) هغو ماشومانو د زده کړې مخه نيول شوې چې همدا اوس بايد ښوونځيو کې پر زده کړو بوخت واى. د افغانستان پر معارف دا ناورين اوس هم روان دی، جګړې د تمدن او پرمختګ، په تېره بيا د پوهنې پر پرمختګ سخت ګوزار کړی او کوي يې. افغان ماشومان يې نه يوازې له پرمختګ، بلکې له خپل اساسي حق (تعليم) څخه هم محروم کړي دي. د نړۍ په کوم ګوټ کې به داسې پېښې کمې رامنځته شوې وي چې ماشوم دې د تعليم په خاطر د ژوند له حق څخه محروم شوی وي، خو افغان ماشومان ډېر ځله په دې ((ګناه)) چې ولې مو قلم او کتاب په لاس کې دی، ښوونځي ته روان ياست، وژل شوي، تېزاب پرې پاشل شوي او د بدن غړي يې پرې شوي دي. داسې ډېرې تراژيکې پېښې لرو چې دلته يې بيان د دې ليکنې له اوسېلې څخه وځي.

۲- د لوړو زده کړو موسسې او علمي مرکزونه:

د ښوونځيو ترڅنګ د هېواد علمي مرکزونه او د لوړو زده کړو موسسو هم پراخ زيانونه وزغمل، خو دا زيانونه د ښوونځيو هغو په اندول ډېر زيات نه وو. د لوړو زده کړو مرکزونه اکثره په لويو ښارونو کې وو. په افغانستان کې د څوارلس (۱۹۷۸-۱۹۹۲) کلنې جګړې اور اکثره پر کليوالو سيمو متمرکز و، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۹۲ - ۱۹۹۵) کلونو کې بیا جګړې په لویو ښارونو کې زیاتې ګرمې وې، د همدې کلونو په ترڅ کې د هېواد د لوړو زده کړو موسسو او نورو علمي مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل. یوازې کابل پوهنتون لږ تر لږه (۲۱) ملیونه درسي ساعتونه ضایع کړل او (۵۰) ملیونه ډالر مالي زیان یې وزغمه. کابل پلتخنیک، ګڼ شمېر ولایتي پوهنتونونو مسلکي انستیتیونو، د ښوونې او روزنې موسسو او نورو روزنیزو مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل، تر (۵۰) زیات داسې علمي مرکزونه وو چې په تولیز او نسبي ډول یې زیانونه وزغمل، کدرونه یې له لاسه ورکړل او د لسګونو زره محصلینو په درسي سیستم کې یې اخلال راغی. د طالبانو د حاکمیت په بهیر کې ښځینه قشر له تحصیلي بهیره حذف شو او په درسي نصاب کې اخلال نور هم پسې زیات شو. د طالبانو نظام تر سقوط وروسته له (۲۰۰۱م) کال راهیسې بیا تر (۲۰۰۱م) کال پورې د ټول هېواد په تحصیلي موسسو کې نوې ساه پوه شوه، پخواني علمي مرکزونه یوځل بیا ورغېدل، نوي پوهنتونونه او نوي علمي مرکزونه جوړ شول.

اوس د ټول هېواد په کچه د دولتي پوهنتونونو شمېر تر (۲۱) اوړي او د ښوونکو د روزنې او نورو لوړو زده کړو د موسساتو شمېر هم تر (۱۰۰) اوړي. د نویو قوانینو پر اساس د لوړو زده کړو خصوصي پوهنتونونه او موسسې هم د فعالیت حق لري. د تېرو لسو کلونو په ترڅ کې اوس په مرکز او ولایتونو کې خصوصي پوهنتونونه او د لوړو زده کړو تر (لسو) زیاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسسې جوړې شوې دي. اوس د ټول هېواد په کچه د لوړو زده کړو په موسسو او پوهنتونونو کې تر سل زرو (۱۰۰،۰۰۰) زيات محصلين زده کړه کوي، چې نجونې او هلکان دواړه پکې شامل دي. له لس کلن جګړې سره سره بيا هم د هېواد په بېلابېلو سيمو کې لاهم د وهم او ډار سيورى خور دى او د امنيت په خرابېدو سره د ټولو پرمختګونو د له منځه تللو وېره شته.

۳- فرهنګي ټولنې او کتابتونونه:

په افغانستان کې د (۳۳) کلنې جګړې په ترڅ کې په سلګونو دولتي او نادولتي فرهنګي ټولنې زيانمنې شوې دي. جګړې د فرهنګي پرمختګ سرعت کمزورى کړى او د ګڼو ليکوالو او فرهنګيانو د راټوکېدو زمينه يې له منځه وړې ده. که څه هم (۱۹۷۸ - ۲۰۰۰م کال) پورې په افغانستان کې د ازادو فرهنګي ټولنو شمېر ډېر زيات نه وو او اکثره فرهنګي ټولنو رسمي يا دولتي بڼه لرله، خو بيا هم په نارسمي ډول ځينې فرهنګي ټولنې موجودې وې چې فرهنګي کارونه يې کول، کتابتونونه يې لرل او روزنيز مرکزونه، خو جګړې د فرهنګي فعاليتونو زياته برخه زيانمنه کړه. يوازې د (۱۹۹۲م) کال د څو ورځنيو جګړو په ترڅ کې د هېواد د لويو علمي مرکزونو اکثره کتابتونونه لوټ شول. کابل پوهنتون چې په هېواد کې يو لوى مرکزي کتابتون درلود، نږدې دوه مليونه (۲،۰۰۰،۰۰۰) ټوکه کتابونه يې په څو ورځو کې لوټ شول. يوازې د کابل ښار

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بېلابېلو کتابتونونو او کتابپلورنځيو کې (۲۰) مليونه ټوکه کتابونه له منځه يوړل شول. د افغانستان په بېلابېلو ولايتونو کې د ټولو له منځه وړل شويو کتابونو شمېر تر دې هم زيات دی. د ټول ټال پنځوس مليونو (۵۰،۰۰۰،۰۰۰) ټوکو کتابونو له منځه تګ، کېدی شي د يوه پرمختللي هېواد لپاره ډېره غټه ضايع نه وي، ځکه هلته کېدی شي د څو عنوانو کتابونو عمومي شمېر مليونونو ټوکونو ته ورسېږي، خو په افغانستان کې له تعليمي کتابونو پرته چې شمېر يې لکونو ټوکو ته رسېږي، نور اکثره کتابونه له (۵۰۰-۵۰۰۰) ټوکو په شمېر چاپېږي، نو د دومره کتابونو، کتابتونونو، فرهنګي مرکزونو له منځه تګ او زيانمنېدل خورا دروند فرهنګي زيان دی. له (۱۹۷۸-۲۰۰۰م) کال پورې د افغانستان فرهنګي ډګر ته خورا درانه زيانونه رسېدلي، خو له نېکه مرغه د تېرو لسو (۲۰۰۱-۲۰۱۱م) کلونو په ترڅ کې افغانستان په فرهنګي ډګر کې ډېر پرمختګ کړی دی. اوس د ټول هېواد په کچه تر (۵۰۰) زياتې ازادې فرهنګي ټولنې فعاليت لري چې ځينې يې خپلې ازادې رسنۍ هم لري، د دولتي فرهنګي ټولنو او مرکزونو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، د کتابتونونو شمېر خو اوس زرګونو ته رسېږي. اوس د هېواد اکثره علمي، تعليمي او فرهنګي مرکزونه کتابتونونه لري. په لسګونو لويې چاپخونې او په سلګونو چاپي خپرنۍ موسسې فعاليت لري، چې که چېرې بيا پرې د جګړې سيوری راخور نه شي او افغانستان په همدې ډول فرهنګي پرمختګ وکړي، کېدی شي ډېره هيله ورته پيدا شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- مسلکي کادرونه: افغانستان کې لـه (۱۹۷۸-۱۹۹۲م) کلونو پورې داسې حکومتونه وو، چې کمونیستي افکارو ته يې تمايل درلود او چې د شوروي اتحاد ملاتړ ورسره و، په دې دوره کې د څلورو سياسي مشرانو په مشرۍ څلور حکومتونه رامنځته شول، چې په مجموعي ډول دا ټول حکومتونه له اختناق سره ملګري وو، فکري ازادي او ديموکراسي په کې نه وه، هر حکومت له حکومتي وسايلو او زور څخه اعظمي ګټه اخيسته او خپل وسلوال او ناوسله وال مخالفين يې ځپل. دې حالت څوارلس کاله دوام وکړ. د هېواد يو زيات شمېر کادرونه يا زندانونو کې واچول شول او يا هم د هېواد پرېښودو ته اړ شول، د دې څوارلس کلن جنګ په اوږدو کې نږدې پنځه مليونه (۵۰۰۰۰۰۰) افغانان مهاجر شول، په دې کې هم يو زيات شمېر هغه افغانان شامل وو چې د لوړو او مسلکي زده کړو خاوندان وو. په دې بهير کې يوازې د کابل پوهنتون نږدې (۲۰۰)تنه استادان يا زنداني شول يا ووژل او يا هم مهاجرت ته اړ شول، په همدې مقياس د هېواد د نورو علمي مرکزونو مسلکي کادرونه هم محاسبه کېدی شي. په مجموعي ډول په دې څوارلس کلن بهير کې نږدې پنځوس زره (۵۰،۰۰۰) مسلکي کادرونه يا مهاجر شوي يا يې خپل مسلک پرې اينښی، يا زنداني شوي او يو زيات شمېر يې وژل شوي دي. د افغانستان په شان يو هېواد لپاره چې دا مهال يې ايله په سلو کې (لس) کسان د ليک لوست خاوندان وو، د دومره زيات شمېر کادرونو له لاسه ورکول يو نه جبېره کېدونکی زيان و. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې (۱۹۷۹ - ۱۹۹۲م) کلونو په بهیر کې د حکومت مخالف ځواکونه چې د (مجاهدینو) په نامه یادېدل هم د حکومت په شان د مسلکي کادرونو په وژني صرفه ونه کړه، دوی هم په زرګونو مسلکي افغانان له حکومت سره د همکارۍ او (چپي افکارو) د لرلو په تور ووژل، په تېره بیا ښوونکي. د هغو ښوونکو شمېر چې د مجاهدینو یا حکومت مخالفو ځواکونو له خوا په همدې موده کې وژل شوي (۳۰۰۰) تنو ته رسېږي. دې ډلو په لغمان ولایت کې پر یوه ورځ (۹) تنه ښوونکي د تدریس په تور ووژل. هغه مسلکي افغانان چې پاکستان ته مهاجر شوي وو هغوی هم د ترور له بلا خلاص نه شول، ځرګنده بېلګه یې نومیالی افغان فیلسوف (پوهاند سید بهاالدین مجروح) دی چې په (پېښور) کې ترور شو. کله چې دا ډلې پر(۱۹۹۲م) کال پر کابل ښار او نورو لویو ښارونو راشېوه شوې، نو د لوټ او تالان یو بې مثاله حالت رامنځته شو. یوازې په کابل ښار کې یې (۲۵) زره کسان ووژل، دا مهال یو ځل بیا د عامو افغانانو او مسلکي کادرونو د فرار لړۍ پیل شوه، افغانستان یو ځل بیا په زرګونو مسکلي کادرونه له لاسه ورکړل. (څلورنیم) کاله دې حالت دوام وکړ. دې پسې د طالبانو دواکمنۍ لړۍ پیل شوه، هغوی بیا په زرګونو مسلکي کادرونه له دندو لرې کړل او پرځای یې طالبان او ملایان مقرر کړل. طالبانو یوازې اووه دېرش زره (۳۷۰۰۰) ښځینه مامورینې، چې اکثره یې ښوونکې او د لوړو زده کړو خاوندانې وې، له دندو ګوښه کړې او پر کور یې کېنولې. په دې ډول هغه ناتار چې له (۱۹۷۸ع) کال څخه تر (۲۰۰۰ م) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې د افغانستان پر کادري ټولنه خور و، د طالبانو نظام په سقوط سره پای ته ورسېده. له (۲۰۰۱- ۲۰۱۱م) کال پورې اوس د افغانستان په کدري برخه کې ډېر پرمختګ شوی، نه یوازې د هېواد په داخل کې پوهنتونونه او د لوړو زده کړو نور مرکزونه ورغول شول، فعال شول او زیات شول، بلکې اوس هر کال تر دوو زرو (۲۰۰۰) زیات افغانان د لوړو زده کړو؛ لیسانس، ماسټرۍ، او دوکتورا لپاره نورو هېوادونو ته لېږل کېږي. هغه افغان مسلکي کادرونه چې د بېلابېلو یادو عواملو له امله مختلفو هېوادونو ته مهاجر شوي وو، د زرګونو په شمېر بېرته خپل هېواد ته راستانه شوي، خو بیا هم افغانستان ته لا ډېر زماني واټن پاتې چې خپله کادري خلا ډکه کړي.

۵- رسنۍ: په افغانستان کې د (**۱۹۷۸-۱۹۹۵**) کلونو تر منځ افغاني رسنۍ په پرله پسې ډول زیانمنې شوي. د همدې کلونو په بهیر کې افغانستان کې ازادې رسنۍ نه وې، اکثره دولتي رسنۍ وې او پر هغو باندې هم فکري اختناق واکمن و. پر (۱۹۷۸م) کال په ټول هېواد کې یو سراسري ټلویزیون او یوې عمومي راډیو خپرونې درلودلې، وروسته بیا محلي دولتي راډیو ټلویزیونونه چې همغه مرکزي نشرات او یو څه خپل محلي نشرات یې درلودل، فعال شول، دا وخت په ټول هېواد کې د چاپي رسنیو شمېر تر (۲۰۰) عنوانو اوښته خو په ټولو رسنیو کې د حاکم نظام افکارو انعکاس کاوه. پر (۱۹۹۲م) کال چې جهادي ډلې کابل ښار او نورو لویو ښارونو ته داخلې شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د نورو دولتي تاسیساتو د زیانمېدو ترځنګ، ټولو رسنیو په تېره بیا دولتي راډیو ټلویزیون تاسیساتو ته خورا درانه زیانونه واوښتل. چاپي رسنۍ اکثره په ټپه ودرېدلې، د دولتي راډیو ټلویزیون اکثره تاسیسات له منځه لاړل، د بېلګې په توګه د غزني ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیساتو، ودانیو او تجهیزاتو یو نیم ملیون، د مقر ته یو ملیون ډالره، د پکتیا ولایت ته یو ملیون ډالره، قلات ته یو ملیون دالره، کندهار ته یو ملیون ډالره، هلمند ته یونیم ملیون ډالره، هرات ته نیم ملیون ډالره، فراه ته نیم ملیون، نیمروز ته نیم ملیون او ننګرهار راډیو ټلویزیون ته ته دوه ملیونه ډالره زیان واوښت، همدارنګه نورو سیمو کې همدا ډول زیانونه، په مجموعي ډول پر لویو ښارونو باندې د جګړې د راغلي ناتار له امله په ټول افغانستان کې د راډیو ټلویزیون، ودانیو، تاسیساتو او تجهیزاتو ته (۲۵۲) ملیونه ډالره زیان اوښتی. د (۱۹۹۲-۱۹۹۵م) کلونو په بهیر کې د راډیو ټلویزیون اکثره پروګرامونه په ټپه ودرېدل او ډېر کم نشراتي فعالیت یې درلود. په لسګونو مامورین، انجنیران او مسلکي اشخاص یې مهاجرت ته اړ شول او ځینو نورو یې خپلې دندې له لاسه ورکړې. پر (۱۹۹۶م) کال طالبان واک ته ورسېدل، د دوی واک پر رسنیو یو بل ګوزار و، طالبانو پر رسنیو چورلټ بندیز ولګاوه، په تېره بیا پر تصویري رسنیو. په چاپي رسنیو کې هم د ژیروحو اجسامو د عکسونو خپرېدل منع شول، یوازې د (شریعت غږ) په نامه یوې سراسري راډیو، څو محلي راډیوګانو او د ټول هېواد په کچه تر (۲۰) عنوانو پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپي خپرونو فعالیت درلود. راډیوګانو یوازې مذهبي ترانې، خبرونه او د طالبانو د نظام د چارواکو نظرونه خپرول، چاپي رسنۍ هم همدغه شان وې. د افغانستان د رسنیو په تاریخ کې تر دې بله تنګه دوره نه ده تېره شوې. د طالبانو د نظام د سقوط په وروستیو شپو ورځو کې د امریکایي الوتکو د بمبارۍ په وجه د راډیو ټلویزیون تاسیساتو ته نور زیانونه هم واوښتل او د زیانونو لړۍ تر همغه وخته راورسېده.

کله چې د طالبانو نظام ړنګ شو، د افغاني رسنیو په تاریخ کې بې سارې پرمختګ څرګند شو. د رسنیو قانون جوړ شو او د هغه په رڼا کې اوس په هېواد کې، ډول ډول چاپي، غږیزې، انځوریزې او انټرنېټي رسنۍ فعالیت لري چې د کمیت له پلوه په کې ډېر زیات او د کیفیت له پلوه هم په کې پاموړ پرمختګ شوی دی.

اوس د ټول هېواد په کچه پر دولتي راډیو ټلویزیون سربېره چې په مرکز او ولایتونو کې خپرونې لري، تر (۴۰) زیات شخصي ټلویزیونونه فعالیت لري. (۱۳۰) اف ام خصوصي راډیوګانې په ټول افغانستان کې فعالې دي، چاپي رسنۍ تر (۱۰۰۰) عنوانو اوړي او د انټرنېټي وېبپاڼو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، که څه هم له کمي او کیفي پلوه خورا پرمختګ لیدل کېږي، خو بیا هم د افغانستان د رسنیو اوسنی پرمختګ تضمین نه دی. د نظام په بدلون، سقوط، د بهرنیو ځواکونو په وتلو او یا هم د جنګسالارانو د واک په زیاتېدو سره دا پرمختګ له ستر ګواښ سره مخامخېدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- تاریخي ودانۍ او اثار: په افغانستان کې د فرهنګ د نورو ډګرونو د زيانمنېدو ترڅنګ، تاريخي ودانيو، څلو، ښارونو او نورو تاريخي اثارو هم خورا درانه زيانونه ليدلي دي، داسې زيانونه چې ځينې يې په ډېر لګښت د بيا رغېدو امکان لري، خو ځينې د ابد لپاره د افغانستان له لاسه ووتل. د هغو ودانيو شمېر لسګونو ته رسېږي چې افغانستان ته يې تاريخي ارزښت درلود، خو جګړو پرې اورونه بل کړل، دا ودانۍ په ولايتونو کې هم وې او په کابل ښار کې هم چې د ټولو يادونه يې دلته ممکنه نه ده. د کابل د تاجبيک تاريخي ماڼۍ، د چهلستون بڼ او ماڼۍ، د دارالامان ماڼۍ، د استالف ماڼۍ، د ارګ د دلکشا ماڼۍ، د ملي ارشيف ودانۍ او نورې چې له تاريخي پلوه يې خورا ارزښت درلود، ټولې زيانمنې شوې دي. د دارالامان ماڼۍ د (۳۳) کلونو په ترڅ کې دوه ځله زيانمنه شوه، وروستی زيان يې د (۱۹۹۳-۱۹۹۵م) کلونو کورنيو جګړو کې وليد چې يوه زياته برخه يې ونړېدله. اوس ددې ودانۍ د بيا رغونې پلان جوړ شوی، چې (۱۷) مليونه امريکايي ډالره لګښت پرې راځي، په همدې مقايس مورږ نورو تاريخي ودانيو ته د ور اوښتي زيان کچه هم معلومولای شو.

د جګړو او طبيعي حوادثو په بهير کې تر (پنځه لسو) داسې تاريخي څلي او منارونه زيانمن شوي چې د افغانستان تاريخ ته يې زيات ارزښت درلود، د بېلګې په توګه د (چکرويو) منار چې عمر يې لومړيو ميلادي پېړيو ته رسېده او دا يو بودايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینار و چې د توغندیو د لګېدو له امله زیانمن شوی و او د (۱۹۹۸م) کال په اپریل کې ونړېد. په (۱۲میلادي) پېړۍ کې د غزنویانو مینارونه، د غوریانو جام مینار او نور په لسګونو مینارونه یا په بشپړ ډول له منځه وړل شوي او یا زیانمن شوي دي. نور نو د هېواد داسې تاریخي ځلې او منار نه شو لیدلی چې د هغه پر زړه او ګوګل دې د مرمیو داغونه نه وي لګېدلي.

د تاریخي ودانیو ترڅنګ تاریخي نندارتونونه هم خورا زیانمن شول او ان ېېخي له منځه لاړل. په کابل ښار کې د افغانستان د لاسي صنایعو، قیمتي ډبرو او نظامي توکو پینځه لس بېلابېل نندارتونونه وو، چې خورا قیمتي او تاریخي اثار په کې اېښودل شوي وو. هر کال په زرګونو کسانو ددې نندارتونونو لیدنه کتنه کوله او د افغانستان د خلکو د بریاوو له بېلابېلو ډګرونو خبرېدل. کله چې پر (۱۹۹۲م) کال د کابل ښار د کابل ننداري په سیمه کې جګړه پیل شوه، نو دا ټول پنځه لس نندارتونونه په کې وسوځېدل. په زرګونو اثار یې یا لوټ شول او یا هم د اور خوراک شول، یو ملت چې د پېړیو په اوږدو کې د لاس کومې نښې او بریاوې درلودلې، دا ټولې د جګړې ښامار پر یوه ورځ له ستوني تېرې کړې. ددې ننداارتونونو مادي او معنوي ارزښت تر تصور پورته و.

د جګړې د ښامار ګېډه پر ننداارتونونو هم مړه نه شوه، د افغانستان داسې شتمنۍ ته یې ځان ورسوه چې افغانان به یې بیا هېڅکله هم خاوندان نه شي، موزیمونه یادوم، ملي او سیمه ییز موزیمونه. د جګړې په بهیر کې پنځه سیمه ییز: میمنې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات، کندهار، ننګرهار او بلخ موزیمونه زیانمن شول، خو مرکزي او ملي موزیم چې د زیاتو تاریخي اثارو لرونکی و، د جګړې پر ډګر بدل شو. د سیمه ییزو موزیمونو له جملې څخه به یوازې د ننګرهار د هډې نامنقول موزیم یادکړم او بیا به د ملي موزیم غم لړلی داستان ته لاړشم.

د هډې نامنقول موزیم د ننګرهار د جلال اباد ښار په ختیزې څنډه کې پروت دی. په دې نامنقول موزیم کې د بودایي عصر داسې اثار ایښودل شوي یا جوړ شوي وو چې د خپل جوړښت او نوعیت له پلوه یې په افغانستان کې د بامیانو تر تاریخي بتانو وروسته ډېر زیات تاریخي ارزښت درلود. دا موزیم د (۱۹۸۱م) کال په جګړو کې د جهادي تنظیمونو له خوا په کنډوالو بدل شو، تر جګړو وروسته بیا هم په دې ځای کې ناقانونه کېندنې وشوې او یو شمېر هغه اثار چې تر ځمکې لاندې وو، هغه هم په نافني ډول وکښل شول او د تاریخي اثارو د قاچاقوړونکو لاس ته ورغلل، اوس دا سیمه یوازې د یوې مخروبې حیثیت لري.

بل ډېر ستر زیان چې جبیره یې ناممکنه ده هغه د افغانستان ملي موزیم او د افغانستان د اردو موزیم و. د افغانستان د اردو موزیم د دارالامان په سیمه تاج بېک ماڼۍ کې و. په دې موزیم کې له لرغوني زمانې بیا تر (۱۹۹۲م) کال پورې په بېلابېلو جګړو کې د افغانانو او د هغو د مخالفو پردیو عسکرو له خوا د کارېدلو وسلو بېلګې خوندي وې ، د افغانستان د شاهانو تختونه، مېزونه، څوکۍ، لاس تورې او لباس خوندي وو. دا هر څه د اور خوراک، لوټ او تالان شول. په همدې سیمه کې؛ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارالامان تاريخي ماڼۍ مخې ته د افغانستان د ملي موزيم ودانۍ وه. د افغانستان ملي موزيم د سيمې له مهمو موزيمونو څخه يو و، په دې موزيم کې سل زره (۱۰۰۰۰۰) ټوټې بېلابېل اثار وو، چې د ځينو عمر يې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) کالو ته رسېده.

د جګړو په لومړيو وختونو کې په سيستماتيک ډول د بېلابېلو جګړه مارو له خوا د موزيم اثار ولوټل شول. د موزيم په سلو کې اويا (۷۰) تاريخي اثار لوټ شول. پر (۱۹۸۸م) کال شبرغان ته نږدې د طلا تپې له غونډۍ څخه د (۲۱) زرو طلايي سکو حيرانوونکې خزانه لاسته راغله. دا خزانه هم د افغانستان د ملي موزيم برخه وه. تر (۱۹۹۲م) کابل تر جګړو دمخه د وخت د حکومت مشر ډاکتر نجيب الله د جګړې د احتمالي خطر له امله د ملي موزيم له مشر سره پرېکړه وکړه چې دا مهمه خزانه بايد له موزيم څخه يوه خوندي ځای ته انتقال شي، دا خزانه پر همغه وخت (د افغانستان بانک) محفوظو ځايونو کې چې د افغانستان د جمهوري رياست د ارګ ماڼۍ ته لاره لري، خوندي شوه، خو په دې راز هېڅوک خبر نه وو، همغه و چې دا مهمه خزانه د لوټمارو له لوټه خوندي پاتې شوه. اوس دا خزانه اروپا، امريکا او د نړۍ نورو سيمو ته د ننداري لپاره وړل کېږي. د نړۍ ګڼ شمېر سيلانيان هغه ګوري او له دې لارې افغانستان پاموړ ګټه ترلاسه کوي.

د ملي موزيم ترڅنګ د افغانستان ملي ارشيف هم د جګړې له ناتاره خوندي پاتې نه شو. د افغانستان د ملي ارشيف د ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثارو شمېر زرګونو ته رسېده. د افغانستان په ملي ارشيف کې د سووکلونو تاريخي اثار خوندي دي، په تېره بيا د اسلامي دورې اثار. له نېکه مرغه چې د ملي موزيم په پرتله ملي ارشيف ته د غلو کم لاس رسېدلی، خو د جګړې د ناتار له امله د ملي ارشيف د اثارو خونديتابه ته ډېره توجه ونه شوه او يو شمېر اثار يې له همدې امله زيانمن او له منځه لاړل. خو د ملي ارشيف نورې ولايتي څانګې بيا ډېرې زيانمنې شوې.

د افغانستان د تاريخي اثارو او ملي هويت د ښکارندويۍ بل مرکز د افغانستان ملي ګالري وه چې د (۱۹۹۲م) کال جګړو پرې خورا ناوړه اغېز وکړ. پر (۱۹۹۲م) کال په ملي ګالرۍ کې د نقاشۍ، ميناتورۍ، مجسمې او ظريفه اثارو (۵۹۲) بېلابېل اثار موجود وو، چې په کابل کې د جګړو د پيل له امله ددې اثارو يوه پاموړ برخه يا زيانمنه شوله او يا د غلو له خوا لوټ شوه.

د پورتنيو يادو او مهمو تاريخي اثارو د زيانمنېدو ترڅنګ بله ډېره ستره او نه جبرانېدونکې فرهنګي ضايعه چې افغانستان ته پېښه شوه، هغه همغه د باميانو تاريخي بتان وو چې طالبانو د خپل حاکميت په اوج کې ونړول، دا تاريخي اثار نه يوازې په افغانستان، بلکې په سيمه او نړۍ کې بې ساري وو. د باميانو بتانو لومړي يې (۵۳) او بل يې (۳۵) متره لوړوالی درلود. له (۳-۵) ميلادي پېړيو ترمنځ موده کې جوړ شوي وو او د بودايي دورې شهکارونه ګڼل کېدل، خو طالبانو د افغانانو د تاريخ دا ستر ارزښت د خپلو افراطي افکارو په اور کې وسوځوه. طالبانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کار سره نه یوازې افغانان، بلکې ګرده نړۍ وځورول. د
بامیانو ددې تاریخي بتانو له نړولو سره د طالبانو واکمنۍ هم
په نړېدو شوه. افغانان به ډېر له لاسه ورکړي شیان بیا ترلاسه
کړي، خو داسې تاریخي اثار به بیا هېڅکله ترلاسه نه کړي.
داسې نورې په سلګونو او زرګونو فرهنګي غمیزې چې د هېواد
په ګوټ ګوټ کې پېښې شوي، خو ما یې یوازې د ځینو هغو
لنډیز دلته راوړ.

له پورته وړې لیکنې څخه دا جاج اخیستلای شو چې جګړه له
فرهنګ سره څومره تضاد لري، جګړه څنګه کولای شي چې د
(۲۰۰۰) کلونو په بهیر کې یو جوړ شوی میراث د سترګو په رپ
کې له سترګو پناه کړي. موږ هغه ملت یو چې ډېر څه مو لرل،
خو اوس ډېر څه نه لرو، یا مو باید ډېر څه لرلای خو اوس هېڅ نه
لرو، دا ځکه چې د جګړې ښامار همېشه زموږ د فرهنګ پر
ځالې اوربل کړی او زموږ د فرهنګ بلبلان اواز او الوت ته نه
پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال پوځي نړۍ لید

دا لیکنه ما پر (۱۳۹۱ل) کال د خوشال په باب د ښاغلي (علي احمد جلالي) پر یو کتاب (د خوشال خان خټک د عصر او چاپېریال پوځي څېړنه) پر اثر کړې وه او د نوموړي کتاب د مخکتنې په غونډه کې اورول شوې ده

یا د سپینو تورو مرد شه یا عاشق شه
چې یاد بړي په بدلو په سندرو
د خوشال خټک خوښي به هغه وخت شي
چې بربښنا د سپینو تورو شي یا زغرو.

د خوشال بابا په باب دا خبره عامه ده، چې یو څو اړخیز شخصیت دی. رښتیا هم کله چې څوک بابا مطالعه کوي، نو ورته څرګند بړي، چې خوشال بابا هم شاعر دی، هم لیکوال، هم ادیب دی هم ادبپوه، هم سیاستپوه دی او هم سیاستوال، هم صوفي دی، هم فلسفي، هم رنځپوه دی هم ټولنپوه، هم قومي مشر دی، هم ټبر پوه، هم ښکاري دی هم ښکار پوه، هم د ځان نقاد دی هم د ټولنې، هم عالم دی هم د علم لېوال، هم خطاط دی هم لیکپوه، هم ارواه پوه دی هم دینپوه، هم خان دی او هم د غریبانو یار، هم پرځان خبر دی هم پرجهان، هم جنګیالی دی هم توریالی، هم سرتېری دی هم جنرال، لنډه دا چې زمور خان څه نه دی چې نه دی. نو په همدې خاطر خوشالپوهانو په لنډه مانا زمور خان ته د فرهنګیالي او توریالي خان یا د تورې او قلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاوند لقب ورکړی دی. د خان د ژوند ، مبارزې او اثارو په باب تراوسه پورې نړدې دوه زره بېلا بېلې لیکنې شوي او نړدې پنځوس ځانګړي اثار لیکل شوي، خو بیا هم خان لکه د علم د ښار او کان په شان لا ډېرې نوې خبرې لري او لا هم نورې څېړنې، سپړنې، شننې او ځلونې ته اړتیا لري. خوشال د یو نړیوال شاعر او لیکوال په توګه د نړۍ له هر لوی لیکوال او شاعر سره یوازې د یو شاعر او لیکوال په توګه د پرتلنې وړ دی، خو که د خوشال د څو اړخیز شخصیت ټول بعدونه د یوې مجموعې په توګه پام کې ونیسو، نو له مبالغې پرته په زغرده ویلای شو، چې د نړۍ هېڅ لیکوال او شاعر ورسره د پرتلنې او سیالۍ جوګه نه دی. د نړۍ تېر ستر شاعران او لیکوال چې نړۍ یې لا اوس هم د افکارو له ځلا او ښکلا څخه خوند اخلي، یوازې د شاعر او لیکوال او یا هم د ژوندانه د یو یا څو نورو ډګرونو د مفکرینو په توګه مطرح دي، خو زموږ د خان په شان داسې نه دي، لکه د علم او هنر د یو کان په شان چې هر څومره یې سپړو لا هم نورو خزانو ته لار مومو. دوه ستر ممیزات او نعمتونه چې د نړۍ د نورو ژبو له ادبیاتو څخه د پښتو ادبیاتو ځانګړې ښکلا جوتوي؛ یو یې پښتو لنډۍ دي چې د نړۍ په نورو ژبو کې یې ساری نه لیدل کېږي او بل زموږ همدا لوی خان؛ خان علین مکان خوشال بابا دی. نادره خبره به وي چې پښتانه او نړۍ بیا داسې، ننګیالی، فرهنګیالی او توریالی انسان وټوکوي، خو د پښتو متل دی چې د خوار ملا په اذان څوک روژه نه ماتوي؛ هغه ملت او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولس چې خپله تر خاورو لاندې وي، اتل به يې هم د زمانې په ګردونو کې پټ وي.

د خان د ګڼ اړخيز شخصيت يو اړخ د هغه پوځي شخصيت دی.

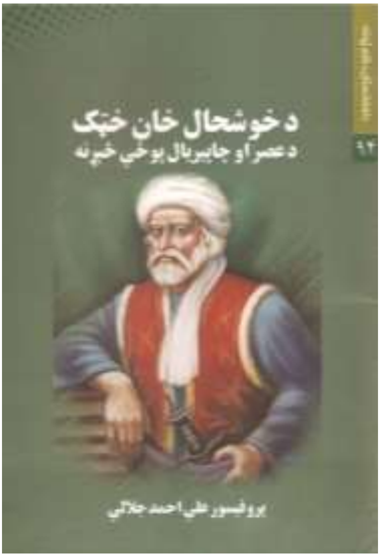

د خان د پوځي شخصيت، چاپېريال، عواملو او دلايلو په باب لکه څنګه چې لازمه او ضروري ده، ډېرې ليکنې نه دي شوي، البته د خان پوځي کرونولوژي ترتيب شوې، خو د جګړو د بېلابېلو اړخونو، ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او تاريخي عواملو په باب ډېرې ليکنې نه دي شوي. سره له دې چې د خوشال د شخصيت بېلابېل اړخونه پر توره او قلم ولاړ دي، د قلم اړخ يې څېړل شوی، که څه هم لا نورې څېړنې ته اړتيا لري، خو د تورې چاپېريال يې تت دی. ددې کار يو علت شايد دا وي چې موږ د پوځي چارو د څېړنې او ارزونې لپاره لږ متخصصين او کارپوه ليکوال لرو، که ليکوال ولرو نو بيا د پوځي چارو داسې ماهرين او څېړونکي نه دي چې له سياسي، پوځي، ټولنيز او تاريخي پلوه يوه موضوع ښه وڅېړي او يا هم که د پوځي چارو کارپوهان ولرو، د ليکوالۍ تخنيکي او فني عناصر يې کمزوري دي، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې وجه نه یوازې د خوشال بابا ، بلکې د پښتنو د نورو پوځي اتلولیو د مبارزو بېلابېل ډګرونه هماغسې تت پاتې شوي دي. د خپلو تورو په ځلونه کې موږ تر خپلو لرې او نږدې سیالانو ډېر شاته پاتې یو. له نېکه مرغه نن تر مودو وروسته موږ د یوې داسې هڅې شاهدان یو چې توره او قلم په کې دواړه غاړه غړې دي، د یو مسلکي جنرال او لیکوال له خوا ، د خپل وخت د یوه نابغه لیکوال او مارشال د پوځي فعالیتونو د بېلابېلو اړخونو ژوره علمي څېړنه او شننه ګورو.

ښاغلي پروفیسور علي احمد جلالي ((د خوشال خټک د عصر او چاپېریال پوځي څېړنه)) د خوشال بابا په یوه شعر پیل کړې:

((چې مغولو ته مې وتړله توره
درست پښتون مې و عالم وته ښکاره کړ
اتفاق په پښتانه کې پیدا نه شو
کنه ما به د مغول ګرېوان پاره کړ.))

ښاغلی جلالي ددغه شعر په شننه کې وایي: ((د خوشال خټک دغه منظوم کلام که له یوې خوا په لنډ عبارت د هغه نومیالي پښتون د اوږدو مبارزو اغېزې او پایلې څرګندوي، نو له بله پلوه په دې مضمون کې د هغه لښکري ځواک، او داخلي کمزورتیا انعکاس پروت دی، چې په قبیلوي تولنیز نظام باندې اتکا لري او له یوې مسلطې فیوډالي واکمنۍ سره یې د پوځي ازمایښت په ډګرونو کې د تکتیکي نتایجو په منځ کې د اړیکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشتوالي او بېلتون په وجه، مجموعي اغېزې هېڅکله په یوه ستراتیژیک لوري توجیه نه شوې او په نتیجه کې، د زیاتو تکتیکي بریالیتوبونو له ګټلو سره سره یې، ستراتیژیک مرام په مطلوب ډول ترسره نه شو.))

دا هغه تحلیلي خبرې وې چې له پورتني شعر څخه یې الهام اخیستی، لیکوال د یوه پوځي په توګه د خوشال د چاپېریال په درک سره یو داسې تحلیل وړاندې کړی، چې د خوشال له زمانې څخه بیا تر دې دمه پورې یې نتیجه یوه ده؛ هغه قوم چې د زمانې په بهیر کې په تکتیکي جګړو کې بریالی وي، داسې تکتیکي جنګونه چې یو بل سره ارګانیک او سیستماتیک اړیکي ونه لري او په ټوله کې یوه واحده او دقیقه ستراتیژي تعقیب نه کړي، نو سترو هدفونو ته نه شي رسېدلی.

ښاغلي جلالي په خپل دې اثر کې د خوشال د چاپېریال حال او تر هغه لږ وړاندې ماضي، د جګړې او سیالیو بېلابېل طرفونه، د جګړې تخنیک او وسایل، د جګړې میتودونه، د خوشال په نظر د جګړې موثرې لارې چارې او ټول هغه پوځي اتموسفیر تشریح کوي، چې خوشال په کې ژوند کړی او پوځي مبارزې ته اړ شوی دی.

خوشال په یوه ډېر تنګ چاپېریال کې پوځي مبارزه پیل کړه، له یوې خوا له مغولي واکمنۍ سره چې د تورې او قلم، فیوډالي مناسباتو او یوې سیاسي ستراتیژۍ څخه برخمنه وه او ان د تورې په اندول یې د فرهنګ تله درنه وه، له خپلمنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافاتو لرې او له بلې خوا يې پانګه او شتمني په لاس کې وه، خوشال بيا د يوه داسې قوم سرلښکر او جنرال و، چې کورني اختلافونه يې د ټولنې زړي وو، د پوهې کچه يې له تورې سره موازي نه وه، د تورې پر وړاندې ورته خپل او پردي يو شان وو، نو په داسې يوه اغزن چاپېريال کې د يو جنرال ظهور او بريا تر تصوره پورته کار و. که د خوشال د زماني سختې بدبختي، د پښتنو ټولنيز چاپېريال، قبيله يي رقابتونه او نورې ستونزې په پام کې ونيسو او بيا داسې يو شخص چې له دې ستونزو څخه د راوتو لاره په ګوته کړي او د يوه غښتلي دښمن پر وړاندې په ټينګه ودرېږي، دريځ او حالت په پام کې ونيسو ، نو په زغرده ويلای شو چې خوشال د خپل وخت يو ستر پوځي جنرال او مارشال و. د مغولو ستر واکمن ظهيرالدين بابر به ويل چې له پښتنو څخه هېڅکله مه وېرېږئ؛ د هېڅ مغول توره د خپل مغول په وينو سره نه ده، خو د پښتون توره همېشه د خپل پښتانه په وينه سره ده، د بابر دې خبرې تفسير دا و؛ پښتون هغه قوم دی چې واک و ځواک يې د خپل ورور په وژنه مصرفېږي. د مغولو د بريا راز په اتفاق او د پښتنو د بدمرغۍ عامل په بې اتفاقۍ او لنډه فکرۍ کې نغښتی و. بابا وايي:

چې بنياد يې پيدا شوی په نفاق
له هغو نه طمع مه کړه اتفاق.

***

تفحص که څوک د خوږو زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

کــه هــر څــو یــې ســمو مه نــه ســمېږي
پښـــتانه دي د کـــږو تیـــږو د پـــوال

***

پښـــتانه لکـــه مګـــس وربانـــدې ګرځـــي
ورتـــه اینبـــی دی مغـــول د حلـــوا تـــال

***

درســت جهــان پــه ناپوهــانو ســره ډک دی
ولـې زیـات کـه پـه کې وګـورې افغـان دی

***

کـه پـه نور خلکو کې ښـه سړي موندە شي
ولـــې ښـــه ســـړي بـــه لـــږ وي افغـــانـــان

خوشال بابا پر یو مهال له څو بېلابېلو ستونزو سره په جګړه کې و.

جلالي صیب د خوشال بابا د زمانې دغـه ستونزمن چاپېریـال پـه هر اړخیز ډول تحلیل کړی دی، داسې نتیجه وړاندې کـوي چـې پر قبیلوي جګړې باندې د امپراتورۍ قدرت، ستراتیژیک لاس بری لري، خو په سیمه ییزو شرایطو کې د امپراتـورۍ پـر جنګـي ماشین باندې د قبیلو پرګنیز جګړه ییز ځواک تکتیکي تفوق ترلاسه کوي. دی د مغولو پر وړاندې د پښتنو تکتیکي بریا هغـه سېلاب ګڼي، چې تر چټک حرکت وروسته په سیند بدلېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن ته د بیا فعالیت مجال ورکوي، دی وايي پښتانه ((په خپل وطن او ننګ مین، ښه مېړني، زړور او جنګیالي سپاهیان وو، چې د سېلاب په شان به په غلیم راکوز شول، د جګړې ډګر به يې وګاټه، مګر وروسته له هغه به يې د تشکیلاتي کمزورتیا او داخلي بېلوالي په وجه، د هرې تکتیکي ګټې اغېزه له بلې تکتیکي اغېزې سره ونه تړل شوه او په پای کې به ددې جګړو تکتیکي سوبې او ګټنې ستراتیژیکي هدف ته د رسېدو په چاره کې پاتې راغلې. هغه یرغلیز سېلاب چې په شدت له اوچتو سردرو راکوز شوی وو، لږ څه وروسته به ارام سیند شو او تر څو چې به بیا یو سېلاب ترې جوړېده، نو دښمنانو به د تېر سېلاب په اثر خپلې منځته راغلې ماتې ګوډې بېرته جوړې کړې وې او بیا به په میدان تازه نفس ورته ولاړ وو.))

ددې اثر ځینې ګټور پیغامونه:

د ښاغلي جلالي صیب دا اثر که څه هم د پاڼو د شمېر له مخې کوچنی اثر ګڼل کېږي، خو د محتوايي پانګې د ځایونې له مخې خورا مغتنم اثر دی. په دې اثر کې نه یوازې د خوشال د عصر یو ځي چاپېریال څېړل شوی، بلکې یو ډول داسې مهم تحلیلونه او پیغامونه هم په کې ځای پرځای شوي، چې نه یوازې د خوشال بابا د عصر انځورونه روښانوي، بلکې زموږ د نن او سبا لپاره هم ډېر ګټور مفاهیم لري. دلته به ددې ډول پیغامونو او تحلیلي پایلو څو بېلګو ته اشاره وکړم، چې لا هم زموږ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې پر حالاتو تاثير لرلای او دقيق غور پرې موږ ته ګټه رسولای شي.

په دې اثر کې راغلي:

* تکتيک او يا هم تکتيکي جګړه چې له ستراتيژۍ سره منطقي او ټينګ اړيکي ونه لري، تاثير يې موقتي دی او لوی هدف پرې نه شي ترلاسه کېدلای.
* د تکتيکي جګړو تاثيرات موقتي وي او د يوه سېلاب بڼه لري، که چا ترې ځان بچ کړو، نو بېرته خپل ځان رغولای شي.
* توره د جنګ مادي او تدبير د جنګ معنوي قوتونه دي، که تورې سره پوهه او تدبير ملګري نه شي، مثبته نتيجه نه شي ترلاسه کولای.
* د مغولو د تجربو پر بنسټ، هغه ولس چې څوک غواړي حکومت پرې وکړي، هلته بايد محلي ډلو ته واک انتقال او مخرب قوتونه يې بايد پر يو بل دفع شي.
* د هر سيمه ييز واکمن لپاره بايد سيال او بديل په پام کې ونيول شي.
* داخلي اختلافات د جګړه ييز ځواک اساسي برخه کمزورې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولو په سیستماتیک او منظم ډول د پوځي روزنې له لارې جنګي مهارتونه زده کړي وو او پښتنو په غرنیو سیمو کې په عنعنه یي بڼه. منظمې لښکرې په غرني چاپېریال کې د عنعنه یي لښکرو پر وړاندې ماتې خوري.
* لوژستیکي عنصر په محاربه کې مهم رول لري، هر څومره چې د ستراتیژیکو عملیاتو په ترڅ کې د ارتباط کرښې اوږدې شي، په هماغه تناسب یوه پراخ مغلق او درانده لوژستیکي بنسټ ته اړتیا زیاتېږي. په همدې توګه د جنګي عمل په ساحه کې د پوځونو د لوژستیکي بنیادونو محدودیت، د عسکري عملیاتو د محدودیت سبب ګرځي.
* له پښتنو سره په جګړه کې د مغولو د ځینو عسکري ټولګیو د ماتې یو علت دا و چې ددې پرځای چې د مغولو دا عسکر ښه سپاهیان وي، ښه خدمتګاران وو.
* منظمې لښکرې چې سیستماتیک جنګ پرمخ بیایي او هره برخه یې خپل فعالیت کوي، په غرنیو سیمو او نا اواره چاپېریال کې د نامنظمو ګوریلایي او چریکي جنګیالیو پر وړاندې ماتې خوري.
* لیکوال زیاتوي: ((په ګوریلایي جګړه کې د پردي یرغل په مقابل کې د سیمې د خلکو عنعنوي جګړه ییز تمایل هم وي، په داسې چاپېریال کې ګوریلایي قوتونه ځانته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوندي اړه لري، په داسې حال کې چې پردی لښکر په هره برخه کې ناخوندي وي.

* مغولو خپل پوځي زور په حرفوي لښکرو، درنو او سپکو وسلو، پراخ لوژستيکي ملاتړ او منظم جنګي هنر کې ګاڼه، خو د پښتنو ملي وسله وال جوړښت، په ستر روحي قوت، ملي ګډ احساس او داسې مېړانې کې و چې د خپل ولس د خپلواک ژوندانه له حماسي تاريخ او دود دستور څخه يې په ميراث اخيستی و.

* د مغولو د سياسي ستراتيژۍ په انډول د پښتنو سياسي ستراتيژي کمزورې وه او يوازې پر تکتيکي جنګونو يې ډډه لګوله.

* مغولو د سياسي ستراتيژۍ له مخې هڅه کوله پښتانه په خپل منځ کې سره واچوي چې سره وسوزي او ميدان دوی ته صاف پاتې شي.

* ګورګاني حکومت په شمالي هند کې د پښتنو په توره ټينګ شو او بيا دغه حکومت په همدې تورې نور زيات ميدانونه وګټل، بيا يې له ټولنيزو او سياسي شرايطو څخه په ګټه اخيستلو سره په همدې پښتني توره په خپله پښتانه ووهل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولو د سیاسي مهارتونو له مخې پښتانه یو بل سره واچول او ان د کورنۍ غړي یې د منصبونو او امتیازاتو په ورکړه یو د بل دښمن کړل. د یوسفزو مشر (بهاګود) د مغولو پر ضد کلونه کلونه د مبارزې سنګرونه تاوده وساتل، خو زوی یې د شاه جهان منصب ترلاسه کړ. خوشال خان د ژوند ترپایه د مغولو پر ضد جګړه وکړه، خو زوی یې (بهرام) د اورنګ زېب له خوا په خانۍ او سردارۍ ونازول شو. خوشال بابا وایي:

دا منصبونه دا انعامونه
واړه زندۍ دي واړه مارونه

***

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدایه ما ژغورې له هسې غضبونو

***

پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

* مغولو ځینو پښتنو ته د منصبونو، لقبونو او جاګیرونو په ورکولو سره د هغوی سترې تکتیکي اغېزې د خپلې سیاسي ستراتیژۍ په ډینامیزم کې تر زیاتې اندازې شنډې کړې. په بل عبارت هغه ګټنې چې پښتنو د پوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستراتیژۍ په غیرمستقیم تقرب کې ترلاسه کولې،
ګورګانیانو د عمومي ستراتیژۍ په غیرمستقیم تقرب له
منځه وړلې. په نتیجه کې ویلای شو، چې په (۱۲ او ۱۷)
میلادي مې پېړۍ کې له مسلطې ګورګاني واکمنۍ سره د
پښتنو وسلوالې مبارزې ځکه خپل وروستي مرام ته ونه
رسېدلې، چې د پښتنو د قبیله یي نظام حماسي او بهادري
جوړښت بې له کومې واحدې رهبرۍ د یوې فیوډالي
واکمنۍ له ټولو موسساتو سره، د لښکري جوړښت په
ګډون، مخامخ وو.

* روښاني غورځنګ له پوځي عمل سره ایډیولوژیک عمل،
چې د سیاسي ستراتیژۍ یوه اغېزمنه وسله ده، ملګری
کړ، خو د ګورګانیانو د سیاسي ستراتیژۍ په وجه دا
غورځنګ هم له ایډیالوژیک اغېز څخه محروم شو او په
نتیجه کې یوازې د یو پوځي عمل په توګه په میدان کې
پاتې شو.

ښاغلی جلالي په خپل دې پوځي تحلیلي اثر کې د وروستۍ
نتیجې په توګه دا پیغام ورکوي، چې د جګړې او مبارزې لپاره
د تورې او تدبیر، مادي او معنوي قوت په کار دی، تکتیکي
عملونه باید د یوې سیاسي او عمومي ستراتیژي برخه وي او د
ټولنې سیاسي موسسات باید په ترتیب سره وده وکړي، له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته پوځي او ایډیولوژیک غورځنګونه نه شي بریالي کېدی.
ښاغلی جلالي وایي:

((دا د (۱۷) مې پېړۍ خوشال و چې ددې ټولو تاریخي واقعیتونو په درک کولو سره یې له توري سره قلم هم راواخیست او په دواړو وسلو یې مبارزې ته دوام ورکړ. هغه په خپله زمانه کې د سیاست او عسکرۍ ستراتیژۍ د یو نسبتاً پراخ نړۍ لید په رڼا کې د جنګي شرایطو مفصله څېړنه وکړه، له یوې خوا یې د ژوند ترپایه دښمن ته توره په څمکه کښنښوده او له بله پلوه یې تر مرګ پورې د پښتنو په قومي تحریک کې، د هغوی سیاسي او ستراتیژیکې کمزورتیاوې کله په خوږه او نرمه او کله په ترخه او ستوغه ژبه څرګند کړې:

هره چاره د پښتون تر مغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اوه پېړۍ یې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حیران
یا هغه پښتانه نور و دا څه نور شول
یا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان
که توفیق د اتفاق پښتانه مومي
زوړ خوشال به دوباره شي په دا ځوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جلالي صيب په نظر چريکي جنګ چې خوشال يې د ((قزاقي))
جنګ يوه برخه ګڼي او اوس په نړۍ کې د ګوريلايي جنګ په
نامه نومول شوی، د خوشال د پوځي مبارزې د تکتيک اساسي
عنصر دی، همدا چريکي جنګ و چې د مقدوني سکندر،
چنګېز، انګرېز او روس منظمې لښکرې يې ماتې کړې او اوس
دا دی په يوه بل عصري تعبير سره د نړۍ د شلمې او يوويشتمې
پېړۍ ستر زبرځواک او د هغه لسګونو انډيوالانو ته د سر په
کاسه کې اوبه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟

(د بریالیتوب لار) د نړۍ د نومیالي لیکوال (ډیل کارنیګي) اثر دی چې (نقیب احمد اتل) په خوږه پښتو ژباړلی، ماته یې د سریزې لپاره راکړی و، پر ۱۳۹۱ ل کال ما پر دې اثر دا سریزه ولیکله، دا اثر پر همدې کال چاپ شو.

په ژوند کې د ستونزو پر وړاندې مبارزه او پر ناخوالو لاسبری اسانه کار نه دی. هغه ټولنې چې د سوکالۍ پړاو ته رسېدلې، د کار، زیار او متواترو تجربو له یوه اوږده تسلسل څخه تېرې شوي دي. ستر شخصیتونه هم په اسانۍ نه دي ستر شوي، دوی هم ډېرې شپې رنې کړې؛ د مرګ او ژوند د پولې پر لیکه ودرېدلي، د ازمېښت د اور له بټۍ څخه تېر شوي دي. هغوی چې د سختیو اورونو خوړلي، نومونه یې د تاریخ له حافظې وتي دي.

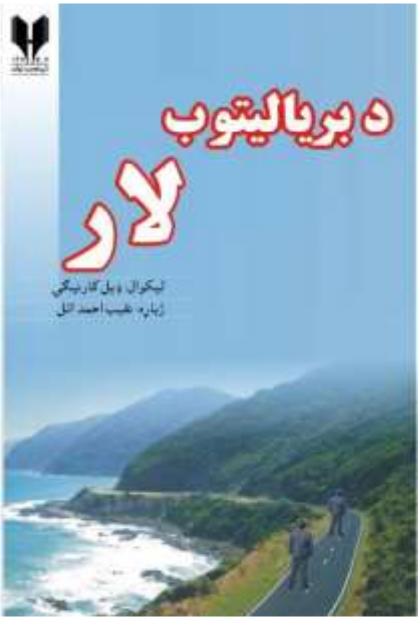

د تاریخ قضاوت هم سل په سلو کې عادلانه نه دی؛ تصادفات، استثناات او ناڅاپي پېښې هم له عادي اشخاصو اتلان جوړولای او همدا پېښې بیا د نړۍ سترې ستې هم د هېرېدو کندې ته ټېل وهلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ټولنیزو ستونزو د بري حل لارې او فورمولونه لکه د ساینسي هغو په شان نه دي، چې په ټوله نړۍ کې یو شان قابلیت او منښت لري؛ عاطفي، درد، احساس، تخیل، اخلاقو او نورو ټولنیزو ترونونو ته اړتیا نه لري، د محاسبې او تجربې فکس او ټاکلي قوانین لري، په ټولنیزو چارو کې بیا فورمولونه بل ډول دي؛ متواترې تجربې، متلونه، د خلکو د افکارو مجموعي نچوړ، اخلاق او ټولنیز قراردادونه د ټولنیزو شخړو د حل فورمولونه دي چې د زمان او مکان ټول حاکم چاپېریال پرې خپل خپل تاثیرات لري.

په نړۍ کې ګڼ شمېر داسې پوهان شته چې د زماني د اوږدو تجربو په برکت یې د شخصیت جوړونې او پر ټولنیزو ستونزو د لاسبري حل لارې په ګوته کړي دي. انسان کولای شي همدې تجربو ته په کتو سره خپل ځان د بري پړاو ته ورسوي، پر ستونزو لاسبری پیدا کړي، ځان او ټولنه سوکاله او خپل نوم ابدي کړي.

د پوهانو همدا نظریې او پخې خبرې د یوه ټولنیز فورمول په توګه کار ورکوي او که څوک یې عملي کړي، کېدی شي د ژوند ډېرې ناخوالې یې له منځه لاړې شي.

(ډېل کارنیګي) د نړۍ د ګڼو لیکوالو په منځ کې هغه لیکوال دی چې خبره یې د عوامو په اصطلاح د کاڼي کرښه ده او د یوه ټولنیز فورمول حیثیت لري. ډېل کارنیګي (د ژوند لار)، (د خبرو هنر یا فن) او ګڼ شمېر نور داسې کتابونه لیکلي چې په سوونو ملیونه ټوکه چاپ شوي او په سلګونو ملیونه لوستونکي لري. د ډېل کارنیګي هر اثر له یو ځل څخه تر شلو ځلو پورې چاپ شوی او د هر ځل چاپ ټیټ شمېر یې یو ملیون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوکه و. د نړۍ په ډېرو ګڼو ژبو یې اثار چاپ شوي دي. نړدې نیمه پېړۍ کېږي چې د نړۍ مارکېټ او ذهن د ډېل کارنیګي پر اثارو راڅرخي. ((د بریالیتوب لاره)) هم د نړۍ ددې نامتو لیکوال بل اثر دی، چې دده د پراخې مطالعې او اوږدې تجربې نچوړ دی. دا اثر که څه هم ډېرې پاڼې نه لري، خو ډېرې د کار خبرې لري. دا اثر اصلاً د تجربه شویو خبرو یو نچوړ دی چې فرعي، ځنګزني او اضافي خبرې نه لري، هره خبره یې په تول تللې او له هدفه ډکه ده. هغه چا څخه چې د ژوند لاره ورکه وي، دا اثر ورته د سوکاله ژوند لپاره یوه کونجي ده، یو څراغ دی. د ناهیلو انسانانو لپاره د هیلو یوه ډیوه ده، د کم جرئته اشخاصو لپاره هم د جرئت یوه نسخه. لکه څنګه چې حساب، هندسه، کیمیا، الجبر او نورو ساینسي مضامینو کې د هرې معادلې د حل لپاره یو فورمول وي، دا اثر هم د شخصیت جوړونې او د ستونزې د هرې معادلې لپاره یو فورمول لري، که هر ناکام او ناهیلی شخص د خپل د ژوند په بېلابېلو ناکامو ډګرونو کې ددې اثر نسخې عملي کړي، نو پوره باور دی چې ډېرې بریاوې به ترلاسه کړي. ددې اثر اصلي جوهر دادی چې له ((سړي)) نه ((سړی)) جوړ کړي، یو ناکام شخص پر یوه بریالي شخص بدل کړي، یو ناهیلی انسان پر یوه هیله من انسان او یو ناهدفه شخص پر یوه هدفمن شخص عوض کړي. دا اثر یو ژونددود دی چې ستنې یې د پخو تجربو پر بنسټ ولاړې دي.

په دې اثر کې واضح کېږي چې ذوق او مزاج د انسان په ژوند کې ډېر مهم دي؛ هر هغه کار چې د انسان په ذوق برابر نه وي، د هغه انتخاب او بیا د هغه بری د هغه شخص لپاره اسانه کار نه دی. هدف په خپله د بري لپاره مهم عنصر دی؛ هغه انسانان چې بې هدفه مبارزه کې وي، وروستۍ نتیجه یې له ستړیا پرته بل څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي. هر انسان چې غواړي بري ته ورسېږي، باید پر ځان و ېسا او باور پیدا کړي، پر یوه هدف بې باوري، هدف ته تر رسېدو دمخه د ناکامۍ پیلامه ده. د هدف او بري په لاره کې شوق، ذوق او ولوله مهم رول لري، انسان له ستړیا څخه ژغوري، له خپل کاره خوند اخلي. انسان باید خپله تېره ناکامه او مایوسه ماضي هېره کړي، خپل ذهن هلته مصروف نه کړي، خپل او سنی وخت په پام کې ونیسي، د خپل وخت له امکاناتو اعظمي ګټه پورته کړي، د راتلونکي په اړه فکر وکړي او هغه هم مثبت فکر. منفي تفکر هم د ناکامۍ چینجی دی، چې د بریا مغز خوري. انسان باید له تېرو تجربو څخه مثبته ګټه پورته کړي. تجربه داسې ده لکه د رڼا لار. انسان باید د خپل ځان د صحت او سلامت هم زیات خیال وساتي. د ډیل کارنیګي په نظر هغه انسان چې په صورت روغ نه وي، سالم فکر نه شي کولای، (سلیم عقل په سالم بدن کې دی) متل د مصداق په توګه راوړي. انسان باید د خپلو ښېګڼو او نیمګړتیاوو جاج واخلي، له نیمګړتیاوو باید خواشینی نه شي، د هغو د حل لپاره باید کار وکړي او ښېګڼې باید زیاتې کړي. انسان باید په ټولنه کې خلکو ته خپل کمال او مهارت څرګند کړي، دا کار په ټولنه کې دده د شخصیت د ګرانښت او منښت سبب ګرځي او دده د لازیاتې هڅونې عامل ګڼل کېږي. زړورتیا د شخصیت په وده کې بل مهم عنصر دی. که یو انسان د یو کار وړتیا هم ولري، خو چې لازمه زړورتیا ورسره و نه لري، د هغه د اجرا لپاره اقدام نه کوي.

د ډیل کارنیګي په وینا (د وینا فن) او اغېزناکه وینا هم د شخصیت په وده کې ډېر مهم رول لري، د نړۍ یو زیات شمېر مشهور شخصیتونه د خپلې اغېزناکې وینا په برکت د شهرت او بري لوړ مقام ته رسېدلي دي، نو که یو څوک غواړي ستر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخصیت شي او خپل فکر خلکو ته بیان کړي، نو باید د وینا فن زده کړي. ده په خپل دې اثر او هم په یو بل ځانګړي اثر کې د یوې ښې او جذابې وینا رغنده توکي تشریح کړي دي.

کارنیګي وايي چې ازاد فکر او پرله پسې هڅه د انسان په بریالیتوب کې بل اساسي عنصر دی؛ هر څومره چې د انسان د فکر دایره پراخه وي او له خپلو هڅو ستړی نه شي، همغومره د بري حد ته نږدې کېږي. د ستونزو پر وړاندې په ټینګه مبارزه د بري بل راز دی.

ډیل کارنیګي په دې اثر کې د شخصیت جوړونې بېلابېل او کړلېچن پړاوونه تشریح کوي، دا پړاوونه او قوانین یې اکثره داسې دي چې د نړۍ پر اکثرو ټولنو د تطبیق وړ دي، له هغې جملې څخه زموږ پر ټولنه. هغو ناروغیو ته چې کارنیګي اشاره کړې، د هغو یو زیات شمېر همدا اوس زموږ په ټولنه کې ګزمې کوي او د یو زیات شمېر خلکو ذهن اخلالوي. د ساري په توګه (غیبت کول). سره له دې چې غیبت کول اسلامي شریعت غندلی او په ټینګه یې منع کړي، خو بیا هم زموږ په ټولنه کې د لوستي او نالوستو اشخاصو ترمنځ لکه د یوې ساري ناروغۍ په توګه فعالیت کوي، د ګړني، لیکني او د غیبت نور ډولونه همدا اوس دود دي. د دې کار یو علت شاید دا وي چې دلته څوک د یو چا د شخصیت وده نه شي زغملای، نو ځکه د هغه د تخریب لپاره له داسې یوې وسیلې څخه کار اخلي چې هېڅ لګښت پرې نه راځي؛ غیبت کول، تور پورې کول او دروغ ویل. کارنیګي وايي: ((له غیبت کولو نه بل اسان کار نشته، ځکه چې په دې کار کې فکر، پوهې او وړتیا ته اړتیا نه لیدل کېږي)). زموږ په ټولنه کې یو ډول هغه کسان دي چې کار کوي او بل ډول هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسان دي، چې د هغوی کار ته متوجه دي او غواړي په غیبت او تور پورې کولو یې د کار رنګه پیکه کړي. ځیني خلک بیا داسې دي لکه د سلطان محمود پاچا لټان، د کار لټه نه کوي، یوې موقع او طلایي چانس ته منتظر وي، په دې پلمه چې د کار موقع نه شته خپله تنبلي پټوي. کارنیګي وایي: ((موقع یا چانس د چا کور ته نه ورځي، باید تاسو خپله موقع پسې لاړ شئ !)).

ځیني خلک له دې وېرې هم د یو مثبت کار لټه نه کوي چې څوک یې مخالفت ونه کړي. د مخالفت وېره د یو لوی کار د مخنیوي سبب ګرځي، خو هوډمن اشخاص هغه دي چې د چا مخالفت ته ډېر ارزښت ورنه کړي، خپل کار ترسره کړي. کارنیګي په دې نظر دی چې ((په ژوند کې هغه وخت مزه پیدا کېږي، چې څوک دې مخالفت وکړي.)) زه به خپله یوه شخصي تجربه هم درسره شریکه کړم: هر کله چې یو چا د حسد او کینې له مخې زما د فرهنګي او ټولنیزو کارونو مخالفت کړی، نو ما نور هم هغه کار ته کش ورکړی، تر هغه چې مې هغه کار ترسره کړی دی. کله چې مې په سختۍ د کار ثمر ترلاسه کړی، نو ډېر خوند یې راکړی، لکه څومره چې یې ماته خوند راکړی زما مخالفین یې کړولي دي، نو اوس ماته یوه پخه تجربه ده چې که ستا او مخالفت ترمنځ د یو کار پر سر اختلاف وي، ته باید مخالف سره په داوو دانګلو وخت تېر نه کړې، ژر خپل کار ترسره کړې. مخالف ته بیا تر دې بله خپله سخته ماتې او عذاب نشته. که څه هم ځینې خلک داسې شته چې غیبت او منفي هڅو ته یې کار ویلای وي، عادت یې نه بدلېږي، د کارنیګي په وینا ((عادت یې د فطرت په خټه کې وده کوي))، خو ددې پرځای چې موږ د چا د ټولنیزو او فطري عادتونو پر بدلولو وخت مصرف کړو، خپل کارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ترسره کړو. کار د نېکمرغۍ او ((بې کاري د بدبختۍ زانګو ده)).

د اپلاتون، کارنیګي او نورو پوهانو په نظر پوهه د انسان لپاره لویه نېکمرغي ده، که څوک غواړي نېکمرغه شي، نو ځان باید د مطالعې او پوهې په ګاڼه سمبال کړي. کله چې مور خپلې تولنې ته وګورو، هغه اشخاص، لیکوال او نورو خلک چې ذهن یې له تفکره ډک وي، هغوی کار کوي، د برې لارې لنډوي، خو هغوی چې خالي ذهنه وي، ذهن کې وسوسې، کینه او حسد وده کوي، ځان خوري. دا پخه خبره ده چې ((خالي ذهن د شیطان کور دی))، نو که مور غواړو ځان له شیطانه وژغورو، باید خپل ذهن د علم په رڼا روښانه کړو.

هر سخت کار یوې سختې او قوي ارادې ته اړتیا لري، هېڅ ستر کار له سترې ارادې پرته نه شي ترسره کېدلای، د کارنیګي په نظر ((اراده یو روحي عمل دی)) چې د سختو عملونو د ترسره کولو لپاره خورا اغېزمنه وسیله ده.

د کارنیګي په نظر ناهیلي، بې ځایه شهرت غوښتنه، ځان کم ګڼل، بې زړه توب، د کمترۍ احساس او نور هغه مرضونه دي چې که په یو انسان کې یې ځای ونیو، انسان له سختیو بدمرغیو سره مخامخولای شي. دی وایي ((نېکمرغي هغه ذهني کیفیت دی، چې د یوه انسان د ټولو غوښتنو او امیدونو تر پوره کېدو وروسته رامنځته کېږي.))

کارنیګي وایي، که غواړئ د نېکمرغۍ ذهني کیفیت ترلاسه کړئ، نو ((له چا څخه نفرت مه کوئ، له چا سره کینه او حسد مه کوئ، بې له کومې وجې د چا بې عزتي مه کوئ، دښمنۍ ته لار مه اواروئ، د کینې ناروغي له ځانه لرې کړئ، یو کار په صبر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکون سره ترسره کړئ، په ځان کې له ژوند سره د مینې جذبه پیدا کړئ، د نظم او د سپلین تابع شئ)) او دا سې نور مهم عناصر، چې په یو انسان کې د نېکمرغۍ وزرې غوړولای شي.

ددې اثر د توضیح لپاره د اثر مطالعه تر ټولو ښه لاره ده، که زموږ ولس په تېره بیا ځوان نسل دا اثر په دقت ولولي او د هرې برخې عملي کړي، نو کېدی شي د ښه ژوندانه لپاره ورته یوه ښه کیلي په لاس ورشي. دا چې کارنیګي د نړۍ ولسونو ته د ښه ژوند لپاره دا سې یوه وړیا کیلي جوړه کړې، نو پر هغه دې هم سل افرین شي او دا چې ښاغلي نقیب احمد اتل بیا په خوږه، روانه او اسانه پښتو دا کیلي د هر افغان کور ته په وړیا ډول رسولې، دده په ځوانۍ دې هم برکت شي، الله(ج) دې دی د نېکمرغۍ په هغو ټولو خوږلنیو کې ډوب کړي، چې لیکوال یې په دې کتاب کې هیله کړې او په پای کې د هر افغان او د نړۍ هر انسان لپاره همدا هیله.

ددې ټولنې

یو یون

۱۳۹۱ ل کال د غويي ۱۳مه

ارګ، د جمهوري رياست مانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو کې درې نوې شعري فورمونه

(ټپيزه، ټکوريزه او هايکو)

دا ليکنه پر (۱۳۹۱ل) کال د ژبو او ادبياتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د يوه علمي کنفرانس په بڼه اوروول شوې وه.

د يوې ژبې د ادبي دورې په ټاکنه کې يو مهم اصل شکلي او محتوايي بدلون دی. جوليز او مانيز بدلون هم په اسانۍ سره نه رامنځته کېږي، يا د اوږدو ټولنيزو بدلونونو زېږنده وي، يا هم د پخو ادبي تجربو د تکرار او اوج له پړاوونو څخه دا محتوايي او شکلي بدلون راټوکېږي.

پښتو ادب له محتوايي او شکلي، په تېره بيا له جوليز پلوه خورا غني دی. د پښتو ژبې سکښت، جوړښت او اهنګين ترتيب دا ځانګړې ورتيا لري، چې د نړۍ د هرې ژبې د ادبياتو جوليز جوړښت راخپل او د خپلو ادبي فورمونو په ليکه کې زيات کړي. د (۱۴) (عربي) شعري فورمونو په ګډون چې پښتو يوازې له عربي څخه راخپل کړي دي، د (دري) (دوه بيتۍ) هم پښتو کې څه نا څه ځای لري، له (انګليسي) او نورو نړيوالو ژبو څخه راغلی ازاد شعر او د هغه بېلابېل ډولونه هم پښتو کې دود دي. د پښتو د خپلو شعري فورمونو شمېر هم د نړۍ تر بلې هرې ژبې زيات دی. که د پښتو د ټولو شعري فورمونو شمېر او په واحد شعري فورم کې د هغو بېلابېلې بڼې په پام کې ونيسو، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو پښتو شعري فورمونو شمېر نږدې (۵۵) بېلا بېلو شعري فورمونو ته رسېږي. پښتو ژبه که څه هم د هغې د خپل جوړښت، د غږونو د تراکم، د جنس، حالت او نورو اوښتونو له نظره ناپښتنو ته د زده کړې له مخې سخته برېښي، خو د اهنګين جوړښت او موسيقيت له مخې بيا هغه شان ده، چې د نړۍ هر موسيقيوال او سندرغاړي ته تر هرې بلې ژبې خوږه، اهنګينه او اسانه ده.

خبره لا دوه نيمو لسيزو ته نه ده رسېدلې، چې د پښتو ادب په لمن کې (درې نوي شعري فورمونه) په ټوکېدو او غوړېدو دي. دا شعري فورمونه که څه هم هر يو خپل جوړښت او سکښت لري، خو داسې هم نه ده چې په پښتو ادب کې پخوانۍ ريښه او مخينه نه لري. دا شعري جولې، (ټپيزه)، (ټکوريزه) او (هايکو) دي. دلته غواړو، د هرې يوې پر جوليز سکښت او جوړښت بحث وکړو. تر بحث د مخه يادونه کوو چې د دې جولو له ټوکېدو سره سم بيا تر دې دمه دا هر يو فورم خپل مخالفين او موافقين لري. موږ به دلته د هر يو فورم پر جوړښت بحث وکړو، د موافقينو او مخالفينو پر احساساتو او د اختلافاتو پر انګېزو به هم يو څه وغږېږو.

۱- ټپيزه:

ټپيزه د پښتو تر ټولو قوي او مشهور شعري فورم (لنډۍ يا ټپې) پر بنسټ رغول شوی فورم دی. سره له دې چې د پښتو مشهور شعري فورم (لنډۍ) نور نومونه ټيکی، ټپه، مصرۍ هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، خو ټپيزه چې له (لنډۍ) څخه مشتق شوې د پوهاند زيار په نظر ورته (ټپيزه) نوموونه تر ټولو ځکه غوره بريښي، چې له بلې نوموونې يا اصطلاح سره مانيز ټکر نه پېښوي او يا هم ويون يا تلفظ يې اسانه دی. لکه څنګه چې څرګنده ده پښتو ټپه يا لنډۍ دوه ثابتې مسرې لري او يوه څپه يې هم تر ټاکلي حده زياتېدی يا کمېدی نه شي او که د فشار له امله يې کومه څپه زياته يا کمه شي، نو لنډۍ يا ټپه خپله دا ځانګړتيا له لاسه ورکوي او هېڅکله هغه خوند او اهنګ چې لري يې، نه شي ورکولای.

ما ويل يو ازې زما يار يې

د اختر ټال يې هر سړی دې زنګوينه

ستا به واده زما به مرګ وي

ستا به ډولۍ زما به کټ خاورو ته ځينه

خويندې چې کښني ورونه ستايي

ورونه چې کښني خويندې بل ته ورکوينه

لومړۍ مسره (۹) او دويمه (۱۳) څپې ده، چې ټولې (۲۲) څپې کېږي. همدا (۹+۱۳) څپې د لنډۍ رياضي ده، چې له دې جوړښت پرته لنډۍ يا ټپه هډو جوړېدی نه شي.

ټپيزه چې اساس يې همدا لنډۍ ده او په وروستۍ برخه کې يې همدا لنډۍ ورزياتېږي او ټپيزه سره تړي، د لنډۍ يا ټپې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستني پیوستون وروسته ثابت شکل غوره کوي او د نور انکشاف امکان یې له منځه ځي.

هره ټپیزه په مجموعي ډول پینځه مسرې لري؛ درې مسرې په خپله د ټپیزې لومړۍ برخه وي او دوه مسرې د لنډۍ وي، چې له لومړیو دریو مسرو سره یوځای کېږي یا د لومړۍ برخې درې مسرې له وروستیو دوو مسرو سره یوځای کېږي. د ټپیزې لومړۍ مسره (۹) دویمه (۹) دریمه هم (۹) څپې لري، د لنډۍ لومړۍ مسره خو هسې هم (۹) څپیزه وي، په دې ډول دا څلورې مسرې نه یوازې د څپو د شمېر له مخې سره مساوي دي، بلکې د قافیز جوړښت له پلوه هم په خپل منځ کې هم قافیه دي او څلور واړه مسرې یوه مشترکه قافیه تعقیبوي، که چېرې احیاناً د لنډۍ لومړۍ مسره پر قافیې سربېره ردیف هم ولري، د ټپیزې د لومړۍ برخې د لومړیو دریو مسرو ردیفونه هم تر همغې قافیې وروسته هماغه ردیف تعقیبوي. دلته پوښتنه پیدا کېږي چې خپله لنډۍ خو اصلاً یو ناقفیوال نظم دی، نو دلته بیا قافیه له کومه شوه؟ دلته باید واضح شي چې کله هم یو ټپیزوال ټپیزه جوړوي، نو لنډۍ یې د اساس په توګه غوره کوي؛ د لنډۍ د لومړۍ مسرې وروستۍ بڼه، اهنګ یا د کلمې سکښت په پام کې نیسي، خپلې لومړۍ درې مسرې هم پر همغه وزن او اهنګ برابروي، نو ځکه د لنډۍ لومړۍ مسره که څه هم له آره قافیه نه لري، خو چې د لومړۍ مسرې وروستۍ برخه یې د ټپیزې له دریو لومړیو مسرو سره غاړه غړۍ شي، نو قافیوال بڼه خپله کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډې ځانګړې هندسي بڼه داده:

خو کله چې د ټپيزې له لومړيو درېيو مسرو سره يو ځای کېږي له ټپيزې سره دا شکل خپلوي.

a________________
a________________
a________________
a________________

او يا هم

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

دلته به يې څو بېلګې وړاندې کړو:

غلـــــيم يـــــې ډاري لـــــه پرتمـــــه
کــــړه يــــې ورپــــرې د ښــــکېلاک تمــــه
غازيــــان راټــــول پــــرې لــــه هــــر چمــــه
د توريــــــالي اکبــــــر لــــــه برمــــــه
ځوانـــــان د ننـــګ تـــورې وهـــې، ســـر ورکوينـــه

✲ ✲ ✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې ستن دي مات هغه لښکر کړي
له ژوند وژوا که لاس پر سر کړي
چې پښتانه ته بد نظر کړي
میرویسه خدای دې جنت در کړي
چې مور دې خلاص کړو د پردو له منتونه

✻ ✻ ✻

شوم لاس پر سر له پردي خپله
څوک به یې نه کړي پر ما بله
څو دا ستا مینه نه کړم خپله
پاس پر کمره ولاړه ګله
یا به دې پرې کړم یا به ځان وغورځومه

✻ ✻ ✻

ته به د چا پر کور مېلمه یې
ورسره ناست په څه پلمه یې
تیاره ما ښام ته بلینده یې
ته به د کوم محفل ډیوه یې
زه د هجران تورو تیارو ته ناسته یمه
(د پوهاند زیار له لیکنې څخه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګورئ د نورو ګوډاګی دی
پرې مه غولېږئ دا پردی دی
دی د ډالرو لېوني دی
سړی په رنګ کله سړی دی
سړی هغه دی چې یې خوی د سړي وینه
(د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ۲۲مخ.)

هسې مې کلي کې زړه تنګ شو
چې یار روان رانه په څنګ شو
له خپل نصیب سره مې جنګ شو
زما د مینې یار ملنګ شو
اوس به د پرې د ملنګانو لټومه.

✵✵✵

هغه له زړه نه راته ګران دی
د سترګو یې باران دی
زما ترې سر او مال قربان دی
په ما یې زر منه احسان دی
چې جانان ټول کلی پرېږدي ماله راځینه

د ټپیزې څپیز خجیز جوړښت هم د لنډۍ د فورم تابع دی، د پښتو د ټولو شعرونو خجیز جوړښت داسې دی چې که د مسرې پر هره لومړۍ، دویمه، دریېمه او یا هم څلورمه څپه خج یا فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغی، نو تر هغې وروسته به هره څلورمه څپه خجنه وي، همدا خج او څپه ده چې د پښتو شعر یا نظم اسکلیټ جوړوي. دا قانون د پښتو پر ټول نظمي جوړښت؛ ازاد وي که قافیوال، یو شان د تطبیق وړ دی. په پښتو لنډیو کې په لومړۍ او دویمه مسره کې هره څلورمه څپه خجنه ده:

امانتي مې ګور کې کېږدئ

که یار خبر شي ما به خپل وطن ته وړینه

ددې لنډۍ څپیز جوړښت په دې ډول دی

U –U U U–U U U

U -U U U-U U U-U U U

(د پښتو شعر هندسي جوړښت ۱۳۹مخ)

پـــــه زړه مـــــې ډېـــــر ګلونـــــه شـــــنه دي
زړه کـــــې مـــــې پـــــټ دي هغـــــه ښـــــه دي
زمـــــا او ســـــتا ترمنځـــــه څـــــه دي
نـــــور خـــــو یـــــې هـــــېڅ ویلـــــي نـــــه دي

دا ســـــتا پېغـــــور یـــــې راکـــــاوه پـــــه ژړا شـــــومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټپيزې ځپيز جوړښت په دې ډول دی:

U - U U U - U U U

U - U U U - U U U

U - U U U - U U U

U - U U U - U U U

U-U U U - U U U - U U U

زه بــــه تــــر ګـــــوره درتــــه کېـــنم
چېرتــــه بـــې کـــوره درتـــه کېـــنم
د زړه لـــــــه زوره درتـــــــه کېـــــنم
يـــو کـــال بـــه نـــوره درتـــه کېـــنم

زيـــارت خــو نــه يـــې چـــې جنـډې بـه دې ســاتمه
(د محبوب شاه محبوب له ليکنې)

د پورتنۍ ټپيزې ځپيز خجيز جوړښت هم د پـورتنۍ هغـې پـه شان دی.

هندسي جوړښت يې:

= a________________

= a________________

= a________________

= a________________

د يـادونې وړ ده چـې د ټولـو ځپيـز خجيـز جوړښـت، لکـه د رياضي د فورمول په شان دی، خو هندسي جوړښت يې لږ تـر لـږه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوه ډوله دی. یو ډول همغه چې د لنډۍ د لومړۍ مسرې په ګډون په کې څلور واړه مسرې یو شان قافیه تعقیبوي او پینځمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي او دویم شکل یې همغه دی چې تر قافیې وروسته ردیف هم لري:

لومړی شکل:

a_______________
a_______________
a_______________
a_______________

دویم شکل:

= a_______________
= a_______________
= a_______________
= a_______________

په پښتو کې ټپیزه ډېر اوږد تاریخ نه لري، البته په ژبه کې د بته ورته نظمونه شته. نږدې دوه لسیزې کېږي چې ټپیزه په پښتو ادب کې تر سترګو کېږي، ان تر دوو لسیزو کمه موده کېږي. ځینې لیکوال په دې نظر دي چې پوهاند مجاور احمد زیار د ټپیزې د مخکښانو له جملې څخه دی. البته په پښتو ازاد شعر کې د پښتو لنډۍ کارونه مخکې هم شوې؛ یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر شاعرانو چې پښتو ازاد شعر يې ليکلی، په خپلو ځينو شعرونو کې يې پښتو لنډۍ د خپل شعر د قوت، د منطق د پوخوالي او د استدلال د يوې ستنې په توګه کارولې ده. پوهاند زيار هم په خپلو ځينو ازادو شعرونو کې لنډۍ کارولې. سربېره پر دې پوهاند زيار خپلواکې ټپيزې هم ليکلې دي. تر اوسه د پوهاند زيار د ټپيزو کوم ځانګړی اثر نه دی چاپ شوی، خو د پښتو يو شمېر ځوانو ليکوالو ټپيزې ته خپل کار ويلی او په دې برخه کې يې دومره کار کړی چې خپل مستقل اثار يې چاپ کړي دي. ځوان ليکوال (حنيف حيران) او (رحيم الله ارماني) هغه ليکوال دي، چې د ټپيزو مستقل اثار لري.

د حنيف حيران د ټپيزو ټولګه (يو ځلې بيا په دې لار راشه) نومېږي، يو شمېر نورو ليکوالو او شاعرانو هم ټپيزې ليکلې دي. ټپيزو هغه وخت خپل عام ګرانښت پيدا کړ چې د موسيقۍ تر څپو ورسېدلې؛ نامتو سندرغاړو د موسيقۍ له هنر سره يوځای کړې، د پښتنو هر کلي او بانډو ته يې ورسولې.

يو ادبي فورم څنګه رامنځته کېږي؟ يو ادبي فورم د وخت اړتيا، د زماني د اوږدو تجربو او د شاعرانو د منظم تمرين او د يوې بېلګې د بيا بيا تکرار په نتيجه کې رامنځته کېږي. يو ادبي فورم تر هغه پورې فورم نه دی چې واحده بڼه يې نه وي خپله کړې، واحد قانون پرې تطبيق نه شي. په پښتو کې چې موږ اوس کوم شعري فورمونه لرو، پر هغو اکثرو يو مشخص قانون او قاعده تطبيقېږي او يا لږ تر لږه تر يوې يا څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدو لاندې راځي. کله چې موږ د ټپیزې فورم ته ګورو ، نو عیناً لکه د لنډۍ په شان پرې یو مشخص قانون د تطبیق وړ دی او د ریاضي د یو قاعدې حیثیت لري، هر هغه څه چې د قاعدې خلاف وي او په دې قاعده کې زیات او یا کم شي، فورم خپل خصوصیت، کیفیت، ارزښت او ماهیت له لاسه ورکوي.

د ټپیزې موافقین او مخالفین: لکه د بلې هرې نوې ادبي، ټولنیزې او سیاسي پدیدې په شان له ټپیزې سره موافقت او مخالفت هم یوه طبیعي پروسه ده. هره نوې پدیده چې رامنځته کېږي په ټولنه کې حاکم کلتور او دود پدیدې ورسره مخالفت کوي، تر هغه پورې چې نوې پدیده د تجربې، ګټورتیا او اغېزمنتیا له یوه بهیره تېرېږي، دا مخالفت دوام مومي، خو د وخت په تېرېدو سره د مخالفت کچه راټیټېږي او د موافقت هغه زیاتېږي. په پښتو کې په پیل کې د ازاد شعر پر وړاندې هم یو لړ حساسیتونه موجود وو ، خو ورو ورو ازاد شعر د پښتو ادب په ګلبڼ کې خپل ځانته ځای پیدا کړ. د ازاد شعر د ودې شرایط ډېر سخت وو ، ځکه د موسیقۍ قوت، مقید او ثابت وزن ورسره ملګري نه وو ، خو د ټپیزې ښکمرغي په دې کې ده، چې تر شا یې د موسیقۍ هنر ولاړ دی. د موسیقۍ هنر هم ټپیزې ته اړ دی، نو ځکه په وړیا ډول د ټپیزې عاملو ته تیار دی. د نامتو سندرغاړي (کرن خان) د خولې ټپیزې چې څومره مشهورې او خوندورې دي، کچه یې نه شي اټکلېدی. د ټپیزو د مخالفینو تشویش دادی چې دا د لنډۍ ټولمنلي فورم ته زیان رسوي، کمزوري شاعران د خپل ځان د شهرت په خاطر له خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربو مسرو سره يوه لنډۍ ملګرې کوي او د ټپيزې نوم ورکوي. ددوی بل تشويش دادی چې ځينې شاعران يا ناظمان کېدلای شي د خپلې ټپيزې د تکميل په خاطر تصنعي لنډۍ جوړې کړي؛ داسې لنډۍ چې نه په کې خوند وي، نه لذت او نه هم کوم شعري جوهر لري، په دې ډول به لنډۍ له خپل اوسني موقف څخه، چې د ولس د مينې، تفکر او احساس اصلي هنداره ده، مبتذل حالت ته راکښته شي او له لنډيو به هم د خلکو زړه تور شي. دا حالت به ددې سبب شي چې د يو نوي فورم په رامنځته کېدو سره به موږ يو خپل پخوانی او اصلي فورم له لاسه ورکړو. د موافقينو او مخالفينو د دواړو تفکراتو په باب بايد وويل شي چې په دې برخه کې بايد تر هر څه لومړی د فورم او محتوا مغالطه له منځه لاړه شي. ځينې ټپيزوال چې کمزورې ټپيزې ليکي ايا دا د فورم مشکل دی، که د شاعر يا ناظم د تفکر او هنري ظرفيت؟ موږ په پښتو کې د غزل د فورم ډېر اوچت شاعران هم لرو، خو د ډېرې ټيټې کچې هم، دواړو د غزل فورم کارولی، يوې ډلې په لوړ کيفيت او مهارت او بلې په مبتذل او ډېر ټيټ کيفيت. ايا دې کار په پښتو کې د غزل فورم زيانمن کړ او يا يې له منځه يوړ؟ ښه خبره لا په دې کې دا ده چې ټپيزوال ددې صلاحيت نه لري چې په اصلي لنډۍ کې لاسوهنه وکړي، کله که د ټپيزې لومړۍ برخه چې خپله د ناظم يا شاعر د فکر زېږنده ده، کمزورې وي له اصلي لنډۍ سره يې اوچت توپير کېږي او که څوک تصنعي لنډۍ جوړې هم کړي، نو برخليک يې همغه شان دی چې ځينو نورو شاعرانو د تصنعي لنډيو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړولو هڅه کړې ده. نو که اوس ځينې کمزوري شاعران ټپيزې وليکي دا د ټپيزې يا لنډۍ اصلي فورم ته زيان رسوي؟ دا بله فرضيه به هم وړاندې کړو: که ډېر قوي شاعران د ټپيزو په فورم کې قوي محتوا وړاندې کړي بيا به څه وو ايو؟ اصلي خبره دا ده چې په يوه ادبي فورم کې په زرګونو تجربې وړاندې کېږي او تکرارېږي، له يوې نيمې يې غمې جوړېږي او عم مقبوليت ته رسېږي. د محتوا کمزوري تر ډېره حده د پنځوونکو په هنري کمال پورې اړه لري، نه په فورم پورې، البته ځينې فورمونه داسې دي چې د فکر د بيان لپاره خپلې خپلې اسانتياوې لري، دا هم په پنځوونکي پورې اړه لري، چې د خپل فکر او محتوا د بيان لپاره کوم فورم انتخاب کړي.

۲- ټکوريزه:

ټکوريزه په پښتو ادب کې بله جوله ده چې غالباً تر ټپيزې وروسته رامنځته شوې ده. له ټپيزې سره يې توپير دادی، چې دا فورم په مجموعي ډول شپږ مسرې لري او ټپيزه پينځه. په ټکوريزه کې څلور مساوي الوزنه مسرې چې د يوې څلوريزې بڼه لري؛ د ټکوريزې لومړی اصلي برخه او دوه وروستۍ مسرې چې اصلي لنډۍ ده، د ټکوريزې دويمه برخه جوړوي.

که څه هم د (ټکوريزې) نومونه يوه محتوايي اصطلاح ده نه شکلي، خو بيا هم چې د يو شکل لپاره غوره شوې ده، پر ذهن بده نه لګي. ټکوريزې ته ځکه محتوايي اصطلاح وايو چې يوه محتوا بيانوي؛ يانې همغه شعر چې زړه ته تسکين او ټکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي. لکه مرثيه، ويرنه، ويارنه يا غندنه چې محتوايي فورمونه دي. يوه ويرنه يا مرثيه کېدی شي په غزل، قصيدې، مثنوي او يا هم کوم بل فورم کې وړاندې شي، د غسې په يو غزل، قصيده، يا بل شعري فورم کې کېدی شي، ټکوريزه محتوا هم وړاندې شي، نو دلته بايد د فورم بڼه يا محتوايي شکل په دقت سره وارزول شي، خو له دې سره سره ټکوريزه ډېره ښايسته او خوږه نومونه ده او راساً د سړي د زړه تل ته لاره کوي او د هغه شعري فورم، چې د يوې لنډۍ او ځلورو لنډو متحدالوزنه مسرو لرونکې وي، د هغه لپاره يې کارونه مناسبه برېښي.

ځينې ليکوال وايي چې ټکوريزه اصلاً له يوې قطعې او يوې لنډۍ څخه جوړېږي. دلته ځينې کسان د (قطعې) او (ځلوريزې) ترمنځ توپير نه کوي. قطعه او ځلوريزه دواړه هغه شعري فورمونه دي، چې له عربي څخه پښتو ته راغلي دي، د دواړو د مسرو شمېر سره مساوي وي، خو توپير يې يوازې په دې کې وي چې د قطعې دويمه او ځلورمه مسره په خپل منځ کې مشترکه قافيه لري او د ځلوريزې بيا لومړۍ، دويمه او ځلورمه مسره خپل منځ کې مشترکه قافيه تعقيبوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قطعه:

بیــا د میــو جــام بــه مــات کــړم
چــې ځــواني شــي زمــا تېــره
پــه ځــوانۍ کــې ګنــاه خونــد کــړي
پــه پیــرۍ کــې تقــوا ډېــره

هندسي جوړښت:

____
a_________________
____
a_________________

څلوریزه:

د مــار کــه نــه وي پــه تــن کــې زهــر
ســردار کــه نــه لــري خنجــر د قهــر
دا دواړه توکــه بــه زمــا پــه پوهــه
نــه یــاد پــه کلــي وي نــه یــاد پــه شــهر

هندسي جوړښت:

a_________________
a_________________
____
a_________________

(د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۴۱ او ۴۲ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته ردیف لرونکي قطعې او څلوریزې هم همدا شکل تعقیبوي، خو یوازې ردیف یې زیات وي. کله چې مونږ د ټکوریزې بڼې ته ګورو، نو لومړی برخه یې د څلوریزې تر فورمول لاندې راځي، نه د قطعې تر چتر لاندې.

هیڅ درنه نه وړي
غم به په زړه وړي
خوږو له درشي
همېش ترخه وړي
خویندې د ورور له کوره څه وړي
خواره زلفان په اوږو وړي په ژړا ځینه

✵✵✵

دا نورې مه کړې
بې کورې مه کړې
پښتنې پېغلې
سرتورې مه کړې
خدایه ګورګورې تورې مه کړې
جینکۍ سرې شونډې وروړي تورې راوړینه.
(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

ټکوریزه هم لکه د ټپیزې په شان د لنډۍ تابع ده، یوازې د مسرو او څپو په شمېر کې توپیر لري.

د دې ټکوریزې هندسي جوړښت په دې ډول دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________
=a_____–__________

سویه ګوګله !

مړ شې پاګله

زما جانــانــه

د ګلاب ګـله

پاس په کمره ولاړه ګله

نصیب د چا یې او به زه درخېږومه

✵ ✵ ✵

جــانــانـــه خاندې

سترګې دې لاندې

په تــرخ راګــورې

هیلې دې تـــاندې

جانانه زېرې مې درباندې

زموږه کډه ستا سو کلي ته درځینه.

(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټکوريزو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a_______________
a_______________
____
a_______________
a_____-_____-_____

له ټپيزو سره د ټکوريزو بل توپير دا دی چې ټکوريزه له لنډۍ پرته هم يوه مستقله مانا لرلای شي. که لنډۍ تړې لرې هم شي، دا د يوې ځانګړې څلوريزې په شان خپله محتوا بښندي، خو په ټپيزه کې د ټپيزې لومړۍ مسرې د لنډۍ له مانا سره پيوستون لري. تراوسه پورې په پښتو ادب کې ډېرې ټکوريزې نه دي ويل شوي. يوازې محبوب شاه محبوب د (ګورګورې) په نامه د ټکوريزو يوه ټولګه چاپ کړې ده.

د ټکوريزو د اوسني څپيز جوړښت له مخې د هرې مسرې د څپو شمېر (۵) څپو ته رسېږي. دا فورم لا نوی دی، نورې تجربې ته هم اړتيا لري، وبه کتل شي چې شپږ څپيزې، اوه څپيزې او اته څپيزې ټکوريزې هم راټوکېږي او که نه يوازې پر همدې (۵) څپيزې ودرېږي او د ټپيزو په شان (۹) څپيز ثابت شکل غوره کوي.

د ټپيزو په شان د ټکوريزو هم يو شمېر مخالفين شته او پر دې فورم هم لکه د ټپيزو هغو په شان نيوکې کوي. خو له نيوکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره سره دا فورم هم د خپلې بشپړتیا پړاوونه وهي، که چېرې تکوریزې پر همدې پنځو څپو ولاړې پاتې شي، نو د څپېز جوړښت له مخې به یو ثابت شکل غوره کړي، خو د پیغام د لېږد لپاره به یې لمن پراخه نه وي، نو که شپږ څپیزې، اوه څپیزې او اته څپیزې تکوریزې رامنځته شي، د پرمختګ چانس یې هم ډېر زیاتېږي او د موسیقۍ لمن ته هم په اسانۍ سره لاره پیدا کولای شي.

۳- هایکو:

هایکو یوه جاپاني کلمه او د یوه جاپاني شعري فورم نوم دی، چې په نړۍ کې تر ټولو ډېر کوچنی شعري فورم ګڼل کېږي. دا هغه ډول شعري فورم دی چې نه وزن لري، نه قافیه، نو ځکه یې لیکوال یا شاعر په پنځونه کې ازاد دی، څومره چې دا د وزن او قافیې له قیده ازاد دی، همدومره یې لیکل سخت دي، ډېرې باریکۍ او ژورتیا ته اړتیا لري.

ادبپوهان وایي چې دوه زره کاله پخوا (هایکو) د (تانکا) په نامه د (۳۱) څپیز شعر لومړنۍ برخه وه، دا هغه ډول شعر و چې د پوښتنې او ځواب په بڼه ویل کېده، وروسته بیا په (۱۲مه) میلادي پېړۍ کې لومړۍ اولس (۱۷) څپیزه برخه له دویمې (۱۴) څپیزې برخې جلا او د یو خپلواک فورم بڼه یې خپله کړه. (د صدیق الله بدر لیکنه).

په جاپاني ژبه کې هایکو له ډېرو باریکیو ډکه ده. په همدې خاطر یو الماني ژباړن (مانفرد هاوسمان) په دې نظر دی چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاپانۍ پرته د نړۍ هېڅ ژبه د دې توان نه لري، چې په (۱۷) څپو کې همغه څه بیان کړي، چې یو جاپانی شاعر یې د هایکو په قالب کې بیانوي.

په جاپاني ژبه کې د هایکو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

______ پینځه څپې

______ اوه څپې

______ پینځه څپې

دا فورم ټولې درې مسرې لري، چې لومړۍ او دریمه یې سره مساوي یانې هره یې پینځه پینځه څپې لري، خو دویمه یې بیا لږ اوږده چې ټولې اووه څپې لري. جاپاني هایکو بیا د پښتو لنډۍ په شان هم نه ده، چې شاعر یې معلوم نه دی او هر څوک چې د زړه درد او غم ولري، احساس پرې غلبه وکړي، لوستی وي که نا لوستی، پېغله وي که ځوان ټول یې ویلای شي. جاپاني هایکو ډېره باریکه او له خاصو نزاکتونو ډکه ده، یوازې ډېر مطرح شاعران یې ویلای شي، هغه شاعران چې په هایکو کې مهارت لري هغه څرګند دي.

(ماتسـویو باشـوریا) (۱۲۴۴-۱۲۹۴م) (بوسـون) (۱۷۱۲-۱۷۸۳م) (ایسـا) (۱۷۲۴-۱۸۲۷م) او (شـیکي) د (۱۸۲۷-۱۹۰۲م) نامتو هایکو ویونکي دي. د دوی د هر یوه، یوه یوه هایکو به هم راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماتسو یو باشوریا:

زوړ ډنډ
د کانتار منډه
د اوبو غږ

بوسون:

د زاړه ډنډ غاړه
کانتار زړېږي
رژېدلې پاڼې

ایسا:

دا شبنمي نړۍ
بېشکه شبنمي ده
خو تراوسه...

شیکي:

فکر کوم
دا مې وروستی کال
دا امبلوک خورم

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر څومره او په هر ډول چې جاپاني هایکو د نړۍ نورو ژبو ته واړول شي، هغه خوند او هنر نه شي لېږدولای لکه په خپله، چې په اصلي جاپاني ژبه کې خوندي دی. جاپاني او چیني ژبه د هجایي سیستم لرونکې دي. په دې ژبو کې څپه یا هجا خپله یوه مستقله مانا لري، خو په پښتو او ځینو نورو ژبو کې کېدی شي څپه کومه مستقله مانا ولري او یا یې ونه لري.

دا چې جاپاني هایکو څه وخت او څه ډول پښتو ته راغلې ده، تراوسه پورې دقیق معلومات نه شته او نه هم په پښتو کې کټ مټ جاپاني هایکو ته ورته شعرونه ډېره سابقه لري.

په پښتو کې ظفرخان ظفر (د ناوې لور) په نامه د (هایکوګانو) یوه ټولګه لري. په دې ټولګه کې (۳۰۲) هایکوګانې راغلي، لومړی ځل په (۲۰۰۴) او بیا په (۲۰۰۸) م کال کې چاپ شوې ده.

یه خدایه پاکه ما په دې مه نیسه!
زه خو دا خلک خندومه ځکه
چې څوک له غمه خودکشي ونه کړي.

✵ ✵ ✵

ما چې وهل او ټکول وخوړل
ماته ارمان د دې خبرې راغی
زه د جانان کوڅې ته څله تلمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ظفرخان ظفر وورسته ځوان ليکوال (محب الله سباوون) هم د خپلو هايکوګانو يوه ټولګه چاپ کړې ده. ((په چنارونو دې لمبې پورې شي)) دا ټولګه (۴۲۹) هايکوګانې لري.

مـورې چـې کيسـې د ماشـومتوب کـوو نـو
سـترګې يـې ډکـې شـي لـه اوښـکو وايـې
ځـــــه ســـــباوونه اکوبکــــــو وکــــــړو.

❋ ❋ ❋

ځـه چـې کـړو ماتـه د مـاحول خاموشـي
محبـــــوبې زه بــــــه هــــــايکو ووايــــــم
تـه خـو جينـۍ يـې ځـه ټپـه شـه پـه کـې

❋ ❋ ❋

اوبــه دې تبــل شــي نــور د دغــې چينــې
مــا او جانــان چــې ورلــه نــه راځــو نــو
پـــه چينــــارونو دې لمبــــې پــــورې شـــې.

پورتنۍ هايکوګانې چې مورې ګورو له جاپاني هغو سره يې درې غټ توپيرونه دي: لومړی دا چې د پښتو هايکو د دريو اړو مسرو د څپو شمېر سره مساوي دی، دويم دا چې دا هايکو يو مقيد وزن تعقيبوي او دريېم دا چې د پښتو ټولې هايکوګانې د څپو د شمېر له مخې يو شان جوړښت نه لري. ياني د څپيز جوړښت له مخې کېدی شي د يوې هايکو د څپو شمېر يو ډول او د بلې بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د هرې هايکو د خپلو مسرو د خپلمنځي څپو شمېر سره مساوي دی.

پورتنۍ هايکوګانې ټولې (۱۱) څپيزې دي. درې واړه مسرې يې يو واحد وزن تعقيبوي.

خو نورې هايکوګانې هم شته چې د څپو د شمېر له مخې له دې توپير کوي.

د نجيب الله عامر يوه هايکو:

خدايـــه يـــو غـــټ زړه راکـــړې
لکـــه د غـــره پـــه شـــانته
خـــو چـــې د کـــاڼي نـــه وي.

د څپو شمېر يې اووه اووه څپې دی.
خو د پښتو د ټولو هايکوګانو هندسي جوړښت يو شان دی.

په دې ډول که موږ د شکل له پلوه وګورو پښتو هايکوګانې له جاپاني هغو سره پوره توپير لري، داسې نه دي لکه د غزل، قطعې، رباعي، قصيدې او نورو په شان چې په پښتو او عربي کې يو ډول شکل لري. د محتوا له مخې هم پښتو هايکوګانې اکثره مزاحيه رنګ لري، خو جاپاني هايکو د طنزيه محتوا ترڅنګ د طبيعت د ښکلا انځورونې يوه ښه هنداره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار، پښتو ټپيزه د جاپاني هایکو ترخنګ، ۱۳۹۱ل کال.

۲- محبوب شاه محبوب، ټپيزه او ټکوريزه د ټپې معنويت ته ګټه رسوي که تاوان؟ ۱۳۹۱ل کال.

۳ – انورالحق، ټپه که د ولس مال دی نو ټپيزه د چا ده؟ ۱۳۹۱ل کال.

۴ – محمد حنيف حيران، د پښتو ټپيزې رامنځته کېدل، برياوې او پرورړاندې يې اند ښنې او چيلنجونه، ۱۳۹۱ل کال.

۵ – صديق الله بدر، هايکو، ۱۳۹۱ل کال.

۶ – عبدالله کمال، پښتو ادب ته هايکو له کوم لوري راغله؟ ۱۳۹۱ل کال.

۷ – محمدعزيز تحريک، د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ۱۳۹۰ل کال.

۸ – محمد اسمعيل يون، د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۱۳۸۷ل کال.

۹ – محبوب شاه محبوب، ګورګورې، ۱۳۹۰ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو اوسنی شعر د حوادثو په مسیر کې
(۱۳۸۱-۱۳۹۱ کلونه)

دا لیکنه پر ۱۳۹۱ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس په بنه اورول شوې ده.

پښتو شعر له امیر کروړه رانیولې بیا تر شیخ اسعد سوري، ښکارندوی غوري، ملکیار غرشین، هوتک بابا، روښانیانو، د خوشال تر عصر او ان تر دې معاصرې دورې پورې اکثره د حوادثو تر سیوري لاندې ټوکېدلی دی. کله حوادثو شعر ټوکولای او کله شعر حوادث زېږولي دي. په یوه لنډه لیکنه کې نه شي کېدای د یوې ژبې د شعر د پنځونې ټول اساسي عوامل او حوادث بیان شي، له همدې کبله خپلې اصلي موضوع او مهالیزې محدودې ته راځم او یوازې په نږدې یوه لسیزه (۱۳۸۱-۱۳۹۱) کې چې د سختو سیاسي او پوځي پېښو لسیزه ګڼل کېږي، د پښتو شعر، پرمختګ پړشاتګ، خوځون او بدلون په باب بحث کوم:

په دې لیکنه کې د غه لاندې غټې ټکي بیانوم:

- د لیکوالو او شاعرانو د کاري ساحې بدلون

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سیاسي او پوځي حوادث او پښتو شعر
- د پښتو شعر شکل
- په پښتو شعر کې د شعریت او شعاریت معادله

۱- د شاعرانو د کاري ساحې بدلون:

(۱۳۸۱-۱۳۹۱المریز) کلونه داسې لسیزه ده، چې افغاني ټولنه له سترو پېښو سره مخامخ ده. په دې پېښو کې یو شمېر مثبتې پېښې هم شته او منفي هغه هم. د مثبتو پېښو له جملې څخه یوه هم په افغانستان کې د رسنیو ازادي او رسنیزه پرمختیا ده. په دې لسیزه کې په افغانستان کې په منځني ډول تر (۱۰۰۰) عنوانو زیاتې چاپي رسنۍ، د (۱۵۰) په شاوخوا کې غږیزې یا راډیویي رسنۍ، (۵۰) په شاوخوا کې لیدنۍ یا ټلویزیوني رسنۍ او په سلګونو برېښنا ییزې یا انټرنېټي رسنۍ راټوکېدلي دي. ددې ګڼ شمېر رسنیو راټوکېدنه د ټولنې د ودې د طبیعي بهیر نتیجه نه وه، د تصنعي ولسواکۍ، د بیان د ازادۍ او د نړیوالې ټولنې د ناکنټروله اقتصادي مرستو نتیجه وه.

دې کار پر خپل ځای او وخت خپلې خپلې ګټې او زیانونه درلودل، چې د ټولو سپړنه یې ددې لیکنې له وسه وځي. د رسنیو دې چټکې ودې یو زیات شمېر کدرونو ته اړتیا درلوده. څرنګه چې دا مهال د ژورنالیزم په ډګر کې دومره ګڼ شمېر کدرونه موجود نه وو، نو د رسنیو چلوونکي اړ وو له هغو اشخاصو څخه هم ببرنۍ ګټه واخلي چې ژورنالیزم یې آر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلک نه و، خو د ژورنالیزم له ساحې سره یې څه نا څه کار درلود. لیکوال او شاعران چې په اسانۍ سره د ژورنالیزم چارې پرمخ وړلای شي، د نویو رسنیو ددې پراخې ساحې لپاره تر ټولو وړ کسان وګڼل شول، اکثره لیکوال او شاعران په رسنیو کې پر سنیز کار بوخت شول. دې کار که له یوې خوا د رسنیو ماشین وڅرخوه، رسنۍ یې ښې وځلولې، خو له بلې خوا دې کار د لیکوالو او شاعرانو تخلیقي هڅو او پنځونو ته سخت زیان ورساوه.

شاعران اړ وو لکه د ماشین د یوې پرزې په شان کار وکړي او استهلاک شي، ټوله ورځ خپلو رسنیزو چارو ته پاملرنه وکړي او تخلیقي کار ترې پاتې شي. که څه هم رسنیو په خپل ذات کې شعر و شاعرۍ او په ټوله کې د ادبیاتو ځلونې او پراختیا ته ډېر کار وکړ، خو خپله هغه شاعر چې پخوا یوازې د شاعر په توګه مطرح و او د زیاتې پنځونې وخت، ظرفیت او ځواک یې درلود، په رسنیزه برخه کې د هغه مصروفیت ددې سبب شو چې ټوله انرژي یې پر څو برخو ووېشل شي. نو په دې ډول شاعرانو ژورنالیزم خپل ځان ته دویم مسلک په توګه غوره کړ. دې کار طبعاً پر پښتو شاعرۍ نامطلوب اغېز وښنده. لکه څنګه چې یو ژورنالیست ته په ژورنالیستي کار کې د ژوند د خړوب لپاره ښه زمینه برابره شوه، دغسې که شاعر ته هم یوازې په شاعرۍ کې دومره امکانات برابر شوي وای، نو شاعرانو به د شاعرۍ په برخه کې ډېر کار کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- سیاسي او پوځي حوادث او پښتو شعر:

په تېره یوه لسیزه کې د خوږو پښتو په انډول د ترخو حوادثو شمېر زیات وو. پښتنو شاعرانو، د کلاسیکې دورې په شان ارامه ذهني فضا نه لرله، د متواتر تفکر لپاره هم وخت ډېر نه وو. د شاعر په باب دا ویل کېږي چې پوټکی یې ډېر نازک دی، د چاپېریال پېښې پرې ډېر ژر تاثیر کوي او چټک غبرګون ښيي. په پخوانیو دورو کې که څه هم شعر له محیطه متاثره کېده او له همدې پېښو راټوکېده، خو داسې شعرونه هم په کې وو چې خپله د پېښو د ټوکېدو سبب کېدل. یوه ساده شان بېلګه به یې وړکړو: که د میوند جګړه نه وای رامنځته شوې، نو د ملالۍ د خولې دا ټپه:

(که په میوند کې شهید نه شوې ــــ خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه) نه رامنځته کېدله، خو که د ملالۍ له خولې دا لنډۍ نه وای راوتلې، نو کېدی شول افغان ځوانان به په ولولو نه وای راغلي او د میوند د بري پېښه به زموږ په نصیب شوې نه وای، دلته ګورو چې پېښې یو شعر او شعر بیا بله بریمنه پېښه وزېږوله. کله چې موږ تېر لس کلن بهیر ته ګورو، دلته پېښو شعرونه یا نظمونه ټوکولي، خو شعرونو بیا پېښې نه دي ټوکولي. هره هغه سیاسي یا پوځي پېښه چې افغانستان کې رامنځته شوې، پر لیکوالو او شاعرانو یې خپل اغېز شیندلی دی. د جګړې په ډګر کې چې کوم اصطلاحات او مفاهیم کارول کېږي، هغو پښتو شعر یا نظم ته هم لاره کړې ده. الوتکې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټانکونه، ځانوژنه، بهرنیان، کورنیان، واسکټ، ماین، فساد، رشوت، دیموکراسي او نور چې د اوسنۍ جګړې او د ټولنې د ناخوالو بېلابېل عناصر دي، پښتو نظم کې یې هم همدا ډول انعکاس موندلی دی:

د ځان وژنې منظره لکه پتنګ خوښوي
دغه سړی بې ننګه ژوند نه، مرګ د ننګ خوښوي.
(جلال امرخېل، اوس دې هم هره شېبه په خوب کې وینم)

هر بهرنی عنصر چې د افغانستان په جګړه کې په یو نه یو ډول ښکېل دی، شعر یا نظم ته یې هم په همغه ډول لاره کړې ده.

ای په مشرق کې د مغرب واکداره
ستا نه دې پاک خدای(ج) دا زور واخلي
زما د خاورو کور دې لولپه کړ
ستا دې دا سپینه ماڼۍ اور واخلي
یارانو دومره ځوربدلی یمه
والله که داغ زړه مې ټکور واخلي
که پاکستان همدا سې وي ملګرو !
جنګ به ځلریشت کاله نور واخلي

✵✵✵

ماته په سر چورلکې مه ګرځوه
تا خو زما په وطن غم جوړ کړ
خپلو بنګلو ته رڼاګانې ګورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما جونګړې ته دې بم جوړ کړ
تا راته کومه فابریکه جوړه کړه
کوم یو سړک دې راته سم جوړ کړ
خالي همدومره دې له وسه کېدل
چې غټ نفاق دې چم په چم جوړ کړ.

(سمیع الله تړون، زه دې نور نوم په ژپه نه اخلمه)

لس کلنه دیموکراسي هم له هغو پېښو څخه ده چې په ناڅاپي ډول افغانستان ته وارد شوه، دې ولسواکۍ خپل طبیعي پړاوونه نه دي بشپړ کړي، ځکه خو لکه څنګه چې لازمه وه، په ټولنه کې یې خپل ځای تثبیت نه شو کړای، شاعران او لیکوال هم د دې پېښې نقش ته متوجه شوي دي، په خپل کلام کې یې تر ټېنګو نیوکو لاندې راوستې ده:

بې دوه پنځوس راوستې ده بلا دموکراسي ده
د چور، د رشوتونو او د غلا دموکراسي ده
ولس لګیا په خپلو لاسو وژني ولسونه
دا چا ویل غلطه ده ربښتیا دموکراسي ده
فاشیزم، کمونیزم بل هر ایزم تېر کربان شه
دا مور ته یې راوړې چې که دا دموکراسي ده
قدم په قدم بم دی او بمبار دی او بلوا ده
سبا دموکراسي ده او بېګا دموکراسي ده
بګرام، ګوانتانامو ابوغریب کې چې څه کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـــر دې زياتـــه ليـــدلې چېـــرې چـــا دموکراســـي ده؟
زمـــا نالوســـتي خلـــک بـــه ضـــرور پـــرې نـــه پـــوهېږي
دا ځکـــه چـــې دا مېـــډ ايـــن امريکـــا دموکراســـي ده
څوک مات درباندې نه کړي بېکسياره دا ګنجي سرلړ
پـــام کـــوه اشـــنا ډېـــره رســـوا دموکراســـي ده.

په تېرو لسو کلونو کې د زور او زر په ملاتړ د ځينو اشخاصو تصنعي وده او واک ته رسېدل هم هغه پېښې دي، چې د ټولنې د عامو وګړو له خوا غندل شوي دي. د ترخو واقعيتونو په توګه دې حالاتو هم د شاعر کلام ته لاره کړې. د هېواد تکړه شاعر پيرمحمد کاروان په خپل يو کلام کې په هېواد کې د دوو داسې شخصيتونو پرتلنه کړې چې په يوه کوڅه کې يوه بل ته مخامخ کورونه لري، يو د زر او زور خاوند دی، واکوال او ټوپکوال دی او بل نه زر لري نه زور، خو د علم د يوې لويې شتمنۍ خاوند دی. شاعر دا دوه شخصيتونه يو بل سره پرتله کړي دي:

دا يمان غوندې سړی

دکابـــل پـــه خيرخانـــه کـــې
څوټوليـــه وســـله وال دي
دلـــوی کـــورمخې تـــه ګرځـــي
پـــه باروتوښـــه ســـمبال دي

✲✲✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلنګـــي کـــالي پـــه غـــاړه
تربنـــه پلـــي خلـــک ربـــږدي
ایلـــه ســـترګي چـــې کـــږې کـــړي
لکـــه خلـــي خلـــک ریـــږدي

✵ ✵ ✵

پـــه دې کـــورکې بـــه چـــې خـــدازده
ســـپین کـــه تـــور ســـړی اوســـېږي
بـــس یـــو دا رازیـــې څرګنـــددی
چـــې د زورســـــړی اوســـــېږي

✵ ✵ ✵

ودې کورتـــــه کلـــــه کلـــــه
پـــــه ســـــحرپه غرمـــــه راشـــــي
ســـــره څراغونـــــه ښېښـــــې تـــــورې
دموټرو ،رمـــــــــــه راشـــــــــــي

✵ ✵ ✵

ددې کورپـــــه مقابـــــل کـــــې
یوســـــاده غونـــــدې کـــــورګی دی
یوســـپین ږیـــری پـــه کـــې اوســـي
دایمـــــان غونـــــدې ســـــړی دی

✵ ✵ ✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه عسکر نه یې پیرې شته
د باروتو د اورونو
خو کړې دي تر بنه تاوې
د زړګوټو د فکرونو

***

چارچاپېر ورته ولاړ دي
کتابونه دېوالونه
پاڼې پاڼې پسې ګوري
لري سل زره فکرونه

***

کله یو کتاب را واخلي
کله بل کتاب را واخلي
کړي له ګل سره خبرې
د بلبل کتاب را واخلي

***

د ملالې ژبه وایي
په خپو په سېلابونو
دومره خوږه دومره شیرین دی
لکه شرنګ د ربابونو

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامخ چې ورته کېنې
لکه نوردربانديووري
بس خبرې يې چې اورې
يو سُروردربانديووري

✻✻✻

که ترې يوه پوښتنه وکړې
نوبه لس ځوابه درکړي
که تش ډاګ يې هم به باغ شي
دى به سل ګلابه درکړي

✻✻✻

دزړه تنده پرې ماتيږي
داوبوغونديېرنګ دى
پاچهي ترې صدقه شه
لوى درويش دى لوى ملنګ دى

✻✻✻

که بيماريې ورته راشه
چې خبرې يې انار دي
په موسکاکې يې راټولې
سل جوپې دلاله زاردي

✻✻✻

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر کولپونـــه یـــې دزړونـــو
دقلـــم پـــه کیلـــي وا دي
ده پرقـــام بانـــدې وبښـــلې
ډکـــې لپـــې د رڼـــا دي

❋❋❋

خدا یــــه شـــکر خدایه شـــکر
چـې پښـتون قـام کـې پیـدا دی
پـــه رمـــوزدعلم پـــوی دی
لـــوی عـــالم دی لـــوی بابـــا دی

❋❋❋

علامـــه رشـــادېې نـــوم دی
پښـــتون جـــم دی پښـــتون جـــام دی
تـــرې لـــوګی او ســـپېلنی شـــم
د کـــاروان شـــعرته الهـــام دی.

په دې شعر کې شاعر دوه بېلابېل متضاد شخصیتونه پرتله کړي دي. دا شخصیتونه زموږ د ټولنې د پېښو زېږنده دي، خو شاعر په ډېر هنري ډول دا سره پرتله کړي دي.

په افغانستان کې د ګڼو دردوونکو پېښو په منځ کې د کندهار د پنجوايي پېښه خورا دردوونکې ده، دې پېښې د ګڼو افغانانو او بشرپالو نړیوالو احساسات راوپارول، دې پېښې د شاعرانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

روح هم وټکوه، په لسګونو شاعرانو دې پېښې ته شعرونه وويل او ددې ډله ييز درد انځور يې وکاږه. ددې پېښې په اړه له ويل شويو شعرونو څخه ځانګړې ټولګه جوړه شوې. د يو شاعر د نظم يوه برخه:

وايه اسمانه!
چې په غبرګ کې دې،
رانه رانه
د سپوږمۍ خواته
ستوري چا وخوړل؟
او د ګلاب
له بوټي چا
په توره شپه کې
پاڼه پاڼه د غوټۍ
له غبرې ژوند
په سرو لمبو سوځوه؟...

(د پوهنمل حبيب زي د شعر يوه برخه)

او دا هم ددې پېښې په اړه بل شعر:

اخ جوړه بچي مې نه شته د کور ستنه مې ده ړنګه
وئ په خپلو وينو لامبي اوس يې ورې زما له څنګه
زما بچي خو مکتبيان وو، د دوی څه وو ستا له جنګه؟
وئ جوړه بچي دې ومره، سره کا پره سره پرنګه!

✵ ✵ ✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېګــاه دوا ړو رانــه غوښــتې يــو يــو ګــرم ټيکلـــی و
دا يــو ســره خولــه هلکــی و دا بــل ګــل غونــدې زلمــی و
اوس يـــې برېتـــې تـــاوولې پاچـــاهۍ تـــه جـــوړ ســـړی و
يــو مــې ســر تــه راتــه پــروت و بــل مــې پښــو تــه لکــه وری و

✵✵✵

چــې پــه تــوره نيمــه شــپه کــې ســور لېــوه پــر کالــه راغــی
لکــه ســپی چــې لېــونی شــي غورېــده پــر کالــه راغــی
هـــره خـــوا يې اورولـــې ســـرې ګـــولۍ لـــه ماشـــينګنې
خوند يې اخيست زموږ له چيغو غړمبېده پر کالـه راغـی

✵✵✵

مسلمانو خويندو ورونو ! زما دا خيرې ګريوان ګورئ؟
دا نوکــارې زمــا پــه مــخ کــې دا د وينــو نښــان ګــورئ؟
دا چې وينې وينې ژاړي، دا چې مرګ له خدايه غواړي
دا زمــا د بچــو پــلار دی، دا مظلومــه انســان ګــورئ؟

✵✵✵

د ده مخکــې تــوره شــپه کــې ، ســره کــا پر يــم لتــولې
پاچـــا زمـــوږه چيغـــې واوره ! يـــو خنځيـــر يـــم لتـــولې
پاچا سپي يې راشکارلي، پاچا سر يې راتـه لـوڅ دی!
پاچـا بنـد پـه بنـد يـې تولـه، ښـه پـه ځيـر يـم لتـولې

✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد شاه له خوبه پاڅه ، کنداری مېرمنه ژاړي!
سره کاپر ده څورولې یوه بله غزا غواړي
احمدشاه د تا په پښو کې یوې ښځې تندی ایښی
چا یې وړې لوپټه ده تا نه خپله حیا غواړي

❋❋❋

احمدشاه ! د سرو کاپرو ستا په مینه کې غوبل دی
هره شپه په کور را اوړي په سرونو مو اور بل دی
احمدشاه ! ککرۍ ډېرې ، خو د سر سړي مو نه شته
مورې به تړوله ورپسې شو خو کمی د یو اتل دی

❋❋❋

احمدشاه ! بېګاه یې بوره د جوړه زلمیو مور ده
دا کیسه څه نوې نه ده، هره ورځ په یوه کور ده
اخ په ویر یې کېنولې د تنکو ژړکیو خور ده
بیا د غم توره لمنه خوره شوې لور په لور ده

❋❋❋

احمد شاه ! کیسه مې واوره زما زړه له ژونده تور دی
د کافرو په لاسونو سوځېدلی زما کور دی
احمد شاه ! پاچا مې ژاړي، ورته ګوره دا یې زور دی
او د دین په نوم چې جنګ کړي دا هم خدای چې په زړه تور دی

❋❋❋

لویه خدایه ! زمورې په ملک کې د دستار سړی پیدا کړه
چې مشال غونډې بلېږي یو د کار سړی پیدا کړه!
سفید پوشه بلا ورکه ، ژړندوکي پاچا واخله!

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـو هوښـيار سـړي پيـدا کـړه د وقـار سـړي پيـدا کـړه!
(د عبدالهادي هادي شعر)

دي ډول ناڅاپي خونړيـو د پښـتو شـعر لمـن نيـولې، څه چې پـه ټولنه کې تېرېږي هغـه شعر تـه هم لاره کـوي. دا بـل ازاد شـعر هـم وګورئ:

بېړنی خبر

سره کرښه

ځل ځل

بل بل

ډېره لنډه

ډېره تېزه

را ښکاره شوه په سکرين

د تلوېزيون

ژر شوه تېره بيا راتېره

زړه مې ډب کړ

زړه مې ډيب کړ

زړه مې درز کړ

بيا به څوک وي؟

بيا به څوک؟

کوم وکيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم یو ملک
کوم ښوونکی
کومه پېغله
کوم ماشوم د ښوونځي؟
یو ځل بیا سکرین ته ځیر شوم
بیا الوتي
بیا پرېوتي
تورو خاورو کې شتهېږي
لاس یې یو سر یې بل چېرته
ټولوي یې اندامونه
د وجود
سپینو کڅوړو کې پولیس
پولیس هم په وینو رنګ
ځمکه هم په وینو سره
هلته پورته
رېبل شوي دي
د شنو ونو شاخونه
نیم دي سوي لوغړن
هلته لرې په بر شاخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی راځوړند کمربند

د ښوونځي د کوم ماشوم

ځاځکی ځاځکی

وینه ځاځي

مور یې ژاړي ګرېوان څیرې

لګوي تندی پر ځمکه

سولوي خاورې په خولې

وایي څه شو زوی مې څه شو؟

ما خو نن سهار چوف کړی

له قرانه مې تېر کړی

ټول سورت مې پرې ویلی

نو بیا ولې

نو بیا ولې

خدایه خدایه

لویه خدایه!

یو سپین ږیری هلته لرې

د پولیس ترڅنګ ولاړ دی

څوک یې نه پرېږدي صحنې ته

د لونګۍ شمله یې خوله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیخکه سترګو ته نیولې

دا سې ژاړي دا سې ژاړي

لکه چا یې چې سینه کې

د ځیګر ټوټه ربېلې

زه هم ګورم تلوېزیون ته

د سکرین پر مخ بیا لیک شول

شل ټپیان، شل وژل شوي

شل لا نور هم لا درک دي

یو سربول، یو سندرغاړی

یو وکیل د قوم سپین ږیری

یو ښوونکی

زده کوونکی

یوه مور

او یو تي روی هم شامل دي

په ټپیانو

او په مړو کې

ژر مې لاس کړ ټلېفون ته

یوه نومره مې کړه ډایله

وروره څنګه یې خیریت دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خو ښه يمه ته ښه يې؟
خو غږ نه راځي په فون کې
يو سورت دی، تلاوت دی
د قران د سورتونو
بيا مې زنګ
په زوره تېر کړ
وروره ځنګه يې خيرت دی؟
بيا سورت دی
بيا سورت
تلاوت دی تلاوت
شپبه پس زنګ راغی
له کوره
يو اواز و غريو نيولی
يو فرياد و غريو نيولی
ما ويل څه دي؟
ژړ ووايه؟
هغه هغه...
هغه بم چې نن چاودلی
ها ځانمرګی بريد چې شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ها چې شل يې دي وژلي
ها چې شل يې ټپيان کړي
ها چې ته پرې نازېدلې
ها چې ته پرې وياړېدلې
ها باتور او شمله ور
ها د قوم چې مخور
هغه ورور يې ستا وژلی
سترګو تور يې ستا وژلی.

د دا ډول پېښو په لړ کې د کونړ، شينوارو، شينډنډ، لغمان، هلمند، بره کي برک، ارزګان، پکتيا او په هېواد کې د نورو سيمو د حوادثو په باب ګڼ شمېر شعرونه ويل شوي، چې دلته د ټولو يادول ممکن نه دي.

۳- د پښتو شعر شکل:

په تېره يوه لسيزه کې د فورم له مخې اکثره هغه شعري فورمونه کارول شوي چې په پښتو کې ډېر دود دي، خو په دې کې غزل او ازاد فورمونه زيات کارول شوي دي. سربېره پر معمولو پښتو شعري فورمونو نوي رامنځته شوي شعري فورمونه، لکه (هايکو، ټپيزه او ټکوريزه) هم کارول شوي، خو څومره چې پښتو غزل او ازاد شعر د تېرو لسو کلونو حوادثو ته ځانګړي شوي، نور فورمونه د دوی په اندول د پېښو زيات

(c) ketabton.com: The Digital Library

منعکسوونکي نه دي. په تېره یوه لسیزه کې په پښتو شعر کې محتوایي او شکلي پرمختګ د واره لیدل کېږي، خو څرنګه چې د ټولنې په نورو برخو کې د نورو لسیزو په اندول زیات پرمختګ شوی دی. په پښتو شعر کې د ښکلاییز پرمختګ سرعت ډېر زیات نه دی. په تېرو لسو کلونو کې لږ تر لږه هر کال تر سلو عنوانو زیاتې شعري ټولګې چاپ شوي دي، د کمیت له مخې د نورو لسیزو په اندول دا یو ښه کمیت دی، خو او سنیو تخنیکي امکاناتو ته په کتو سره بیا هم دا د ګاونډیو هېوادونو د شعري اثارو تر کمیت ډېره ټیټه کچه ده.

په دې لسیزه کې ازاد شعر ډېره وده کړې، علت یې کېدی شي دا وي چې ازاد شعر په خپله لمن کې د ډېرو پېښو د ځایونې ظرفیت لري؛ یوه پېښه له پیله تر پایه انځورولای شي؛ شاعر ددې امکان لري چې د پېښې د انځورونې تر پایه خپل کلام وغځوي، خو په غزل او نورو مقیدو فورمونو کې د شاعر پر وړاندې ثابت محدودیتونه دي.

په پښتو کې درې نوي شعري فورمونه، (ټپیزه، ټکوریزه او هایکو) هم په دې لسیزه کې ښه وځلېدل خو لا هم ددې دربواړو شعري فورمونو پوخوالي ته لا ډېره لاره پاتې ده.

۴- په پښتو شعر کې د شعریت او شعاریت معادله:

کله چې په ټولنه کې بحراني حالت واکمن وي، په شعر کې یې هم د بحران انعکاس حتمي دی. ځینې ادبپوهان په دې نظر دي چې ډېر ښه ادبیات د اختناق په مرحله کې راټوکېږي، ښه مثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې روسي ادبيات ګڼي چې يوه زياته برخه يې د اختناق په شرايطو کې راټوکېدلې ده، خو اختناق او بحران په تېره بيا پوځي او سياسي بحران يو له بل سره توپير لري. د اختناق يو ډول په ټولنه کې دا سې يوه مرحله ده چې ټولنه کې عام نظم ټينګ وي، خو هغه اشخاص چې له حاکميت سره سياسي او فکري تضاد لري، هغوی ته خطر متوجه وي، په بحراني شرايطو کې د ټولنې ټول اقشار تر تهديد لاندې وي. افغانستان په تېرو نږدې درې نيمو لسيزو کې له همدا سې يو بحران سره مخامخ دی. تېره يوه لسيزه هم يوه لويه سياسي او پوځي بحراني لسيزه وه. ددې کړکېچ بېلابېل اړخونو، محتوا او تاثراتو شعر ته هم لاره کړې ده. ځينې شاعران په دې بريالي شوي چې د کړکېچنو پېښنو له انعکاس سره سره د خپل کلام هنري جوهر او شعريت خوندي وساتي. (شعريت) د شعر جوهر دی لکه (انسانيت) چې د انسان جوهر دی. يا (سړيتوب) د سړي. د عوامو په اصطلاح په يوه سړي کې چې سړيتوب نه وي، نور څه په کې نه پاتې کېږي. شعر کې هم چې شعريت نه وي او يا په کې کمزوری وي، شعار ورڅخه جوړېږي. شعار که څه هم مانيز بار لېږدوي، کېدی شي ښه او مثبت پيغام هم ولري، خو بيا هم که هنريت يې کمزوری وي، خوند يې له منځه ځي؛ ډېر عمر نه شي کولای. شعاري کلام کېدی شي د عوامو په ذوق برابر وي، خلک يې خوښ هم کړي او خوند هم ترې واخلي. ددې خوند علت به دا وي چې شعاري کلام ساده او تر يوه حده د عوامو په ژبه دی، بيان يې هم مستقيم دی او د هنر له کوم شفاف فلتره نه تېرېږي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو لسو کلونو کې په پښتو کې ډېر داسې نظمونه ویل شوي چې شعاري برخه یې تر شعریت یا هنري برخې درنه ده. په تېرو څو بېلګو کې هم موږ د شعاریت څرکونه ګورو، په تېره هغه شعرونه یا نظمونه چې د کومو مشخصو پېښو یا حالاتو انځورنه کوي، په هغو کې د شعاریت تومنه زیاته ده. شعاریت نه یوازې په ازاد نظم او غزل کې محسوس دی، بلکې د پښتو د ولسي شاعرۍ نورو فورمونو ته یې هم لاره کړې ده. لنډۍ چې د پښتو ولسي ادب یو خورا قیمتي غمی دی، په تېرو لسو کلونو کې ځینې داسې لنډۍ رامنځته شوي چې د شعار او تصنع ځانګړتیاوې په کې په څرګند ډول ښکاري. دا څو بېلګې به وګورو:

د مسینجر اواز دې خپ دی
یاره د سکایپ له لارې نیسه تماسونه
بیا شل اوریز مېچونه پیل شول
یار مې نوروز دی سپېنزان پرې لوبومه
جانانه صبر دې لږ ډېر کړه
په سرک ماین دی زه په پوله پوله ځمه
بیا به د چاکور کې غوغا وي
په هوا ګرځي د ناټو جنګي جازونه
هلیکوپټر په شان کړه شوه
د زړه په سر یې په راکټو وویشتمه
طالب بګرام کې خېټه وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوباما لالا قورمې خوند ورکوينه
ځانمرګی برید راباندې وکه
داسې خو مه وايه چې خوله نه درکومه
جانانه سمه امريکا يې
هم ملامت يې هم زارۍ درته کومه
زما کافر کافر جانانه
درته طالب طالب کېدم شهيد دې کړمه
جانانه سمه القاعده يې
زه امريکايم تل زارۍ درته کومه.

په دې لنډيو کې که څه هم د ټولنې عينې واقعيتونه شته، په تېره هغه څه چې په دې تېره يوه لسيزه کې عملاً پېښ شوي دي. پر عوامو به هم تر يوه حده ښې ولګي، خو هغه خوند او لذت چې د پښتو په اصلي ولسي لنډيو کې شته، په دې کې نه شته، دا يو څو ټپيزې به هم د بېلګې په توګه يادې کړو.

ښځه مېره ده مېړه ښځه
له مانه واوره غرب ته مه ځه
درته په لږ خبر وای وځه
دا ځي په بره ته په کوزه
که څه دې وويلې پوليس ته زنګ وهينه

✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

سهار کې وغواړي ښننه
ښګاه ته بیا وکړي وژنه
د مرګ مو لوړه شوه سلنه
له دوی به څوک وکړي پوښتنه
چارواکي اوس د ځان په حال ژړا کوينه

***

ديموکراسۍ کړله شاخداره
نه ځي مېړه سره په لاره
درناوی ورک شو خدای لپاره
ښځه مېړه باندې واکداره
د بچو حال به يې اينده کې څنګه وينه

د مفاهيمو مستقيمه او بربنډه افاده د شعر شعريت کمزوری کوي. د پښتو پر زيات شمېر نظمونو اوس د شعاريت سيوری خور دی. که په مجموعي ډول يې وارزو، په تېرو لسو کلونو کې د شعاري نظمونو کچه خورا زياته شوې ده. په ادبي غونډو، مشاعرو او نورو ادبي ناستو کې چې کله هم د شعر خبره مطرح کېږي او يا شعر لوستل کېږي، ناظمان يا شاعران کوښښ کوي، داسې شعر يا نظم ووايي چې د ناستو خلکو پر مزاج برابر وي، هغوی يې مستقيماً د مانا تل ته کښته شي او ژر پرې پوه شي. شاعر د خپل موقتي تشويق په خاطر د شعر اوږده عمر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي جوهر ته ډېره پاملرنه نه کوي. نو په دې خاطر يو شمېر هغه شعرونه يا نظمونه چې په مشاعرو کې لوستل کېږي او يا هم د انټرنېټ په څپو خپرېږي، د شعري جوهر مالګه يې کمه وي. په پښتو شعر کې شعاريت له ډېره وخته دود دی. تېره يوه لسيزه هم ترې مستثنی نه ده. د کميت له مخې که يې وارزو، په تېره يوه لسيزه کې ټول نظمونه چې د شعر په نامه ټولنې ته وړاندې شوي دي، په سلو کې نږدې شپېته يې شعاري تومنه لري. دلته په يوه ليکنه کې نه شي کېدلای د ټولو بېلګې وړاندې کړو. که د پښتو ادبياتو کره کتونکي په دې برخه کې دقيق کار وکړي، کېدی شي د شعاريت کچه کمه او د شعريت هغه پياوړې شي.

اخځونه:

١- د پيرمحمد کاروان يو شعر
٢-د عبدالهادي هادي يو شعر
٣-د سميع الله ترون يو شعر
۴- د محمد اسمعيل يون يو شعر
۵-د عبدالمالک بېکسيار يو شعر
۶- د طلاباز حبيبزي يو شعر
٧- د اسمعيل اړم څو ټېيزې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو ښه لیدلوري لپاره یوه ښه هڅه

دا لیکنه ما د ښاغلي (نور) پر یو علمي څېړنیز اثر (د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) باندې پر (۱۳۹۲ل) کال کړې وه.

(د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) د ښاغلي (نورولي خان نور) یو څېړنیز او شننیز اثر دی، د کتاب پر لومړي مخ لیکل شوي: ((د نړۍ د تېرو او راروانو سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو، فرهنګي او امنیتي چارو، اندونو او بنسټونو د شننو ټولګه)). که همدا یوه جمله هم څوک ولولي، نو د کتاب د منځپانګې پر ارزښت پوهېږي، همدا جمله ده چې سړی د کتاب د متن لوستو ته راکاږي، کله چې څوک د کتاب نیولیک ته متوجه شي، نو تلوسه یې نوره هم زیاته شي ځکه چې هر سرلیک یې خورا مهم دی، په تېره بیا هغو اشخاصو ته چې د سیاست، اقتصاد او نړیوالو اړیکو له صنف سره لېوالتیا لري. ښاغلي (نورولي خان نور) د یوه عملي او نظري سیاستوال او سیاستپوه په توګه د عملي تجرلو له یوه

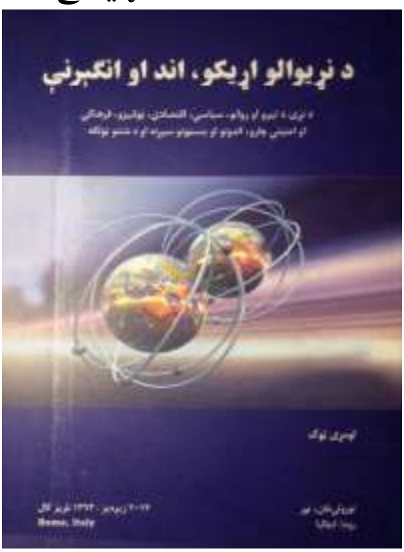

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسیر او بهیر څخه تېر شوی او بیا یې دا اثر لیکلی دی. دی هم لیکوال دی، هم سیاستوال، هم سیاستپوه دی او هم ادبپوه، هم یې کورنۍ له سیاست سره تړلې پاتې شوې او هم ده په خپله د خپل هېواد د سیاسي استازي په توګه خپله دنده پر مخ بیولې او هم یې د نورو سیاستونو ته پام کړی، هم یې له نورو هېوادونو سره د خپل هېواد سیاسي اړیکې ټینګ کړي او هم یې د هغوی روابط له خپل هېواد سره ټینګ کړي، د روابطو دا عملي پالل څه اسانه خبره نه ده. خو (نورصیب) سره د عملي او نظري تجربو یوه کارنده وسیله وه، په همدې وسیلې یې دا دی دا سې یو ښکلی ارزښتمن اثرو لیکه چې تر اوسه یې په پښتو ژبه کې ډېر کم ساری لیدل کېږي. دا اثر د خپلو پراخو او هر اړخیزو معلوماتو له امله ددې ارزښت لري چې د حقوقو او سیاسي علومو او یا هم د بشري علومو په نورو پوهنځیو کې د یوه درسي او مرستندوی درسي اثر په توګه تدریس شي. د بهرنیو چارو وزارت کارکوونکو ته هم خورا مهم دی، ځکه هغوی په خپل عملي سیاسي ژوندانه او دندو کې له همدې مسیره تېرېږي.

په پښتو ژبه د ادبي اثارو شمېر خورا زیات دی، کله کله پښتنو شاعرانو او لیکوالو د عامو لوستونکو غرور زیات کړی او د علم د عرضې کچه یې ورته راټیټه کړې ده، د علمي اثارو په اندول د ادبي او ذوقي اثارو زیاتوالی پر ښکاره ډول علمي اثارو ته زموږ اړتیا په ډاګه کوي، موږ باید له هرې لارې چې وي په خپله ژبه کې علمي اثار زیات کړو، تر هغه چې ژبه علمي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي، سياسي، مذهبي او دفتري ارزښت پيدا نه کړي، په ننواتـو او زور نـه ژبـه پـر چـا زده کـولای شـو او نـه پـرې خپلـې اړتياوې پوره کولای شو ، د ګران ورور (نور) دې خدای خونه لـه غنمو ډکـه او پـه نـور دې روښـانه لـري چـې زمـوږ د ټـولنې يـوې اساسي اړتيـا تـه يـې پـام وکـړ او د دې اثـر پـه ليکـول يـې يـو ، د علمي خدمت په برخه کې يـو سترګـام اوچت کـړ ، زه نـه غـواړمـه د دې اثر په باب ډېر څه وو ايم، ځکه اثر خپله ستاسو پـه لاس کـې دی، خو له ښاغلي نور څخه مننه هم پـر ځـان او ټـولـو هېوادوالـو د ده حق ګڼم، خدای (ج) دې دی اباد او سوکال لـري، لـه (نـوره) د (نور) د نور (نور) د خوربدو په تمه.

د نور د لازياتې رڼايي او نورانيتوب په هيله

په ډېر درنښت

پوهنوال محمد اسمعيل يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري

دا لیکنه پر (۱۳۹۴ل) د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس لپاره لیکل شوې وه او په پښتو څانګه کې د استادانو او محصلینو په یوه غونډه کې اورول شوې ده.

استاد الفت د خپلې لیکوالۍ په پنځوس کلن مثمر ژوندانه کې موږ ته ډېره ستره ادبي پانګه ډالۍ کړې ده. دا پانګه اوس د استاد الفت میراث ګڼل کېږي. دا میراث په منظومه او منثوره بڼه تر موږه رارسېدلی دی. زه دلته غواړم د استاد الفت همدې منثور معنوي میراث ته لږ تم شم او په دې کې بیا هم هغې برخې ته چې د منثور هنري نثر په بڼه ډالۍ شوې ده. په دې برخه کې بیا هم زه د استاد الفت د هنري نثر پر شکلي خواوو بحث نه کوم، غواړم دده په نثر په تېره بیا په هنري نثر کې د هغه پر فکري لیدلورو او فکري زاویو لنډه رڼا واچوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کې هېڅ شك نه شته چې استاد الفت د خپل وخت يو لوی مفکر انسان و. الفت داسې يو انديال شخص و چې د خپل فکر د بيان لپاره يې د نظم او نثر د بېلابېلو فورمونو وسيلې درلودلې، الفت د خپل فکر د بيان لپاره د نثر او نظم له وسيلو څخه په ښه ډول ګټه پورته کړه، په تېره بيا له نثر څخه او د خپل چاپېريال هره ناخواله يې په کې په ښه ډول منعکس کړه، د الفت اثار په حقيقت کې د خپلې ټولنې داسې يوه رڼه هنداره ده، که موږ غواړو د خپلې ټولنې تصويرونه په ښه ډول وګورو، نو دې هندارې ته بايد مخامخ شو. استاد محمد صديق روهي وايي: ((لکه څنګه چې ليو تولستوی ته د روسيې د انقلاب هنداره ويل کېږي هماغسې الفت د خپل ماحول د ټولنيزو جريانونو او مسلطو کلتوري ارزښتونو منعکسولو کې ستر نقش لوبولای دی.))[1] نو که څوك غواړي افغاني ټولنه په هر اړخيز ډول مطالعه کړي، د استاد الفت اثار دې ولولي.

د استاد الفت اثار نه يوازې د افغاني ټولنې هندارې دي، بلکې د ټول بشر د هيلو، ارزښتونو، ناخوالو او غوښتنو منعکسوونکي هم دي. د الفت فکر د زمان، مکان او محدودې جغرافيې تر بريدونو اوړي او د ټولې انساني نړۍ د هيلو انځورګري کوي. زه نه غواړم خپلې خبرې پسې وغځوم. اوس راځم د استاد فکري ليدلورو ته. لکه څنګه چې مې دمخه نغوته وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د بشري ژوند د هر ډګر تل ته وررسېدلې، خو زه دلته غواړم د استاد الفت د فکر يوازې شلو بېلابېلو ليدلورو ته نغوته وکړم:

۱- قانون او قانونيت: استاد الفت د يوې ټولنې د ژغورنې، پرمختګ او سوکالۍ تر ټولو غوره لاره دا ګڼي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولنه کې قانون پلی او ټولنه قانوني مسیر ته ورداخله شي، دی قانون تر ټولو ((ښه حاکم بولي)) چې کولای شي د ټولنې د هر رنځ لپاره د درملنې سبب شي. دی قانون داسې یو حاکم ګڼي چې: ((هغه نه نفس لري، نه نفسي خواهشات، نه یې په زړه کې ډار شته، نه طمع، نه له موقوفۍ وېرېږي، نه د ترفیع پروا لري. نه رشوت اخلي، نه تنخوا. نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعات کوي، نه د چا مخ ګوري، نه د چا څټ، نه زورور پېژني، نه غریب، نه یې څوك خپل دي او نه پردي، نه سپارش مني، نه تملق اوري، نه چاته خاندي، نه چاته وچولی ترویوي. پوهېږئ دا حاکم څوك دی، هو! قانون او عدالت))[۲] اوس چې زموږ ټولنه د لاقانونیت او بې عدالتۍ په منګولو کې راګیر ده، نو که غواړو درملنه یې وکړو، د استاد الفت تر پورتنۍ فکري نسخې ورته بله ښه نسخه نه شو پیداکولای.

۲- افراط او تفریط: افراط او تفریط لکه څنګه چې زموږ په دین کې مردود دي، استاد الفت د ټولنې داسې یوه ناروغي ګڼلې، چې زیان یې دوه برابره دی. که په یوه ټولنه کې دا دوه مرضونه حاکم وي، نو ټولنه به د یوه تن پرځای دوه تنه تلفات او ضایعات ورکوي. استاد الفت دا پورته محتوا په ډېره ښه بڼه په یوه واړه نثر (دوه جنازې) کې راوړې ده، دی وایي: ((په یوه ورځ په یوه ساعت کې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې، هغه یوه د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و، د هغه جنازه څلورو تنو په اوږه را اخیستې وه، ددې بل په جنازې پسې بې حسابه لوی او واړه موټرونه روان وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغـه یـوه وینـه نـه درلـوده، ځکـه مړ شـو، ددغـه بـل وینـه زیاتـه شوې او تېزه شوې وه، ځکه یې ژوند ونه شو کړای.
دوی دواړه مړه شول، مګر مرګونه یې یـو راز نـه وو او مرضـونه بېل وو، یو د نورو وینې هم څکلې وې او د بېتـه محتـاج و، چې ډاکتران یې له وجوده وینه وباسي، بـل تـه چا خپلـه وینـه نـه وه پرېښې او بې وینې و.
یو د افراط او بل د تفریط له لاسه مړ شو.))[٣]
الفت، افراط او تفریط په ټولنه کې یـوه داسې ټولنیزه نـاروغي بللې، چې ثبـات لـه منځـه وړي، عـدالت او اعتـدال تـر پښـو لاندې کېږي او د زیانونو کچه یې دوه ځله زیاتېږي.
٣- فکري ازادي: استاد الفت د ټولنې لـه مرضـونو او تنګنظریو څخه د خلاصون بلـه غـوره لار دا ګڼـي، چې پـه ټولنـه کې فکر او انتقاد ازاد شي او خلك پـه ازاده توګـه خپـل نظر او فکر څرګند کړي، دی انتقادي فکر او نظر یوه ((بېګناه بنـدي)) ګڼي چې په راخلاصون یې د ټولنې ډېر مرضونه تداوي کېـدلای او ډېر ابهامات روښانېدلای شي. دی په ((بې ګناه بنـدي)) کې وایي: ((پرېږدئ! پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ.
مه وېرېږئ د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.
فساد او شرارت له ده څخه نه پیدا کېږي.
د ده بندي کول لویه ګناه ده.
دی هغه یوسف دی، چې د بې ګناهۍ په سبب پـه زنـدان کې لوېدلی دی.
کـه دی لـه زندانـه راوالـوزي ستاسـې آینـده سـنجولی شـي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېږدئ! دا بې ګناه بندي پرېږدئ.
که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېرښه شان وکړي.
ستاسې ورځې به ماړه کړي، ستاسې برېنډ به پټ کاندي.
تاسې دغه ښکلی موجود په تورو خاګانو کې مه غورځوئ.
په زندانونو کې يې مه اچوئ!
پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
دی به ستاسې د ګډو وډو او پرېشانه خوبونو صحيح تعبيرونه وکړي.
ډېرې سختې، مبهمې او مجملې غوټې به پرانيزي.
دی د راتلونکي حال پيشبيني کولی شي.
د طبيعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.
د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.
پرېږدئ پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زياتېږي.
وطن رڼا کېږي او ړانده بينا کېږي.
دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.
دی ډېر پېچومې اوارولی شي.
دی ډېرې کږې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.
ما خوب ليدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسۍ کېني.
ښه فکروکړئ.
دا بندي څوک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس له ډېره فکره وایم
فکر دی فکر!))(۴)

۴- مضر احتیاط او مضر مصلحت: په عام ډول که څه هم په هر کار کې احتیاط او دقت ښه شی دی، خو هر هغه څه چې تر خپل ټاکلي برید او حده واوړي، پر افراط او تفریط بدلېږي او لکه څرنګه چې دمخه مو اشاره وکړه، د استاد الفت له نظره د افراط او تفریط پایلې ډېرې ناوړه دي. دغسې په یوه کار کې تر حده زیات احتیاط هم د ګټې پرځای تاوان زیاتوي او د یوه ضروري او ممکن کار د ناممکنۍ سبب ګرځي. استاد الفت د ((مضر احتیاط)) په نامه یوه نثر کې د ناوړه احتیاط عواقب ډېر ښه تشریح کوي او وایي: ((که رښتیا ووایم مونږ ډېرې هوښیارۍ او ډېرو احتیاطونو برباد کړي یو. یو چا زمونږ په حق کې ویلي وو، دا خلک له ضرورته زیات هوښیار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښیاري، چې له اندازې نه زیاته شي او هام قوي کوي.

احتیاط، چې ډېر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیارۍ مشهور و او هر چا به چې کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

د ده د هوښیارۍ او احتیاط یوه نښه دا وه، چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق را نه ووست او ویل به یې که کله برق شارټ شي، نو حریق به واقع او کور به مې وسوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده دا عدت و، چې په موټر کې به نه سوریده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و، ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېر لږ وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زمونږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذیب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضر بولي.))(۵)

د استاد الفت دده په نظر د داسې احتیاط کارو مخه نیول په کار دي.

۵- مینه، عواطف او زور: استاد الفت په خپل یو فکري لیدلوري کې مینه، عواطف او زور سره پرتله کوي. الفت په دې نظر دی چې مینه، عواطف او ښکلا هغه پټ قوتونه دي چې د زور اسباب، وسایل او د یو انسان زیات فزیکي طاقت یې هم تاب نه لري او د هغو پر وړاندې د تعظیم سرونه ټیټوي. استاد الفت همدا مینه، ښکلا او عاطفه د انساني نړۍ د سرکښه هوسونو د مهارولو وسیله ګڼي او وایي؛ د مینې په برکت په کور کې کمزوری کوچنی تر زورور مشره زیات قوت لري، هغه د ((قوي او ضعیف)) په نثر کې دې موضوع ته اشاره کوي او وایي: ((د دنیا دود او دستور خو دادی چې زورور به کمزروی وهي او ضعیف به د قوي له لاسه په عذاب وي، مګر په کورونو کې د مینې او محبت تقاضا بل راز ده، هلته یو کوچنی ماشوم خپل مشر ورور په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځپېړو وهي او خاندي، يعنې له ټولو نه کمزوری په ټولو زورور دی.

ما ته دغه کورنی دود او دستور ډېر ښه ښکاري او له خدايه غواړم، چې دا رواج عام شي. پدې پوهېږم چې په هر کاله کې همدغه حال دی او په هره کورنۍ کې کوچنيان په لويانو زورور او زړور دي.

د ګيرا او ترسا په کاله کې هم د کوچينانو زور چلېږي او جوړ د ناجوړه په مخکې منډې وهي، مګر چې له کورونو نه د باندې وګورو، نو بيا قوي پرضعيف مسلط دی. د دنيا طبيعي قانون همدغه دی، چې غټان او لويان به په وړو او بيوزلو سوك او ځپېړه پورته کوي او د قوت خاوند به هېڅ تحمل او حوصله نلري.

د دغه ظالمانه قانون د ماتولو دپاره، چې پاك خدای څه شی پيدا کړی هغه مينه او عاطفه ده.

د مينې او محبت په نړۍ کې ضعيف او کوچنی د لوی او قوي تر ځپېړو لاندې نه دی، بلکې کوچنيان په لويانو حکومت کوي او د وړو پادشاهي ده.

مونږ ښځه عاجزه بولو، مګر مينې او محبت ډېر زورور او پياوړي د دوی دخوښې او رضا تابع کړي دي.

څنګه چې په زړه زمانه کې دېوان د ښاپېريو تابع وو اوس هم د قوت او قدرت خاوندان د دغه ضعيف او لطيف جنس په مقابل کې ډېر ضعيف معلومېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که عشق او مینه په منځ کې نه وي، نو د دیو او ښاپیرۍ زور هېڅکله برابر نه دی او یو ماشوم هېڅ وخت د سپین ږیرو په ږیره لوبې نشي کولای او نه د مشرانو پر اوږو سپریدلی شي.
یوه ورځ یو ماشوم یو غټ سرۍ له لمنې ټینګ نیولی و او کاله ته یې په زوره بیوه هغه خپله لمن د ده له لاسه خلاصه نکړی شوه که څه هم د ده زور او د هغه زور برابر نه و د ماشوم مینې او محبت د ماشوم په پنجوکې دغه قوت ایښی و، چې یو لوی سړی یې ځان پسې راښکوده او هغه هم ځان نشو خلاصولی.
که زما فکر صحیح وي، نو قوت او قدرت هماغه د پخوا زماني دیو دی او مینه هماغه ښاپیرۍ ده، چې دیوان یې د فرمان لاندې وو.
که د مینې او عاطفې ماشوم د هر څنګه لوی سړي ګریوان ته لاس واچوي یا یې لمن ټینګه ونیسي خوك ترینه ځان نشي خلاصولی، ځکه چې دا قوت په ټولو قوتونو زورور دی.
زه مینه او عاطفه د زور او قوت په مقابل کې، ځکه ماشومان بولم چې زور او قوت ډېر پخوا پیدا شوي دي او انساني عواطف، انساني رحم او شفقت وروسته پیدا شول، یعنې هماغه شان چې فرعون له موسی نه دمخه دنیا ته راغی، حیواني غرایز هم له انساني عواطفو نه ډېر پخواني دي او د عمر په لحاظ عواطفو ته کوچنیان ویلی شو، مګر دغو کوچینانو ته پاك خدای هغه قوت ورکړی دی، چې فرعونیان ترینه په خوب کې هم وېرېږي او بد بد خوبونه ویني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوك په دنیا کې د صلح او سلام غوښتونکي دي او غواړي، چې د ناروا او ظلم مخه ونیسي، نو یوه داسې اختراع په کار ده، چې د عشق او مینې له عنصر نه پکې کار واخیستل شي.

دا اختراع د دماغ کار نه دی د زړه کار دی او د زړه توجه ته ضرورت لري. پدې باب کې ساینس او تخنیك ته رجوع نه ده په کار، دا افتخار که هر وخت دنیا ته حاصلیږي، نو د شعر او ادب په لمن کې به وي او د زړونو په مملکت کې به پیدا شي.)))[۶]

استاد الفت د (فاتح) په نامه په یوه بل نثر کې د مینې، ښکلا او عاطفې قوت داسې څرګندوي: ((سکندر له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره ښار ته راغی، د ښار له خلکو سره یې څو ځله زورور جنګونه وکړه.

له دواړو خواوو نه ډېر خلك ووژل شوه، ډېرې وینې تویې شوې، ډېرې ککرۍ تر پښو لاندې شوې، وروسته له ډېرو جګړو هغه د مړو په سرونو پښې کېښودې او د لوی فاتح په حیث ښار ته ننوت.

دی ډېر په قهر و. ده غوښتل چې ښار لوټ کړي او قتل عام جوړ کړي، مګر دا کار ده ونشو کړی، ځکه چې په ښار کې یو پټ قوت موجود و، چې ده ورسره مقابله نشوه کولای. دی چې ښار ته ننوت په یوې ډېرې ښکلې پېغله یې سترګې ونښتې او په یو ځل لیدو یې زړه بایلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوك، چې بې زړه شي هغه بيا جنګ او جګړه نشي کولی، ځکه ده هم له خپل ټول قوت او قدرت سره ځان دغې پېغلې ته وسپاره.

دغه لوی فاتح، چې د عشق او مينې په پنجو کې ګېر شو بل راز شو او د خپلې معشوقې د خوښې دپاره يې د ښار د خلکو خدمت ته ملا وتړله.

دغه وخت دا معلومه شوه، چې دی فاتح نه و فاتح بل ځوك و. دی په دې نه پوهيده، چې په ډېر زور او قوت خپل ځان يوه قوت او قدرت ته سپاري، چې له سلطان او شهنشاه نه د خلکو خدمتګار جوړوي.

په ريښتيا، چې د عشق مقام ته رسېدل هم څه اسانه کار نه دی او د ښکلا په دربار کې پادشاهي هم په تعظيم او احترام سرټيټوي.

هلته محمود د اياز تابع دی او سکندر هم په يوه نظر بل راز کېږي او قهر و غضب خپل ځای مينې او محبت ته پرېږدي.))[٧]

۶- **مشرتوب**: سياسي، ټولنيز او مذهبي مشرتوب چې د يوې ټولنې د ثبات، پرمختګ، انسجام او سوکالۍ لپاره خورا ضروري دی، استاد الفت يې د انتخاب لپاره غوره معيار د شخص کيفيت ګڼي. استاد الفت وايي هغه ځوک بايد د يوې ټولنې د مشرتابه مسوليت پرغاړه واخلي چې تر هغه بل يې کيفيت او ظرفيت زيات وي، دی بايد دمخه او هغه نور بايد ورپسې وي. د الفت په نظر که په ټولنه کې د مشرتابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره باکفایته اشخاص دمخه وي، نو ټولنه څو ځله زیات پرمختګ کولای شي او که وړ اشخاص شاته او کم کفایته او یا هم بې کفایته اشخاص دمخه وي، نو څو ځله د ټولنې د شاتګ امکان شته. استاد الفت خپل دا تعبیر، تحلیل او ارزونه د ریاضي په عددونو کې توضیح کوي. هغه د ((حسابي خبرې)) او ((استاد وویل)) په نثرونو کې د ریاضي د عددونو د موقعیت او کیفیت له مخې په ټولنه کې د مشرتوب دریځ ټاکي، دی د ریاضي د استاد له خولې وایي: ((تاسې باید هر وخت له ځان سره حساب وکړئ او حسابي خلك اوسئ!

د ده یو حسابي درس دا و: که یو عدد له بل سره داسې یو ځای کړو، چې یو پاس او بل لاندې وي لکه ۲ ۲ نو څلور(۴) ترینه جوړېږي او د دواړو وجود هم په خپل حال نه پاتې کېږي، که دواړه څنګ په څنګ یو ځای کړو لکه: ۲۲ دوه ویشت ورنه جوړېږي او دوه شلې کېږي. د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاتې کېږي، ځکه چې دلته د ملګرتیا او ورورولۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت کې تفوق، تسلط او محوه کول معلومېږي.

ده ویل: که دوه مساوي عددونه لکه: (۱-۱) (۲-۲) (۳-۳) هریو له بل نه وړاندې یا وروسته کړو نتیجه یې یوه ده، مګر په دوه متفاوتو عددونو کې تقدم او تاخیر ډېر زیات فرق راولي او په مقدار کې ډېر تفاوت راځي. که مونږ(یو) او (نه یو) ځای کوو او داسې یې لیکو (۱۹) نونس کېږي، مګر شل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي نه، که همدغه دوه عددونه داسې ولیکو(۹۱)خبره سلوته نږدې کېږي او ډېر زیاتوالی پکې راځي.))

((همدغه سبب دی چې په جوامعو کې هغه څوک دمخه کېږي چې قدر او مقدار یې له هغه بل نه زیات وي او د ده په مخکې توب باندې د جامعې قدر او قیمت ډېر لوړېږي، مونږ باید په دې سُر پوه شو او د هر چا استعداد معیار، مبلغ او مقدار ته وګورو.))[۸]

۷- **فکر پالنه:** لکه څنګه چې دمخه مو یادونه وکړه استاد الفت (فکر) او د (فکر ازادي) د ټولنې د ژغورنې بنسټ لاره ګڼي، خو تر هغه پورې چې د فکر او مفکر لپاره د ژوند بستر برابر نه شي، نه فکر وده کولای او نه مفکر راټوکېدلی شي. له همدې کبله استاد الفت د فکر روزونکي او فکر پالونکي رول مهم ګڼي او ان تر مفکره یې هم درجه لوړه ګڼي. استاد الفت د فکر پالونکي ته خطاب کوي او وایي: ((دلته د فکر او قلم خاوندان ډېر دي، مګر د فکر او قلم د ازادۍ علمبرداران ډېر لږ دي، ځکه ستا مقام له نورو نه هسک ګڼم، که څوک تا ته د فکر خاوند ونه وایي، زه ورسره کار نه لرم، مګر که د فکر خاوند تا خپل حقدار ونه ګڼي، زه به ورته بې انصافه ووایم.

هغه څوک چې په وطن کې هېڅ ونه لري او د وطن د ازادۍ لپاره سر ورکوي په وطن باندې حق لري. همدغه وجه ده چې د فکر پالونکي مقام له فکر لرونکي څخه ډېر اوچت دی او زه هم دواړو ته په یوه نظر ګورم.))[۹]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- **د خدمتګارانو پېژندنه:** استاد الفت په دې نظر دی چې په يوه ټولنه کې د رښتينو خدمتګارانو پېژندنه اسانه کار نه دی، په تېره بيا په وروسته پاتې ټولنه کې. په داسې ټولنو کې خدمتګاران نوموړکي او نوم پټي دي، هغه څوک چې خلکو ته خدمت کوي، ضرر نه رسوي، امر و نهې نه صادروي، هغه د خلکو په سترګو نه ښکاري، خلک هغه خلک ښه پېژني چې د بادار په بڼه ځرګند شوي وي، الفت دا موضوع چې زموږ د ټولنې يو حقيقي تصوير لري، د ((خدمتګار)) په نامه په يوه نثر کې په خورا ښکلې بڼه تشريح کوي: ((هلته يو ړوند بې لارې روان و، هغه پر سمه لاره برابر کړ، مګر ړوند پوه نشو چې زما رهبر څوك دی.

يو بل په خواږه خوب ويده و، په خوا کې يې يوه منګرې سر را اوچت کړ، هغه په بيړه وواژه او ويده هماغسې ناخبره پاتې شو.

د شپې په مسجد کې ناروغه مسافر زګېروي کول، هغه يې په خدمت کې شپه سبا کړه، مسافر سباوون خواته مړ شو او خپل زړه سواندی خدمتګار يې ونه پېژانده، هغه پر لاره روان و، يو ماشوم ته يې يو موټی مېوه ورکړه، مګر يوه هم ونه پيژانده، چې دی څوك دی.

له دې لويې لارې نه هغه ډېر اغزي او کاڼي لرې کړه، مګر څوك چې سبا ته پر دې لاره راځي د هغه له خدمت څخه نه خبرېږي او هغه نه پېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښتیا، چې مونږ خپل خدمتګاران نه پېژنو او باداران ډېرښه پیژنو.))[10]

۹- **ملي خپلواکي**: استاد الفت ازادي د یوه ملت د بقا او پرمختګ اصلي ضامن بولي او د ملي خپلواکۍ او ملي ناموس د ساتنې او پالنې لپاره د ملي احساس شتوالی ډېر مهم ګڼي او وايي: ((د استقلال ساتنه د ملت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري، که د غه احساس په یوه ملت کې کمزوری شي، هغه د استقلال په قدر و قیمت نه شي پوهېدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

مونږ باید خپل ملي شعور او ملي احساس ډېر ټینګ وساتو او د خپل استقلال تقویه ورپورې مربوطه وګڼو.))[11]

۱۰- **فساد او رشوت**: فساد او رشوت یوه داسې ناوړه پدیده ده چې د ټولنې انډول له منځه وړي، عدالت په کې تر پښو لاندې کېږي، د ژوند د سالمې ودې مخه نیسي او په لسګونو نور لوی او واړه مرضونه ورڅخه راټوکېږي. په تېرو څو کلونو کې زمونږ هېواد له دې ناروغۍ سره لاس او ګرېوان دی. رشوت خواره او فسادګر هر څه خوري، خو هېڅ مړېږي نه.

استاد الفت همدا رشوت او رشوت خور د ډېرو ناروغیو او مرضونو عامل ګڼي، په ټولنه کې چې چېرته کومه ناروغي ګوري، نو رشوت خور د اصلي عامل په توګه ورته وریادېږي، دی په یوه نثر ((رشوت خوره! ته راپه یاد شوې)) کې د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انځور تشریح کوي وايي: ((چاوويل: تندبږي، مګر مرېږي نه، ما ته سمدلاسه ته راپه یادشوې.
بل وويل: ګېډه خو يې مړه ده، مګر سترګې يې وږې دي، بيا ته را په ياد شوې.
يوه وويل: قصاب نه دی، مګر ډېر خلک يې بې تيغه حلال کړې دي، دلته هم ته را په ياد شوې.
هغه بل وويل: منګولې او پنجې يې د لېوانو نه دي او خونخوار دی، دا ځل هم ته را په ياد شوې.
بې ګناه خلک مې په زندان کې وليدل، ته را په ياد شوې.
هغه ورځ چا پوښتنه وکړه، چې په غلو زهېر، د مجرمينو طرفدار د مظلومانو دښمن، د نا حقۍ ملګری، د قاتلانو حامي څوک دی؟
ماته ته را په يا دشوې.))[۱۲]

۱۱- سياست او سياستوال: استاد الفت د

سياست اصلي او ظاهري رنګ او د سياستوال ظاهري منطق او باطني حالت ته هم سخت متوجه دی، د عمل او وينا ترمنځ تضاد د سياست يوه ځانګړنه ګڼي. اکثره شرقي ټولنې چې اوس د سياسي تجربې له تلې وتلې، د سياست په باب د استاد الفت نظر پرې د تطبيق وړ دی. په تېره بيا زموږ په خپله ټولنه کې. استاد الفت د (سياست) په باب وايي: ((وايه يو څه کوه بل څه.
له بل نه پوښتنه کوه! پخپله هېڅ مه وايه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شپه کې د لمر وړانګې ښيه! په ورځ کې د تورتم ننښې.
که خبر وې ځان ناخبره کړه! که خبر نه وې د باخبرۍ مظاهره کوه!
شکره لکه مرچ خوره، مرچ لکه شکره.)) (۱۳)

۱۲- **حقيقت موندنه:** الفت د يوه رياليست او متجسس ليکوال په توګه تل د حقيقت په لټه کې دی. هغه پر رښتيا او رښتينو خبرو مين دی. چل او فريب سره يې ورانه ده. هغه څوک د ټولنې او خلکو خدمتګار ګڼي چې ټولنې ته رښتيا ووايي او حقيقت راوسپړي. د الفت په نظر څوک چې حقيقت پټوي، تر ټولو ستر غل همغه دی. الفت دا ډول غل تر ظاهري او هغو غلو چې د خلکو د کور مالونه لوټوي، ډېر خطرناک بولي، دا ډول غله حقيقي غله بولي، په خپل يوه نثر ((حقيقي غل)) کې يې څېره داسې انځوروي: ((په رڼا ورځ يې د ډېرو خلکو په مخکې ډېرخه له موږ نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وايې که نه!

زه خويې غل بولم.
هو! غل دی مګر دپوليسانو په نظر کې نه.
د دې غله لاس قاضي او مفتي نه پرېکوي.
هېڅوک دا غل نه نيسي او نه يې بندي کوي.
د دې غله په ږيره خلې نښته.
ده ډېرخه له موږ نه پټ کړي دي او ډېر زيان يې را اړولی دی ده له موږ نه سره و سپين نه دي پټ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی ډېرلوی غل دی.
د ده غلاډېره لویه او ستره غلا ده.
دی مال نه پټوي.
د ده غلاته په عادي نظرمه ګورئ!
دی زموږ پیسې نه پټوي.
ده ته دمال او دپیسو غل نه شو ویلای.
دی موږ نه خپل ځان او خپل بد بد کارونه پټوي.
دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.
ځان او حقیقت پټول ډېره لویه او ستره غلاده دا غلاد یوه ملت او مملکت کور ورانوي او ملکونه بربادوي.
په سترګو ننوزي.
له سترګو سره دښمني لري.
هو! داغل له سترګو نه رانجه نه پټوي، سترګې پټوي له مونږ نه ډېر حقیقت پټوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل وو ایو.))(۱۴)

۱۳- قوت او طاقت: د ځواک، قوت او طاقت تعریفونه بېلابېل دي، هر څوک یو قوت د خپل نظر او تعبیر له مخې تعریفوي. څوک علم قوت بولي، څوک زر، څوک زور، څوک ټانکونه، څوک لښکرې، څوک مېړونه او څوک د دنیا نور اسباب، خو د الفت په نظر دا د دنیا اصلي قوت او طاقت نه دی، خو که دا ټول یو چا سره وي چې زړه، اراده او عقیده ونه لري، هغه هېڅ نه شي کولای، استاد الفت د ټولو قوتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

محرک، بنسټ او ډاډ ځای عقیده بولي. استاد الفت عقیده داسې یو ستر قوت ګڼي چې هېڅ بل قوت ورسره د پرتلنې وړ نه دی: ((څوک وایي مال دی او څوک یې په صنعت او تخنیک کې لټوي، ځینې وایي چې علم دی او ځینې یې په ډېرو افرادو غواړي، مګر کله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډېرو لښکرو ترشا له هوایي طیارو نه پورته نظر کوي، یو دا راز قوتویني، چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی، له دې قوت سره نه اور او اوبه مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کېږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او له یوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له یوه ملت سره نه وي او نور هرڅه وي، ته یقین وکړه چې هېڅ یې نه په کاربږي او هرڅه یې پردي دي.

بې عقیدې انسان هېڅ نه دي کړي او هېڅ نشي کولی نه به یې وروسته تردې وکړي، څوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا یو داسې شی نه پېژني، چې دا ټول ورځنې ځار کړي هغه ته د لویو کارو هیله هېڅ وخت نه کېږي.

عقیده په انسان کې یو فعال عقل، نه وېرېدونکی عشق، فرهادي عزم او یو سیلابي حرکت پیدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی یې مخه نشي نیولی.

د نړۍ په غولي کې چې څه حق او ناحق جنګونه شویدي او کوم کام یا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العاده مقاومت ښودلی، هغه ارومرو په یوه عقیده بنا دی، چې من حیث عقیده ورته ستر قوت ویلی شو. عقیده په اصل کې د انسان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او حیوان حد فاصل دی، چې د خپل شعوري ماهیت او متین موجودیت په لحاظ د ډېرې ستاینې حق لري، مګر وروسته چې یو خارجي موجود او جزیي مفهوم پیدا کوي، نو په دوو نوعو بېلېږي، چې حق او باطل عقاید ورته وایي او په دواړو صورتونو کې ورته قوت ویلی شو.

همدغه عقیده ده چې د چا دپاره ایمان او د چا دپاره مسلک شي، څوک یې خپل نصب العین بولي او د ځینو دپاره عشق او مایه وګرزي.))[۱۵]

۱۴- **د ظلم نتیجه**: دا متل ډېر مشهور دی چې د ظلم کاسه نسکوره ده. د ظلم انجام ښه نه دی، ظالم به اخر تر پښو لاندې کېږي او څېره به یې بربنډېږي. د ظالم او مظلوم څېره د قضاوت په وروستي پړاو کې څرګندېږي. استاد الفت له شاعر څخه هیله کوي چې د عادلانه قضاوت لپاره قلم اوچت کړي او دا د شاعر دنده ګڼي چې د ظالم او مظلوم ترمنځ توپیرونه په هنري ښه افاده او خپل مثبت پیغام ولس ته ورسوي. دی دا کار د شاعر تر ټولو غوره تحفه بولي چې ولس ته همدا ډول پیغامونه ورسوي. ((د شاعر تحفه)) په نثر کې وایي: ((زه چې ورغلم هغه په کوټنۍ کې ناست و، سر یې په ګرېوانه کې ښکته کړی و، فکري عبادت یې کاوه.

کله چې هغه سر راپورته کړ او پر ما یې نظر ولوېده، ما خپله تحفه یو د پړانګ پوستکی او یو غزنیچې پوستین د هغه په مخ کې کېښوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وویل: دا یو د ظالم پوټکی دی، ځکه له پښو لاندې لوېږي، دا بل د ضعیفانو له پوستکو نه جوړ دی او پر غاړې پورې تعلق نیسي.

د شاعر تحفه باید همدغسې وي او همدغه معنی ولري.

دی باید دا دوه منظرې همدغه راز وښیي او خلك په دغه رمز ښه پوه کړي.

په دغو خبرو زه له خوبه راویښ شوم او په خوب کې د خپل خوب په تعبیر پوهېدلی وم.))[۱۶]

۱۵- وړوکوالی او لویوالی: استاد الفت

وړوکوالی او لویوالی په ظاهري لویوالي او کوچنیوالي کې نه ګوري، دی هغه شی لوی ګڼي چې په خپله (اصل) وي، نور ټول شیان چې له همدې اصل څخه راوتلي وي، که څه هم له اصل څخه لوی ښکاري، خو په حقیقت کې تر هغه کوچني دي. الفت په دې نظر دی چې که اصل له منځه لاړ شي، نو ټول هغه شیان چې له دې اصله راټوکېدلي او ډېر لوی ښکاري او یا هم لوی وي، له منځه ځي. لوی شیان تر یوه وخته لوی وي، دایمي ژوند نه لري، خو اصل همغه شی دی چې که ظاهراً ډېر کوچنی ښکاري، خو عمر یې دایمي دی. الفت د ((لوی او وړوکي)) په نثر کې دا موضوع په ډېر ښه ډول بیانوي، وایي: ((په شفتالو کې زړی دی په زړي کې ونه ولاړه ده.

د غنمو په وږو کې دانه شته، په دانو کې همدغسې وږي شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چرګه کې هګۍ ده په هګۍ کې چرګه ده.

دغه یوه دانه پندانه، چې ګورې تېل او پلته دواړه لري او په حقیقت کې بله ډیوه ده، مګرستا سترګې دغه رڼا نه ویني.

ته خبرنه یې، چې په یوه دانه او په یو څاڅکي کې عالمونه پراته دي.

ته پخپله هم دغنم په دانه کې وبده وې بیا دې په یوه څاڅکي اوبو کې لامبو وهله نن په لویه بېړۍ کې ناست یې او په لویو دریابونو کې ګرځې.

څه شی، چې ته وړوکی ګڼې هغه هم لوی دی یا هغه څه، چې تا ته لوی ښکاري هغه هم کوچنی او وړوکی دی.

ته ونه لویه ګڼې هغه په یوه زړي کې ده.

تا ته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شوې ده.

دغه غټه هندوانه، چې ګورې کال ته نه پاتې کېږي او عمر یې ډېر لنډ دی، دغه د هندوانې کوچنی زړی تا ته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړي قیمت له هندوانې نه لږنه دی.

که زړی ورك شو هندوانه ورکېږي.

نو راشه هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه ګڼه، ځکه چې دلته غټ او کوچنی لوی او وړوکی نشته، ټول برابر دي یوازې خدای لوی دی او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نن ورځې ديموکراسي له همدغسې ژوند کتنې څخه پيدا شوې او د ډېر دقت نتيجه ده.))[۱۷]

۱۶- **غوړه مالي**: غوړه مالي او غوړه مالان يوه بله ناروغي ده، چې ډېر واکمن او ډېر دربارونه يې له ګړنګونو غورځولي دي. همدا غوړه مالان دي، چې د واکمن هرې نامنطقي خبرې ته منطقي رنګ ورکوي او په دې وجه خپل موقف ساتي. استاد الفت په دربيو مختلفو دريځونو کې د يو غوړه مال د ژبې اړولو مهارت ته ګوته نيسي او د هغو ماهيت څرګندوي وايي: ((يوه پاچا له چانه پوښتنه وکړه، چې زما په ورغوو باندې ولې وېښته نشته.

هغه وويل: ځکه چې پاچا پخپلو لاسونو باندې په لپو لپو روپۍ خلکو ته ورکوي او ورغوي يې سولېږي.

پاچا وويل: چې د نورو خلکو ورغوي، خو هم ماغوندي دي.

هغه وويل: هغوی هم پخپلو لپو ستا له لپو نه څه اخلي او ورغوي يې سوليږي.

پاچا بيا وويل: هغه چې زه هېڅ نه ورکوم د هغوی ورغوي هم دغه شان دي.

هغه په ځواب کې وويل: هغوی چې ستا بخششونه د نورو په حق کېويني، نو له ډېر حسرت او ارمانه خپل ورغوي سولوي او افسوسونه کوي.))[۱۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷- **خیال او فکر**: لکه څنګه چې مو د مخه یادونه وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د ژوند هر ډګر ته رسېدلي، خپله هم شاعر او فیلسوف دی، د خیال او فکر، شعر او فلسفې پر رمزونو پوه دی. استاد الفت د لوړ خیال او ژور فکر نتیجه یوه ګڼي، د شعر او فلسفې مفهوم او د بیان مقصد هم یو ګڼي. د استاد یو نثر ((شعر او فلسفه)) نومېږي. ده په دې لنډ نثر کې یوه ډېره لویه مانا، پرتلنه او بیا نتیجه رانغاړلې ده. هغه وايي: ((وربځې پورته په هوا کې دي، ځاګانې ښکته په ځمکه کې.

هغه څه چې په هسکو وربځو کې شته په ژورو ځاګانو کې هم شته په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي.

د لوړ خیال او د ژور فکر نتیجه یوه ده.

ته: یا خپل نظر ډېر لوړ کړه یا په خپل ګرېوان کې ډېر سر ښکته کړه:

د شاعر او فیلسوف فرق

همدغه دی

زه شعر او فلسفه دغه

شان ګڼم))(۱۹)

۱۸- **ژوند او حرکت**: الفت ژوند د حرکت محصول ګڼي، هغه ژوند چې حرکت په کې نه وي، هغه کې برکت نه وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ساقط وي. الفت په دې نظر دی، هغه څوک د ژوند ، ښکلا او خوراک حق لري چې د حرکت په حال کې دی. هغوی چې ځای پرځای ناست دي، د الله قانون هم د ښکلا او خوراک مستحق نه دي ګڼلي، الفت د شریعت دې رمز او مجوز ته د یوه لاروي د منطق په هنداره کې اشاره کوي او دا بیانوي چې ژوند ، ښکلا او خوراک هغه وخت کېږي. چې انسان د حرکت په حال کې وي. استاد الفت وایي: ((مونږ د خپلو کورونو له څنګه په دېره کې ناست وو.

له پاسه یو لاروی راغی د ونې ډډ ته یې ډډه ولګوله.

له ملانه یې ډوډۍ پرانیستله او له څه شي سره یې په خوند خوند خوړله، مونږ وږي تږي وو ، هغه ځان موړ کړ او یخې اوبه یې وڅښلې.

مونږ روژه وو. هغه بوزه و ، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.

لاروي وویل: ماته دخوړلو اجازه شته او تاسو ته نشته.

ماته خدای خواړه او اوبه رواکړي دي، په رمز او معنیٰ پوهېدل په کار دي.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي، تاسې د دغه عملي تعلیم په اصلي معنیٰ ښه فکر وکړئ!

تاسې ولې وږي یاست او زه موړ یم؟

زه په کار او مقصد پسې روان یم او تاسې ځای پر ځای پراته یاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسو حرکت لنډ دی، ځکه يې وړې کړئ!
تاسې د خدای قانون منلی دی، مګر پوه شوي پرې نه یاست.
زه راوګرځېدم، چې تاسې په دغه راز پوه کړم او له لوړې نجات ومومئ، پاڅېږئ روان شئ او لرې ځای په نظر کې ونيسئ!
لوږه او تنده په توقف او سکون کې ده په حرکت کې نشته.))[٢٠]

١٩- رڼايي: الفت علم او رڼايي د خلکو د ويښتابه لپاره اساسي وسيله ګڼي، څومره چې خلک په تياره کې وي، پر کورونو يې د لوټ او تالان وېره شته، غله به پرې لګېږي او مالونه به يې پټېږي، غله په تياره کې لوټ کوي، نو که څوک غواړي خپل مال او سر يې خوندي شي، بايد په خپل کور کې ډيوې ولګوي، له ډيوو څخه د الفت تعبير علم، پوهه او ذکاوت دی. هغه همدا مطلب په ډېر استادانه ډول د (غلو ډيوه) تر عنوان لاندې په يوه هنري نثر کې واضح کړی، وايي:
((سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تياره وه، غله په تورتم کې راغله په کاله ننوتل.
دوی خبرنه وو، چې ښه ښه مالونه چېرته ايښي دي، ځکه يې ډيوه ولګوله او مال يې لټاوه.
د کور و کلي خلکو چې رڼا وليده را پاڅېدل دغلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل، يوه وويل: له تورتم نه د غلو ډيوه هم ښه ده.
مونږ غله په رڼا کې وليدل او راويښ شوو.
هو! مونږ غلو راويښ کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په کور کې غلو ډیوه ولګوله.))[۲۱]

۲۰- ټولنیز سمون: متلونه او اصطلاحګانې د یوې

ټولنې د ناخوالو او ټولنیز ژوندانه د اوږدو تجربو نچوړ دی، متلونه او ګړنې د ټولنې نیمګړتیاوو ته نغوته کوي او د لانجې د حل لپاره وروستی منطقي وسیله ده. استاد الفت هغو متلونو ته هم خورا متوجه دی، چې پخوا جوړ شوي او اوس یې کله کله نتیجه معکوسه راووځي. استاد الفت په ډېر ظرافت سره دې ډول متلونو ته نغوته کړې او له هغو څخه یې ډېره باریکه خو مثمره معنوي نتیجه راویستې ده. ده استاد الفت د ((ځوک وایي)) په نثر کې یو شمېر هغه متلونه چیلنج کړي چې په ټولنه کې لا تر دې دمه کارول کېږي، خو په عملي مانا کې یې یو څه بدلون راغلی دی. استاد الفت وایي: ((ځوک وایي چې کوږ بار تر منزله نه رسېږي او د دروغو منزل لنډ دی.

د دروغو مزل خو تر اخرته پورې دی او کاږه بارونه ترهماغه وخته مزله ته رسېږي. ځوک وایي چې بد ګرزې بد به پرزې.

که دا خبره رښتیا وای اوس، خو به یو سړی روغ نه و پاتې.

ځوک وایي چې د دروغجن مخ تور دی. ما خو ډېر دروغجن ولیدل، چې مخونه یې تک سپین دي.

ځوک وایي، چې د شیطانانو دې کور وران شي.

ځوک وایي، چې د غله په غره کې ځای نشته.

رادې شي ودې ګوري، چې ښارونه بازارونه ترې نه دي ډک؟

ځو ک وایي چې غل نه یې له پاچا مه ډارېږه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا د ناحقۍ له شاهدانو نه وېره نه ده په کار؟

څوک وايي چې په تشو خبرو کار نه کېږي؟ دلته خو په خبرو هرڅه کېږي او بې خبرو هېڅ نه کېږي.

څوک وايي چې د غله په زړه خلي وي، ډېر غله شته چې ببخي زړه نلري.

څوک وايي چې ډېر وايي لږ تري خېږي، ما خو وليدل چې هېڅ تري نه خېږي.))[۲۲]

دا د استاد الفت د فکر هغه شل ليدلوري وو، چې ما ورته په ډېر لنډيز سره اشاره وکړه. د استاد الفت هر نثر د ژوند يوه خوا راسپړلې، ټول کليات يې له همداسې فکري ژورتياوو ډك دي، پر يوه نثر يې يو نثري اثر ليکل کېدی شي، ټول نثرونه يې دومره خواږه او له رمزونو ډك دي چې سړی يې لوستل پيل کړي، نو تر هغه يې چې پای ته نه وي رسولی، پرېږدي يې نه، هر نثر يې د منطق او جاذبې ځانګړې قوه لري. ما خپله ليکنه په جبري ډول دلته ودروله او که نه د غځولو تلوسه يې نوره هم زياته ده. په ټوليز ډول ويلای شو چې الفت فکر او هنر دواړه سره داسې غاړه غړۍ کړي چې کله يې څوك نثر لولي، نو د فکر او ښکلا دواړه ملکې يې لاسنيولی ترپايه ځان سره بيايي او مطلوبې نتيجې ته يې رسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- ادبي څېړنې، محمد صديق روهي، ننګرهار پوهنتون، ۱۳۶۰ل کال، ۹۳ مخ.
۲- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۱۱۸مخ.
۳- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۲۱۶مخ.
۴- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۸۴ مخ.
۵- ليکوالي، املا او انشا ، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۲۰۹ مخ.
۶- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۲۶ مخ.
۷- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۱۰۴ مخ.
۸- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۱۱۳مخ.
۹- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۶۹ مخ.
۱۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۷ مخ.
۱۱- اصلاح ورځپاڼه، ګل پاچا الفت، ۱۳۴۰ل کال، د سنبلې (۵) نېټې ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- څه لیکل یا لیك پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال، ۵۸ مخ.
۱۳- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۹۰ مخ.
۱۴- پښتو نثرونه، ۱۳۵۰ل کال، کابل، ۷۹-۸۰ مخونه.
۱۵- کابل مجله، ګل پاچا الفت، ۱۳۲۳ل کال، ۶-۸ مخونه.
۱۶- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۱ مخ.
۱۷- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۵ مخ.
۱۸- څه لیکل یا لیك پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال،۸۳ مخ.
۱۹- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۱۱۴ مخ.
۲۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۲ مخ.
۲۱- نوی سبك او نوی ادب، ګل پاچا الفت، داخلي نشرات، ۴۴مخ.
۲۲- د استاد الفت نثري کلیات، د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۴۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نظم رغنده توکونه

دا لیکنه هم پر (۱۳۹۴ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو په حضور کې د یوه علمي کنفرانس په بڼه اورول شوې ده.

د نظم په معمولو تعریفونو کې یو هم دادی: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنګ ولري.)) وزن یې د نظم تر ټولو اساسي رکن ګڼلی دی. ځینو (قافیه) هم د نظم یو عنصر ګڼلی او ځینو لا (ردیف) هم ورسره ملګری کړی دی. مخکې تر دې چې د نظم ټولو رغنده توکونو ته اشاره وکړو، ښه به وي چې د وزن رغوونکي عناصر وپېژنو.

وزن ته مو ځکه لومړیتوب ورکړ؛ همدا زموږ فرضیه ده، چې وزن د نظم اساسي رکن دی او د نظم نورې برخې لومړی پر وزن راڅرخي او بیا په مجموعي ډول د نظم د رغښت سبب ګرځي. دلته غواړو لومړی د وزن پر همدغو رغنده عناصرو لږ شان رنا واچوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږ یا اواز: ((غږ، اواز یا فونیم د ژبې تر ټولو کوچنی غږیز عنصر دی چې په خپله کومه مانا نه لري، خو په مانیزو کلمو کې مانیز توپیر پېښوي.))[1] غږ پر نورو عناصرو د تجزیې وړ نه دی، همدا غږ دی چې د څپې د جوړښت سبب ګرځي. غږ او څپه دواړه بیا په خپل وار سره د وزن د جوړښت عامل ګرځي. غږ د ګړنۍ ژبې اساس ګڼل کېږي، که غږ نه وي، ګړنۍ ژبه نه شته. منثوره او منظومه ګړنۍ لیکنۍ وینا په مجموعي ډول ټوله ژبه جوړوي، د ګړنۍ ژبې بنسټ غږ او د لیکنۍ ژبې اساس توري دي. که غږ نه وي، نه څپه شته، نه اهنګ او نه وزن او نه هم نظم، نو ځکه خو غږ د وزن او نظم لومړنی بنسټ ګڼل کېږي.

څپه، هجا، سېلاب: ((د وینا تر ټولو کوچنی واحد دی چې له څو غږونو څخه رغېدلی وي. د غږونو دا مجموعه له واټن پرته له خولې څخه راوځي او بېرته قطع کېږي.))[2] یانې هر هغه غږ یا غږونه چې له کوم خنډ او ځنډ پرته په یو ځایي ډول له خولې څخه راووزي هغه یا هغو ته څپه وایي. څپې بیا دخپل جوړښت له مخې پر لنډو او اوږدو، تړلو او خلاصو څپو هم وېشل کېږي. یوه څپه کېدی شي مانا ولري او یا یې ونه لري.

څپه د وزن یو اساسي عنصر بلل کېږي او د څپو له منظم او سنجول شوي ترتیب پرته د وزن رغښت ناشونی دی. د وزن د تول او انډول لپاره څپه تر ټولو ښه معیار دی، همدا څپه ده چې په وزن په تېره بیا په مقید وزن کې د هستې رول لوبوي.

خج: خج د وزن یوه برخه ګڼل کېږي چې هم د نظم پر وزن خپل اغېز کوي او هم د کلمې پر مانا او محتوا. خج د نړۍ په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبو کې نه شته، ، ځینو ژبو کې د اهنګ لوړوالی او ټیټوالی د جملې یا کلیمې د مانا د بدلون سبب ګرځي خو په پښتو کې د اهنګ تر څنګ خج هم په کلمه او هم په جمله کې د وزن د بدلیدو او هم د مانا د تغیر سبب ګرځي. پښتو یوه (خجنه) ژبه ګڼل کېږي. ((خپله خج یا فشار د اساسي فونیمونو له درانده او سپك تلفظ کولو څخه عبارت دی چې سره ترکیب کېږي، یانې فشار دلته مورفیمونو او کلمو ته ځانګړی شوی او د پېته صرفي فشار ویل کېږي، یو هجایي مورفیمونه تل د یوه دروند فشار درلودونکي دي، خو په څو هجایي مورفیمونو او کلمو کې دروند یا سپك فشار حتی منځنی فشار هم کېدی شي چې موجود وي...))[۳] په بله وینا ((د وینا پر مهال پر سېلابونو باندې دغه لوېدونکي زور ته په اصل کې خج وایي.)) ([۴])په پښتو ژبه کې خج د وزن اساسي برخه ګڼل کېږي، هر کله چې خج له خپل ټاکلي ځایه پرته پر بل ځای راشي، نو وزن په اتومات ډول خپل اهنګ او انډول له لاسه ورکوي. خج په پښتو نظم کې د وزن د ثبات سبب ګرځي، مهمه خبره داده چې خج پر ټول پښتو منظوم (ازاد او مقید) کلام دواړو باندې یو شان د تطبیق وړ دی.

((په پښتو کې (دولت لواڼی) لومړنی شاعر دی، چې ځینې نظمونه یې د (خلیل بن احمد فراهیدي) پر عروضي سیستم برابر دي)) ([۵]) او تر هغه وروسته د (میاه شرف) ځینې شعرونه یا نظمونه پر عربي عروضي سیستم برابر دي. نور نو له امیرکروړه رانیولې بیا تر دې دمه پورې د ټولو شاعرانو او ناظمانو کلام د پښتو خپل شعري یا نظمي جوړښت تعقیبوي، پوهاند زیار دې ډول جوړښت ته ((سېلاب تونیك یا څپییز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خجیز جوړښت)) (۶) ویلی. په دې مانا چې څپه او خج د وزن یا نظم رغنده توکي دي او د نظم اساس پر همدې څیزونو ولاړ دی. پښتو نظم د څپییز جوړښت له مخې ټول یو شان سیستم تعقیبوي، په دې مانا چې په یو نظم کې تر هرو درېیو څپو وروسته ضرور څلورمه څپه خجنه راځي، که چېرې پر څلورمه څپه خج رانه شي، نظم خپل وزن له لاسه ورکوي، دا قاعده زموږ پر ولسي او لیکني ادب ټولو باندې یو شان د تطبیق وړ ده، پښتو لنډۍ به د بېلګې په توګه یاده کړو:

سترګې مې ستا په لور څلور شوې

څلور اته شوې اتــه شــپاړس شوې مینه

د څپو لـه مخې لـومړۍ مسره (۹) او دویمه یې (۱۳) ده، پر هرې څلورمې څپې خج راځي، ټولې لنډۍ د څپییز خجییز جوړښت له مخې همدا یوه قاعده تعقیبوي.

څپییز جوړښت:

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ستر	ګې	مې	ستا	په	لور	څـ	لور	شوې

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
څـ	لور	ا	ته	شوې	ا	ته	شپا	ړس	شوې	مـ	یـ	نه

خجییز جوړښت:

V V V– V V V– V

V V V– V V V– V V V– V

ټولې لنډۍ همدا یوه قاعده او سیستم تعقیقوي.

په پښتو نظم کې د ازاد نظم په ګډون د لومړۍ مسرې یا پر لومړۍ، دویمه، درېیمه او یا هم څلورمه څپه خج راځي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

که پر دې هرې يوې څپې خج واقع شو، درې څپې وروسته په اتومات ډول نورې څپې خج اخلي او په دې ډول د نظم وزن پوره کېږي. که د خج په واردولو کې دا درې څپييز واټن له منځه لاړ، نو وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

اهنګ: دا چې اهنګ د وزن برخه ده که وزن د اهنګ؟ او بيا دا چې وزن د نظم اساسي برخه ده که اهنګ او که دواړه؟ پر دې به وروسته د خپلې فرضيې د اثباتولو په ترڅ کې خبرې وکړو، خو اوس راځو د اهنګ لغوي مانا ته!

الف- اهنګ له لغوي پلوه: د بېلابېلو ژبو فرهنګونو او قاموسونو د اهنګ لغوي مانا په بېلابېلو بڼو خو يو بل ته په نږدې مانا کارولې ده، قاموسونو اهنګ د (اواز، غږ، غاړه، د اواز وزن، تکل، اراده، دود، طريقه، لحن، مقصد، د ګنبدې او محراب کوږېدل، ژۍ، څنډه، کناره، صف، غږيز تغير، کتار) په مانا کارولی دی.

په انګليسي قاموسونو کې د اهنګ لپاره د ريتم(Rhythm) نوم ليکل شوی چې د ((وزن، سجع، تال، موسيقي، نڅا...)) په مانا راغلی دی.

ځينو بيا **ميلودي:** (د اساسي تون د اواز حرکت)، **خج:** (د اساسي غږونو سپك او دراندە تلفظ کېدل)، **شدت:** (درونډ او سپك تلفظ او د تون قوت)، **ريتم:** (پر عبارتونو د خجنو او ناخجنو څپو بدلېدل)، **لحن:** (په خبرو کې غږيز تغير، **بېلتون او پيوستون:** (له څنډ او څنډ پرته يوه کلمه له بلې سره لوستل دا ټول د اهنګ برخې ګڼلې))[۷] او وايي چې دا ټول په ګډه اهنګ جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- اهنګ له اصطلاحي پلوه: له اصطلاحي پلوه هم اهنګ په بېلابېلو ډولونو تعريف شوی دی، ځينې وايي ((اهنګ د غږونو يو داسې ترکيب او اوډون دی چې جګوالی او ټيټوالی لري يا زير و بمې بڼه مومي. او يا هم په نظم کې د لفظونو ترمنځ يو غږيز امتزاج يا ګډ منظم ترکيب دی چې پر خج د نظم وزن او موسيقي برابروي.))[۸] ځينو بيا د ترکيبونو منظمې ادا ته اهنګ ويلی دی.

ځينې نور وايي: ((د غږونو موج او موسيقيت ته اهنګ ويل کېږي، له جملو، فقرو او عبارتونو سره اړه لري، په دې مانا چې د ژبې د نحوي ګروپونو ځانګړنه ده.))

اهنګ له څلورو ځانګړنو څخه رامنځته کېږي: لوړوالی او ټيټوالی يا زير وبمې، شدت يا زنګ، وخت يا امتداد.))[۹]

قافيه: ځينو ادبپوهانو قافيه او رديف هم د وزن او نظم يو رکن ګڼلی او وايي همدا قافيه ده چې د وزن او نظم د جوړښت او ښکلا سبب ګرځي. خو ځينې نور بيا قافيه د وزن په اساسي ارکانو کې نه راولي. دلته غواړو قافيه هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډو ټکو کې توضيح کړو.

الف- قافيه له لغوي پلوه: قافيه چې په همدې بڼه او جوړښت يې په پښتو او دري کې کاروو، اصلاً عربي کلمه ده ((د عربو په لغت کې وروسته، شا، څټ او ورپسې تلونکي ته وايي.))

ب- قافيه له اصطلاحي پلوه: ((د بيتونو د دورونو د پای کلمو همغږۍ ته وايي، يا په بله وينا د مصرع بيت د هرې مسرې او د هر نامصرع بيت د پای کلمه چې شعر وربانډې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختمېږي او اعاده يې په ورپسې بيتونو کې لازمه وي، قافيه ګڼل کېږي. يا هم هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هماهنګي ولري د قافيې کلمې ګڼل کېږي)).[۱۰] په بله وينا: دوه او يا څو بېلابېلې کلمې چې په خپل منځ کې يو او يا هم تر هغه زيات مشترك غږونه يا توري ولري، په خپل منځ کې هم قافيه ګڼل کېږي.

رديف: ځينو ادبپوهانو رديف هم د وزن يوه برخه ګڼلې، خو ځينو نورو بيا رديف په قافيې پورې تړلی عنصر بللی، کله چې قافيه نه وي، نو د رديف بحث اصلاً هېڅ مطرح کېږي نه، خو کله چې په يوه نظم کې قافيه راشي او بيا ورپسې رديف، نو رديف هم د نظم يا وزن په جوړښت کې خپل رول لوبوي. دلته غواړو رديف له لغوي او اصطلاحي پلوه په لنډيز سره معرفي کړو:

الف- رديف له لغوي پلوه: ((رديف په لغت کې پر يوه اس باندې د چا تر شا دويم سور، کېږ، څېره، کتار، چيل، پسې شا، ترڅنګ، غبرګو سورو او دوه سورو ته وايي.))

ب- رديف له اصطلاحي پلوه: ((رديف له قافيې څخه بېلې او مستقلې هغه (يوه يا څو) کلمې يا وييکي دي چې په ټولو بيتو کې عيناً تکرارېږي.))[۱۱]

په بله وينا رديف هغه يوه يادوه خپلواکې کلمې يا ناخپلواك مورفيمونه دي چې په نظم کې تر قافيې وروسته په يوه شکل او يوه مانا تکرارېږي. او نظم ته مانيزه او شکلي ښکلا ورکوي. يا ((رديف هغه کلمه يا کلمې دي چې تر قافيې وروسته په يوه شکل او تقريباً په يوه مانا تکرارېږي، رديف په نظم کې اختياري بڼه لري، خو کله چې په قافيه وال نظم کې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافيې وروسته راشي، په نورو مقفى مسرو كې يې راوړل ضروري دي))،(١٢) دا قاعده په غزل، قصيده او يو شمېر نورو فورمونو كې دزيات تطبيق وړ ده. تر دې يادونو وروسته اوس راځو وزن ته!

وزن: لكه څنګه چې دمخه مو يادونه وكړه، كله چې د نظم د رغنده توكونو په باب خبرې كېږي، نو د ځينو خلكو ذهن ته تر ټولو دمخه د قافيې او رديف خبره ودرېږي، چې ګڼې دا به د نظم اساسي توكي وي، خو كله چې څوك د نظم اساسي جوړښت ته ځير شي بيا ورته پته لګي چې قافيه او بيا تر هغه وروسته رديف د نظم په فروعاتو كې راځي، نه په اساسي اركانو كې. د نظم اساسي ركن په حقيقت او واقعيت كې (وزن) دى، البته قافيه او رديف په تېره بيا قافيه په مقيدو نظمونو كې په خپل وار سره د وزن په جوړښت كې خپل نقش لري، خو د نظم د اساسي ركن په توګه تر ټولو د مخه (وزن) اساسي نقش لري. دلته غواړو (وزن) هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډيز سره معرفي كړو:

الف- وزن له لغوي پلوه: وزن له لغوي پلوه (تول، اندازه، د عروضو په علم كې د شعر بحر، عزت، قدر وقيمت، محتوا، پيمان) او د انډول مانا وركوي، په پښتو، دري او ځينو نورو ژبو كې تقريباً په يوه شكل او يوه مانا كارول كېږي، خو اصلاً دا هم د نظم په شان عربي كلمه ده، په عربي كې دا كلمه ثلاثي مجرده بڼه او مصدري حالت لري، اوزان، توازن، وزين، متوازن او نورې كلمې له همدې (وزن) څخه مشتق شوي دي.

ب- وزن له اصطلاحي پلوه: ادبپوهان وايي: ((د شعر وزن د هغه نظم او تناسب زېږنده ده چې د كلمو په غږونو كې

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته کېږي.)) وزن د نظم اساسي رکن دی، له وزن پرته د نظم انډول نه برابرېږي په حقیقت کې هېڅ رغښت نه مومي. د وزن په جوړښت کې تر ټولو زیات او مهم څیز څپه ده، چې وزن ترې جوړښت مومي، د څپو د شمېر له انډول پرته وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

وزنپوهان وايي: ((وزن په پرله پسې ډول د ترنمي ټوټو د ټاکلي نظام ترتیب دی چې په کلمو کې د لنډو او اوږدو څپو له ټاکلي ترتیب څخه رامنځته کېږي.

یا هم: د خبرو په غږونو کې تناسب او نظم ته وزن وايي.))[۱۳]

ځینو بیا وزن پر کمي او کیفي برخو وېشلی ، په دې مانا چې ((که چېرې د څپو زماني امتداد د وزن بنسټ شي، نو د ېته کمي وزن وايي، خو که چېرې د شعر ځینې څپې د غږ د لوړوالي او ټیټوالي یانې زیر و بم له مخې عیارې او منظمې شي، نو د ېته کیفي وزن وايي.)) په هغه ډول کې چې یوازې د څپو شمېر د نظم بنسټ ګڼل کېږي، ((یانې دا چې د یوې مسرې د څپو شمېر له بلې سره مساوي شي، هغه ته (عددي وزن) ویل کېږي.))[۱۴]

ځینو ادبپوهانو یا وزنپوهانو په ځینو ژبو کې (څپه) د (وزن) ځانګړنه ګڼلې او ځینو نورو بیا (متحرك غږونه) د وزن اساسي بنسټ ګڼلی دی.

ځینې نور بیا یي. ((وزن ، د بېلابېلو اجزاو تر منځ یو کیفي تناسب دی، دا تناسب چې په مکان کې رامنځته شي قرینه ورته وايي او که په زمان کې واقع شي وزن ورته وايي.)) [۱۶]

اوس غواړو نظم له لغوي او اصطلاحي پلوه معرفي کړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- نظم له لغوي پلوه: له لغوي پلوه ((د مرغلرو پېيلو، ترتيبولو، سينګارولو، شعر ويلو او وزنوال کلام ته ويل کېږي.))[۱۵] د نثر (پاشلو) مخالفه مانا ورکوي. خپله د (نظم) کلمه چې مورږ يې په پښتو، دري او ځينو نورو ختيزو ژبو کې کاروو، هم يوه عربي کلمه ده، په عربي کې دې ته (ثلاثي مجرد) لغت وايي، په دې مانا چې له (دريو تورو) جوړ شوی او د تجزيې وړ نه دی، له دې دريو تورو چې يو هم کم شي، کلمه خپله مانا له لاسه ورکوي. دا کلمه مصدري حالت لري، ناظم، منتظم، منظم، نظام، انتظام، تنظيم او نورې کلمې هم له همدې مصدري حالت څخه راوتلي، چې بېلابېلې ماناوې ورکوي.

ب- نظم له اصطلاحي پلوه: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنګ ولري.)) قافيه، رديف هم په نظم کې کارول کېږي او د نظم د لا ښه تنظيم او خوندورتيا سبب ګرځي. خو تر ټولو مهم عناصر يې وزن او اهنګ ګڼل شوي دي، په تېره بيا وزن، يانې هر موزن کلام نظم ګڼل کېږي.

د نظم تر دې لغوي او اصطلاحي شننې وروسته اوس راځو خپلې فرضيې ته چې د نظم رغنده توکونه کوم دي؟

وزن دی، اهنګ دی، قافيه ده، رديف دی، څپه ده، خج دی، غږ دی او که کوم بل څه؟؟؟

دې کې شك نه شته چې غږ، څپه، خج، اهنګ او وزن ټول د نظم رغنده برخې جوړوي، خو که دلته په ترتيب سره يادونه وکړو، لومړی غږ وځېړو، نو دا به راته په ډاګه شي چې غږ په يوازې ځان وزن نه جوړوي، غږ يوازې د غږ په توګه د مطالعې وړ دی، پر نورو اجزاوو د تجزيې وړ هم نه دی، کله چې غږونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره یو ځای شي نو پر څپه بدلیږي، دلته ګورو چې یو انکشاف رامنځته شو، البته غږ د ژبې اساس ګڼل کېږي، چې له هغه پرته ژبه نه شي رامنځته کېدی، خو یوازې د بنسټ په توګه د بحث وړ دی، کله چې د غږونو تر امتزاج وروسته څپه رامنځته شي نو که له څپې سره نورې څپې یو ځای نه شي، نو څپه هم په یوازې ځان د اهنګ او وزن د جوړېدو سبب نه ګرځي، البته هره څپه خپل خپل اهنګ لري، خو دا یو څپییز اهنګ په انفرادي ډول د ټول نظم د جوړښت سبب نه ګرځي، البته که د څپو له تعدد او ترکیب څخه سنجول شوی اهنګ رامنځته شي، نو همغه مقصود اهنګ ګڼل کېږي، که خپله اهنګ په انفرادي ډول په پام کې ونیسو، له واول غږونو څخه رامنځته کېږي، که چېرې د یوې خلاصې څپې اهنګ په پام کې ونیسو، نو تر هغه چې پرې بله څپه زیاته شوې نه وي اهنګ نه قطع کېږي او امتداد پیدا کوي، مقصود اهنګ همغه دی چې سنجول شوی او د وزن په تول تللی وي، وزن همدې ته ویل کېږي چې دغه ټول پورته یاد شوي عناصر د یو منظم ترکیب، قاعدي او قانون په چوکاټ کې راولي، صیقل یې کړي او ویې تلي. وزن مانا تلنه، برابرونه، صیقلونه او انډول . د ساري په توګه په منظوم کلام په تېره بیا په پښتو منظوم کلام، لکه غزل، قصیده، رباعي، قطعه او ځینو نورو کې یوه عامه قاعده داده چې د څپییز جوړښت له مخې یې د څپو شمېر سره برابر دی، خو په ځینو لس څپییزو غزلو کې بیا د وزن د پوره کېدو په خاطر ناظم اړ دی چې پر بې قافیې مسرې یوه څپه زیاته کړي، کېدی شي د څپو لنډوالی او اوږدوالی ددې سبب ګرځي چې د اهنګ کمښت احساس شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وزن يې پوره نه شي، وزن دغه انډول برابروي او په پای کې نظم خپل جوړښت پوره کوي، نو ځکه خو ويلای شي چې نور عناصر ټول په ګډه د وزن ارکان ګڼل کېږي او وزن بيا په خپل وار سره د نظم اساسي رکن. په لنډيز سره ويلای شو چې نظم مانا وزن، نظم چې وزن ونه لري، نظم نه ګڼل کېږي، البته په دې باب ډېر اوږد بحث کېدی شي خو موږ هڅه وکړه چې هر څه په ډېر لنډيز سره بيان کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱) پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه، پوهنوال محمد صابر خویشکی، صمیم ادبي ټولنه کابل، ۱۳۸۸ل کال، ۱۱مخ.

۲) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرونه ټولنه کابل ۱۳۹۳ل کال، ۶۲ مخ.

۳) پښتو ازاد نظم، لعل پاچا ازمون، د ختیزې سیمې لیکوالو او ژرونالیستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۴ مخ.

۴)پښتو عروض، درویش دراني، صحاف نشراتي موسسه، کوټه، (۲۰۰۷)م کال، ۴۴مخ

۵)د پښتو ادبیاتو لرغوني او منځنۍ دورې، سرمحقق هېوادمل، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور ۱۳۷۹ ل کال،۱۰۴مخ.

۶)پښتو شعر څنګه جوړېږي، پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور ۱۳۹۰ ل کال،۱ مخ.

۷) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختیزې سیمې د لیکوالو او ژورنالیستانو خپلواکه ټولنه، ننګرها ۱۳۹۳ل کال،۲-۵ مخونه.

۸) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختیزې سیمې د لیکوالو او ژورنالیستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۶ مخ.

۹) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل ښووال، سعید خپرندویه ټولنه، کابل ۱۳۹۳ل کال، ۵۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۰) قافیه پوهنه، پوهندوی ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون، کابل ۱۳۹۱ل کال، ۹ مخ.
(۱۱) قافیه پوهنه، پوهندوی، ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون،کابل ۱۳۹۱ل کال، ۱۱ مخ.
(۱۲) : د پښتو شعر هندسي جوړښت، محمد اسمعیل یون، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ ل کال، کابل ۲۶ مخ.
(۱۳) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۱۴) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،ابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۶ مخونه.
(۱۶) - وزن و قافیه شعر فارسی، تقی وحیدیان کامگار، تهران، ۱۳۹۳ ل کال، ۲ مخ.
(۱۵) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنووال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

JANG AW FARHANG
WAR AND CULTURE

"War and Culture in Afghanistan"

Collection of Different Articles

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د لیکوال د خپرونو لړ:۴۲

د خپرندوی د خپرونو لړ:۹۷

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library